Alexander Anastasius Pallis

Yunanlıların Anadolu Macerası

(1915-1922)

İKİNCİ BASKI

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yunanlıların Anadolu Macerası

□

Alexander Anastasius Pallis

Alexander Anastasius Pallis

Yunanlıların Anadolu Macerası
(1915-1922)

Çeviren:
Orhan Azizoğlu

YKY

Cumhuriyet ve Türkiye
ISBN 975-363-343-2

Yunanlıların Anadolu Macerası / Alexander Anastasius Pallis
Özgün Adı: Greece's Anatolian Venture - and After (1915-1922)
Çeviren: Orhan Azizoğlu

1. baskı: Mart 1995
2. baskı: 3000 adet, İstanbul, Ocak 1997

Yayına Hazırlayan: Selahattin Özpalabıyıklar
Kapak Tasarım: Mehmet Ulusel
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Yayın Koordinatörü: Aslıhan Dinç
Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş. 1994
© Methuen & Co. Ltd. Londra 1937
Türkçe çevirinin tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
İstiklal Caddesi, No: 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0-212) 293 08 24 Faks: (0-212) 293 07 23

içindekiler

Sunuş • **7**

Önsöz • **11**

Birinci Bölüm / Giriş • **15**

İkinci Bölüm / Anadolu Macerası • **21**

Üçüncü Bölüm / İtilaf Devletleri'nin Sorumlulukları • **57**

a) İngiltere'nin Sorumluluğu • **64**
b) Fransa'nın Sorumluluğu • **69**
c) Rusya'nın Sorumluluğu • **76**
d) İtalya'nın Sorumluluğu • **80**
e) Amerika Birleşik Devletleri'nin Sorumluluğu • **89**

Dördüncü Bölüm / Sonrası • **93**

a) Yunanistan'daki Siyasi Olaylar • **97**
b) Nüfus Mübadelesi • **104**

Beşinci Bölüm / Konstantinos • **109**

Altıncı Bölüm / Venizelos • **119**

Yedinci Bölüm / Sonuç • **125**

Ekler • **131**

sunuş

Bu kitap 1936 yılında yazılmış ve 1937 yılında İngiltere'de yayımlanmış. Ben onu 70'li yılların ortasında, mirasını tasfiyeye memur olduğum bir Amerikalı'nın kitapları arasında tesadüfen keşfettim. Okuyup bitirdiğim zaman, Milli Mücadele tarihimizle bu derece yakından ilgili, Türk-Yunan mücadelesini son derece değişik açıdan ele alan başka bir kitap daha okumadığım kanaatine varmış, nasıl olur da 40 yıldır böyle bir kitap gözden kaçar, tercüme edilip Türk aydınlarının önüne konulmaz diye şaşırmıştım. Kitabı hemen çevirmeye başladım.

Sander Yayınları'nın sahibi rahmetli Necdet Sander kitabı basmak istemiş, hatta hazırlıklarına başlamıştı. Bu arada meslekdaşım Av. Ertuğrul Zekâi Ökte'nin, bu kitabın büyük bir emekle kurup gerçekten kıymetli eserler çıkardığı Belgelerle Türk Tarihi Yayınları'na daha çok yakışacağını söylemesi üzerine, Necdet Sander'in de muvafakatıyla çeviri ve aslı Zekâi Ökte'ye teslim edildi ve kitabın macerası bundan sonra başladı.

Yayınevi çeşitli sebeplerle işi yavaşlatmak zorunda kalınca, kitabın yayımlanması da gecikti. Çeviriyi geri almaya gittiğimde, kitabın aslını bulamadılar. Kitap yok edilmişti. Uzun müddet aramamıza rağmen bulunamayınca, çevirinin basılmasından vazgeçtim. Okuduğunuzda göreceğiniz gibi, o günleri yaşamış herhangi bir Türk yazarının söz etmediği birtakım olaylar anlatılıyordu. Bunun çeşitli çevrelerde tepkilere sebep olabileceği düşüncesiyle, aslını yeniden elde etmeden, yayımlanmasını mahzurlu gördüm.

Kitabın ikinci bir nüshasını bulmanın büyük bir problem olmadığını sanıyordum, ama bunun ne kadar zor, hatta imkânsız olduğunu ilk Londra seyahatimde anlamakta gecikmedim. Kitabın yayıncısı Methuen & Co. Ltd. firması "Kırk yıl olmuş, bizde bile kalmadı" dedi. Sadece Yunanistan'la ilgili kitapları satan Greek Bookstore'un yaşlı sahibi, gülerek "Boşa ararsınız, o kitap

koleksiyonluk oldu" diye bütün ümitlerimi kırdı. Kitabın British Museum'daki nüshasından bir fotokopi alma imkânı da bulunamadı.

O günlerde Amerikalı araştırmacı Paul Henze'nin, Ağca'nın Papa'ya suikastıyla ilgili kitabının bir kısmını *Tercüman* gazetesi için çeviriyordum. Onun yardımını istedim. Bir müddet sonra, bizim kitabı bulabilmek şöyle dursun, "Dikkat edin, Amerika'daki halk kütüphanelerinde Türk-Yunan ilişkileriyle ilgili kitaplar devamlı kayboluyor, alanlar iade etmiyormuş" diye bir mesaj geldi.

Kitabın aslından bir nüsha bulabilme gayreti oldukça uzun sürdü, bir müddet evvel aziz dostum Altemur Kılıç'ın Amerika'daki bir arkadaşından bir fotokopi bulabildik. Çevirinin yapıldığı tarihten bu yana on beş yıla yakın bir müddet geçmişti. Sonunda "Yunanlıların Anadolu Macerası"nı Türk aydınlarına sunma imkânı doğdu.

* * *

Bütün bunları şu önemli noktayı belirtmek için yazıyorum. Türk tarihinin en önemli olaylarından biri olan Milli Mücadele tarihimizi bütün gerçekleriyle ortaya koymayı, bunu yaşatabilmeyi sağlayacak beş on kitabı bırakın, her dilde bu konuda çıkmış kitapları toplayan doğru dürüst bir Milli Mücadele Kütüphanesi bile kurulamadı henüz. Bu kitabın arkasındaki Bibliyografya'yı sırf bu noktayı vurgulamak için koyuyoruz. 1936 yılında Türk-Yunan ilişkileri, dolayısıyla Milli Mücadele tarihimizi yakından ilgilendiren yabancı kaynaklı kitapların sayısıyla, Türk kaynaklarının sayısına bakmak bile insanı sadece utandırıyor. Aradan geçen 16 yılda istifade edilebilir mahiyette sadece Ulu Atatürk'ün *Büyük Nutuk*'u var. O günden bu yana Milli Mücadele tarihimizle ilgili olarak bir hayli kitap yazıldı. Bunların hemen hemen tamamı Bilge Criss'in *İşgal Altında İstanbul* adlı kitabının Bibliyografyası'nda sıralanmış. Aradan geçen 70 yıl içinde bu büyük olayla ilgili olarak bu kadarcık kitap mı çıkmalıydı?

1950 yıllarında Sel Yayınları, Kandemir Yayınları, Ekicigil Yayınları ve başka yayınevleri Milli Mücadele'yle ilgili çok sayıda hatıra yayımladı. Ben şahsen bunların çoğunun gerçekleri yansıtmadığı inancındayım. Doğru da olsa, yanlış da olsa sadece yazılan kalıyor. Yanlışlar zamanında düzeltilmediği takdirde gerçekler yok olmaya mahkûmdur. Milli Mücadele'yi sol ve sağ ideoloji açısından değerlendirmeye çalışan yayınların son zamanlarda artışı dikkate şayandır. Bunları engelleyecek tek çare ciddi araştırmaların yapılıp yayımlanmasıdır. Milli Mücadele, Türk-Yunan ilişkileri ve Birinci Dünya Savaşı'nda Ortadoğu'yla ilgili olarak her dilde yayımlanmış kitapların bir kütüphanede toplanması bu türlü tahrifatı önleme bakımından büyük yarar sağlayacaktır.

Bir tek örnek vermek istiyorum. Bu kitabın arkasında 1917-18 yıllarında yapılmış ve Anadolu'daki etnik grupların miktarını gösteren sayım cetvelleri var. Burada görüleceği gibi Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşayan Ermeniler'in toplam nüfusu 1.500.000 civarındadır. Türk-Ermeni olayında, tek taraflı bir hareket olmayıp (belgelere dayanarak bir türlü isbat edemedik) bir

isyanın bastırılmasından ibaret olan bu iç savaşta, öldürüldükleri iddia edilen Ermeniler'in sayısı artık 1.500.000'e yükseldi. Sanki Anadolu'daki Ermeniler'in hepsi öldürülmüştü. Bu kitap ve benzeri yabancı kaynaklı yayınlar el altında bulunsaydı, Osmanlı arşivlerinin yanı sıra, bu türlü, o tarihte, tarafsız olan yayınlardaki bilgilerle bunları çürütmek çok daha kolay olabilirdi.

Paul Henze'nin dediği gibi, yayıncılarından, büyük kütüphanelerden tedarik edilemez hale gelmeden, bu türlü kitaplar fotokopi, mikrofilm gibi veya daha modern metotlarla toplanıp bir araya getirilmelidir.

Bence üzerinde durulmaya değer bir başka konu daha var. Milli Mücadele sadece Büyük Atatürk'ün şahsıyla bütünleştirilerek ele alınmıştır bugüne kadar. Şüphesiz bu büyük başarı büyük kumandanın önderliğinde kazanılmıştır. Ancak, şunu da unutmamak gerekir ki Atatürk'ün, askeri dehasının yanı sıra, Türk aydınlarını da harekete getirip tek bir mefkûre etrafında kilitlenmelerini sağlamak gibi büyük başarısı da vardır. Milli Mücadele'nin aynı zamanda bir halk-aydın kaynaşması oluşu gerçeğini sağ-sol ideolojinin elinden alıp, istismar edilmelerini önleyecek, bilinçli bilinçsiz her türlü tahrifatı ortaya çıkaracak gerçeklerin araştırılmasının başlatılması lüzumunu idrakte, maalesef geç bile kalıyoruz.

Böyle bir çalışma bugün içinde bulunduğumuz kimlik arama kargaşası içinde anayasa vatandaşlığı değil, gerçek Türk milliyetçiliği, Türk vatandaşlığı kavramına daha somut, daha anlaşılır bir mana getirecek, kendi gerçek Türk kimliğimizi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Orhan Azizoğlu

önsöz

Yunanistan'ın Büyük Savaş'a girmesi sorununun doğurduğu ve 1915 Ocak ayında başlayıp 1922'nin Ağustos ayında Yunan ordusunun yok oluşu, İzmir'in yıkılışı ve Başbakan Gunaris'le beş bakanın idamı gibi feci bir sonuca, ya da doruk noktasına varan bu olaylar dizisi, Yunanistan'ın içinde ve dışında geniş bir yayına yol açmıştır.

Bu fırtınalı dönemde Yunanlı veya yabancı, olaylara doğrudan doğruya veya dolaylı olarak karışmış olanların tarafsız olmaları mümkün değildir. Nitekim bugüne kadar bu konu üzerinde basılmış her şey az veya çok maksatlı olup, partiler arası düşmanlığı veya milli taraftarlığı sözüm ona gizlemeye çalışmaktadır.

Savaş sırası veya hemen sonunda Yunan Hükümeti veya yabancı hükümetlerin yayınladığı resmi belgelerde, söz edilen olaylarda önemli bir rol oynamış olup da, kendi ülkesinin bu konudaki politikasını anlatmak veya kendi şahsi davranışlarının haklılığını isbat etmek isteyen İtilaf Devletleri'nden ve Yunanlı devlet adamlarıyla, kumandanlarının anılarında, Yunan basınında ve yabancı basında yayımlanmış sayısız makalelerde; genel olarak olayların seçilişi, sunuluş biçimi, yorumlanmaları ve çıkarılan sonuçların tümü, şu veya bu şekilde yazarının tutumuna göre renklendirilmiş veya sulandırılmıştır. (1)

Yunanistan'daki durum da aynıydı. Her Yunanlı, memleketteki iki kamptan birini ya da ötekini tutmakla zorunlu görüyordu kendini. Bu sebeple, bu ülkede, tartışılan sorunlar hakkında söylenmiş veya yazılmış her fikir, maalesef şiddetli bir partizanlık ve taraflılık damgasını taşır.

Aynı şeyler az farkla, Yunanistan'ın müttefiki olan devletlerde (bilhassa

1) Winston Churchill, Amiral Dartige de Fournet, General Sarrail, General Ksenophon Stratigos ve daha birçoğu.

İngiltere ve Fransa'da) savaş sırasında ya da hemen savaştan sonra yayımlanan "1915-22 arası Yunanistan" konusuyla ilgili çeşitli yayınlar için de söylenebilir. İki Yunan partisinden Venizelosçular'ın İtilaf Devletleri yanında savaşa katılma politikasını desteklemelerinin; Konstantinos taraftarlarının ise Yunanistan'ın tarafsız kalmasından yana oluşunun doğurduğu gerçek, pek doğal olarak bu ülkelerde birinciler lehine bir havanın doğmasına yol açmış, İtilaf Devletleri halkının bu konuda tarafsız bir görüşe sahip olmalarını önlemiştir.

Ben de bir Yunanlı ve Yunanistan tarihinin o fırtınalı döneminin siyasal olaylarına karışmış bir kişi olduğum için, tabiatıyla başka herhangi bir çağdaşımdan farklı, tamamen tarafsız bir tanık olarak kabul edilmeyi isteyemem. Böyle bir iddiam da olamaz. Benim tutumum; dengeli ve oldukça ihtirazi kayıtla desteklemiş bulunduğum taraf ve birçok eksiklerine rağmen politikalarıyla mutabık olduğum kimseler yanında olacaktır.

Bunu, kullandığım kaynakları kontrol etmek isteyebilecek okuyucularıma dürüstlük olsun diye bildiriyorum. Bu kaynaklar kontrol edilebilmeleri için mümkün olduğu kadar ayrıntılı olarak bildirilmiştir.

Yunan milletini 1915'ten bu yana iki karşı kampa ayıran, savaşa katılma veya tarafsız kalma temel sorununda, özellikle Ağustos 1916'da Romanya'nın savaşa girmesinden sonra Venizelos tarafından savunulan savaşa katılma politikasına inanmış bir taraftardım. Venizelos ile Konstantinos birbirlerinden kesin olarak koptuklarında (Eylül 1916), ben Makedonya'daki Yunan yönetiminde bir görevde bulunuyordum ve Venizelos'un Selanik' te Amiral Kunduriotis ve General Danglis ile birlikte kurduğu ihtilal hükümetine katılan ilk memurlardan biriydim.

Kendi memleketinin meşru hükümetine karşı bir asi durumunda olmak her zaman tatsız, nahoş bir şeydir. Ancak büyük milli çıkarlar tehlikedeydi ve kaybedilecek zaman olmadığına inanmıştık.

Burada savaşa katılma taraflısı olanlar adına birtakım vatanseverlik iddiaları ortaya atmak istemiyorum. Aksine, karşı görüşte olan vatandaşlarının da –ki sayıları bir hayli yüksekti, hatta belki çoğunlukta idiler– birkaç istisna ile Yunanistan'ın savaş dışı kalmasını isterken aynı vatanseverlik hissiyle hareket ettiklerine inanıyorum.

Kral Konstantinos ve tarafsızlık siyasetini destekleyenlere karşı o kadar rahatlıkla ve ayrım yapmaksızın ileri sürülen, Alman taraftarlığı ve bile bile Yunan çıkarlarını ve milli idealleri hanedan uğruna veya değersiz küçük politika hesaplarına kurban ettikleri iddialarının –bu iddialara o zaman yabancı memleketlerde pek kıymet veriliyordu– çok aşırı bir biçimde büyütülüp savaş propagandası için kasten yayıldığına inanıyorum. Almanya'ya karşı bir korku, belki sonunda zaferi kazanacağına inanç, böyle bir şey olabilirdi, fakat İtilaf Devletleri'ne karşı aktif bir sempati veya bile bile onların yanında savaşa girmek asla bahis konusu olamazdı.[2]

Kral Konstantinos'a karşı ileri sürülenler de büyük çapta haksız ve iki

2) O devirdeki olaylara karışmamış ve gerçekleri soğukkanlılık ve tarafsızlıkla tetkik edebilen herkesin vardığı normal sonuç böyle olacaktır. Bristol Üniversitesi'nden Prof. R.B. Mowat'ın varmış olduğu böyle bir hükme katılmamak elde değildir (R.B. Mowat, *History of European Diplomacy* Cilt III, s. 57 ve devamı).

parti arasındaki had gerginliğin sonucuydu. Yunanistan için 1915'te İtilaf Devletleri'ne katılma, kabul edilmelidir ki, bir çeşit kumardı. Her ne kadar tehlikeye atılmayan kazanamazsa da, ülkelerini sonucu belli olmayan bir savaşa atmakta çekingen davrananları hain ve cani diye damgalamak hiç de doğru değildi.

Her Yunanlı'yı İtilaf taraftarı veya Alman taraftarı diye ikiye ayıran Venizelos'çu ve İtilaf Devletleri yanlısı propaganda, kanımca büyük bir taktik hata idi. Bunun mahvedici sonuçları ancak 1920'nin Aralık ayında Kral Konstantin'in yeniden tahta çıkmasıyla ortaya çıktı, *zira Türkler'le imzalanan barıştan sonra çıkarları Yunanistan'ınkilere karşı olan Müttefik ülke hükümetleri ve basını, eski müttefiklerine karşı vecibelerini yerine getirmemek için makul bir mazeret ele geçirmiş oluyorlardı.* (3)

Yunan dramındaki Venizelos'çu ve Konstantinos'çu iki gruba karşı adil olmaya çalıştım. Zira her ikisi de hâlâ Yunan halkının geniş bir bölümünün fanatik şekilde kendisinden yana olduğunu iddia edebileceği gibi, 1915-22 yıllarının korkunç karışıklığında karşılıklı sorumluluk dereceleri tarih tarafından henüz tam tesbit edilmiş değildir.

Venizelos siyasetinin önemli bir noktası olan İzmir bölgesinin işgali ile daha sonraki olaylar ve savaştan beri ele geçebilen delillerin ışığında ve pek çok hatırat ve resmi belgenin yayımlanması sayesinde, büyük Giritli'nin, siyasal programının bu kısmının doğruluğu hakkındaki ilk kanaatimi bir bakıma değiştirmek zorunda kaldım.

Bu kitaptaki beyanların ve sonuçların, hangi partiden olurlarsa olsunlar, "inatçılar"ca kabul edilmeyeceğini biliyorum. Kendilerini yüzde yüz beyaz ve hasımlarını yüzde yüz siyah göstermeyen hiçbir beyan mutaassıp partilileri memnun etmeyecektir. Fakat Clémenceau'nun da *Grandeurs et misères d'une victoire* adlı eserinde Foche'tan söz ederken yazdığı gibi, halk genellikle yersiz ve asılsız demagojilere inanır ki, bu da çoğu zaman gerçeğe aykırı düşer. Buna rağmen benim olayları takdim tarzımın, şimdiye kadar bir Yunan kaynağından çıkmış olan diğer bütün açıklamalara kıyasla daha dürüst ve gerçeğe daha yakın olduğuna inanıyorum.

Parti çıkarları ve politik itibar benim indimde Yunan halkının büyük kitlesinin şerefi yanında çok küçük kalır. Her iki tarafın resmi açıklamaları didiklenmeyecek olursa Yunan halkının şeref ve itibarı tarih mahkemesi önünde haksız bir leke taşımakta devam edecektir.

Atina, 10 Şubat 1936
A.A. Pallis

3) Winston Churchill, *The World Crisis - The Aftermath*, s. 338. Kont Bosdari, *Delle Guerre Balcaniche, della Grande Guerra etc.*, s. 106.

birinci bölüm

giriş

1830'da bağımsız bir devlet oluşundan yirminci yüzyılın ilk on yılının sonuna kadar, Yunanistan'ın tarihi çok sayıda iç savaş ve dış değişiklik içinde çalkalanmıştır. Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak varlığının ilk seksen yıllık görünüşü, Yeni Yunan Krallığı'nın yakında Balkan Yarımadası'ndaki işlerde önemli bir rol oynayacağı ve yıkılmak üzere sendelemekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun tabii vârisi olacağı yolunda, Helenofillerin* beslediği büyük umutları pek haklı gösterecek gibi değildi.

Ülkenin arzuladığı, Balkan halklarının kurtarıcısı rolünü oynayabilmesi için, disiplin ve organizasyona ihtiyacı olduğu bir zamanda, krallığın ileri gelen Yunanlıları, politika ve ağız kalabalığı içinde kendilerini büyük bir hararet ve zevkle sözüm ona liberal parlamentoculuğun boş oyununa vermişlerdi.

İlk anayasanın kabul tarihi olan 1843'ten 1909'a kadar Yunan siyasi hayatı örnek bir manzara değildi. Çağdaş Fransa'daki parti entrikaları, hükümet istikrarsızlığı, basınındaki başıboşluk; ABD'deki devlet memuriyetlerinin iktidar partisi taraftarlarına dağıtılma usulü; modern İspanya'nın askeri cuntaları ve Güney Amerika cumhuriyetlerinde sık sık baş gösteren geçici askeri darbeler gibi başka ülkelerin siyasi hayatının aşağılık manzaralarının hepsi, o tarihteki Yunanistan'da aynen mevcuttu.

Katıksız bir vatanseverlik ve büyük yeteneğe sahip iki hükümdar, Yunanlı Kont Kapodistrias ve Bavyera Kralı Otho, yönetimde bir düzen kurabilmek için çok çalıştılar; ama birincisi katledildiğinden, ikincisi de tahtı terketme fedakârlığında bulunduğundan girişimlerinde başarılı olamadılar.

Otho'nun halefi olan ve 1863'te Yunan tahtına I. Georgios adı ile çıkan

* Yunanseverlerin (Ç.N.)

Danimarkalı Prens Wilhelm, iki selefine nazaran daha az gayretliydi, fakat II. Charles'ın hatalarını tekrarlamayacak bir kurnazlığa da sahipti. Kral Georgios, rolünü bir meşruti hükümdar olarak kusursuz oynadı. Her zaman fikir vermeye hazır olmakla beraber doğrudan sorumluluk almamak hususunda dikkatli davranmış ve politikacıların iç siyasette serbestçe hareket etmelerine müsaade etmişti. Dışişlerine müdahalesi daha aktifti. Yunanistan'ın yardım olmadan kendi başına durumunu koruyabilecek güçte olmadığını bildiğinden; Kral Georgios, Yunanistan'ı dış tehlikeden korumak için İngiliz ve Rus hanedanları ile aile bağları kurulmasına bilhassa önem verdi. Ancak Medway'de yelken açan Hollandalılar'ı gören II. Charles'tan daha talihli olamadı ve 1897'de Türkler'in Yunanistan'ı Lamia'ya kadar işgal edişini görmek utancını tattı.

Hiç de iç açıcı olmayan bu durum 1909 yılına kadar sürdü. Bu arada bütün Avrupa devlet adamları ve siyasi yazarlarca Balkanlar'ın Rusya'sı olarak gösterilen Bulgaristan, Makedonya'da ağır basıyor ve 1908 Jön Türk İhtilali'nden sonra şiddetle milliyetçiliğe dönüşen Türkiye yeni bir canlılık kazanıyor, çok sarsılmış olan egemenlik haklarını, karışıklık içindeki Makedonya ve Girit'te yeniden kurmaya hazırlanıyordu.

Yunan halkı bu tehlikelere karşı birden tepki gösterdi. Türkiye Girit üzerinde tehdit edici bir tavır takınır ve Bulgaristan Makedonya'da üstünlük elde ederken, işleri olduğu gibi bırakmanın doğru olmayacağı, memleketi birleştirmek için ciddi bir çaba harcanması gereği duyuldu. Bunun sonucu 1909'da askeri bir darbe oldu. Cunta liderleri, hükümeti kendileri kurmaya teşebbüs etmeyerek, Girit'te daha o zamandan Yunanistan'ın aşağılık parti oyunlarına bulaşmamış ve bir devlet adamı olarak ün kazanmış, yeni bir adamı davet edip hükümetin başına geçirerek, akıllılıklarını ve vatanseverliklerini ispat ettiler. Bu adam Elefterios Venizelos'tu.

O andan itibaren Yunan halkına yeni bir ruh aşılanmış oldu adeta. Yıllarca büyüme zorluğu çekip, sonra birdenbire köklerindeki gizli ve yeni bir güçle canlanıp gelişen bazı bitkiler gibi Yunanistan'ın da kuvvet kazanıp gelişmeye başladığı görüldü. Bütün ulusun güvenini kazanan bu liderin yönetiminde, 19. yüzyıl boyunca her etkin milli hareketi köstekleyen ve 1854, 1897 ve 1908 utançlarına sebep olan küçük ve bölücü partilerin doldurduğu politika arenasında bir mütareke yapıldı.

1910'dan sonra, Venizelos'un kuvvetli ve akılcı liderliğinde 1908 Jön Türk İhtilali'nden beri gittikçe artarak şiddetlenen büyük Balkan bunalımını göğüsleyecek kesif bir hazırlığa girişildi.

Bu gayretler mükâfatını 1912-1913'te iki Balkan savaşındaki başarılarla gördü. Bu savaşlarda Yunanistan, Yunan davasının en koyu taraftarlarınca umulanı bile çok aşan toprak kazancı sağladı. Sıkıntılı ve yıpratıcı Girit ve Makedonya sorunları nihayet çözümlenmiş ve Balkanlar'da Yunanistan'ın en korkulu rakibi olan Bulgaristan savaş dışı edilmişti.

Bu olumlu sonuç; ülke halkının tam güvenini kazanmış güçlü bir devlet adamı ile Başbakanı destekleyip onun tavsiyelerini izleyen akıllı bir hükümdar işbirliği sayesinde mümkün olabilmişti. İtalya'da I. Vittorio Emanuele ile Cavour'un, Almanya'da I. Wilhelm ve Bismack'ın işbirliği ile elde edileni,

Yunanistan, Kral I. Georgios ile Venizelos'un mutlu işbirliği yoluyla elde edeceğe benziyordu.

Kral Georgios'un 1913'teki zamansız ölümünden sonra Yunan halkının çoğunluğunun samimi ümidi ve inancı, hükümdar ile devlet adamı arasındaki aynı yakın işbirliğinin Georgios'un halefi Konstantinos ile de devam etmesindeydi. Balkan savaşlarının askeri zaferleri, Konstantinos'a neredeyse Venizelos'unkine eş bir itibar ve halkın sevgisini kazandırmıştı.

Ne var ki, memleketin kaderinin en buhranlı bir döneminde, bu iki insan arasında takip edilecek siyasetle ilgili olarak çok önemli bir fikir aykırılığı doğdu. 1914'te Avrupa savaşının patlaması ile ortaya çıkan büyük bunalım karşısında iyi ve kötü taraflarıyla, tarafsızlık veya müdahaleden başka bir seçeneğin bulunmaması Yunanistan için bir talihsizlik oldu. Halkın sevdiği ve tuttuğu bu iki kuvvetli şahsiyetten biri birini, diğeri ötekini istiyordu.

Ortak bir milli politikada anlaşamayan ülke, şiddetli parti çekişmesine ve delalete düştü. Balkan savaşlarında mutlu bir şekilde elde edilen ve Yunanistan'ı yakın gelecekte daha yüksek başarılara götürecek gibi görülen gaye ve gayret birliği yok oldu. Bütün savaş süresince, yani 1915'ten 1922' ye kadar Yunanistan kendisini, birbirine karşı öldürücü bir kin ve nefret besleyen ve karşılıklı olarak birbirini yok etmeye çalışan iki düşman parti arasında parçalanmış buldu.

Bunun sonucu ortaya çıkan milli zaaf, 1915'ten sonra, hatta 1917-20 arası Venizelos'un geçici zafer yıllarında dahi sürüp gitti. Ve sonunda önüne geçilmez biçimde bir felaketle, 1922'nin Ağustosu ayındaki Anadolu hezimeti ile son buldu.

Bu yıkılışı hazırlayan sebepler hiçbir zaman, tarafsız bir gözle ortaya konmamıştır. Bu sebepler Yunanistan'da o günkü şartlar altında kaçınılmaz olan parti ihtirasları ve müttefik devletlerinde de 1915-17 olayları sonucu olarak ister istemez Yunan parti politikalarına bulaşan savaş propagandası ile karartılmış ve tahrif edilmiştir.

Asquith, Lord Grey, Winston Churchill ve Poincaré gibi müttefik devlet adamlarının Büyük Savaş'la ilgili olarak yazdıklarında, savaş sırasında ve savaştan hemen sonra müttefiklerin Yunanistan politikası ile ilgili olayları açıkça tartışmadan kaçma eğilimi vardır. Açıklamaları kısa, karışık, çelişkili beyanlarla doludur. İnsan, yüzeyin altında bu tatsız ve tehlikeli konuyu derinliğine incelemekten kaçındıklarını, sanki açıkça ve tam tartışılacak olursa, 1922 felaketinde kısmi sorumluluğun kendilerinde kalacağından korktuklarını, belki de bir vicdan azabı kokusu keşfediyor. İzmir'in feci kaderi ve Hristiyan halklarının köklerinin Küçük Asya ve Trakya'da yüzyıllardan beri yerleştikleri yerlerden kazınması, şüphesiz Yunanistan'ın eski müttefiklerinin kendilerini de kısmen sorumlu tuttukları bir eziklik olarak hissedilmiştir.

Bunun sonucu olarak, tarihinin bu buhranlı dönemi sırasında Yunan halkı tarafından gösterilen çaba ve katlanılan fedakârlıklar layık olduğu karşılığı bulamadı. Yunan halkı dediğim zaman hangi partiye mensup olurlarsa olsun görevini tam yapan alelade vatandaşı kastediyorum. Zira 1917-20 arasında Venizelos'çu, 1920-22 arasında ise Konstantinos'çu iki rejim altında Yu-

nanistan halkı kendi hükümetlerinin ya da müttefiklerinin her istediğini yerine getirmekte kendine düşeni fazlasıyla yapmıştır.

Venizelos ve Konstantin tarafından ayrı ayrı oynanan roller hakkında herkes ne düşünürse düşünsün –ki bu hususta tarihin vereceği kararın da kesin olamayacağı çok muhtemeldir– Yunan halkı tarafından, hangi partiye mensup olursa olsun, 1917'den 1922'ye kadar altı yıl süresince gösterilen büyük ve cesur çabanın takdir edilmesi, hor görülmemesi hakkaniyet gereği olacaktır.

ikinci bölüm

anadolu macerası

"Büyük bir siyasi ve coğrafi hata" (İzmir'deki Yunan Yüksek Komiseri A. Stergiadis ile yapılan ve *Patris* gazetesinde 6 Ocak 1930'da yayımlanan bir mülakattan)

"Anadolu harekâtı, 1920 Kasım'ında Yunanistan'da ortaya çıkan rejim değişikliği sonucu şu veya bu biçimde başarısızlığa mahkûm olmuştu." (Bu mülakatla ilgili olarak *Patris* gazetesi başyazarının 7 Ocak 1930 günü ileri sürdüğü görüşler).

"Wilson, Clémenceau, Lloyd George ve Venizelos gibi ileri gelen devlet adamlarının böylesine bir aceleyle böyle kötü bir işe nasıl giriştiğini bugüne kadar hâlâ anlayamadım." (Winston Churchill'in *The World Crisis – The Aftermath* adlı kitabında s. 369).

Yukarıdaki görüşlerden ilk ikisi, Yunanistan'da Anadolu macerası ve onun sonucu uğranılan başarısızlıkla ilgili iki ayrı ve karşıt görüşü en güzel ortaya koyan iki örnektir.

Birinci görüşün sahibi olan Aristidi Stergiades, siyasi görüş farkı yüzünden araları açılmış olmasına rağmen, bir zamanlar Venizelos'un en güvendiği en yakın arkadaşlarından biri ve 1919'da İzmir'e Yüksek Komiser olarak atanmış olan kişiydi. Yunan işgalinin devam ettiği üç yıl bu görevden ayrılmadı. Böyle bir pozisyonda ve kendi şahsi tecrübesine dayanan bu hüküm, Venizelos'un Asya macerasını esastan hatalı olarak ilan etmekten başka bir şey değildir.

İleri gelen Venizelos'çu gazetelerden biri olan ve bu çevrelerin sesini yansıtan *Patris* gazetesi başyazarının görüşü olan ikinci görüş; Anadolu macerasını, kendi yapısından gelen bir başarısızlık olarak değil de, 1920 Kasım seçimlerinin ortaya çıkardığı ve Venizelos'un yenilerek Kral Konstantinos'un yeniden tahta geçmesiyle sonuçlanan rejim değişikliğinden ileri gelen bir başarısızlık olarak tanımlar.

Üçüncü görüş ise Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili şahane kitabında Yunan olaylarına iki büyük bölüm ayıran Winston Churchill'in görüşüdür.

Şimdi, bunlardan hangisi doğrudur?

Bunun cevabı ancak her türlü milli, partizan ve kişisel ilişkileri mümkün olduğu kadar bir kenara itip, gerçekleri objektif olarak ele almak suretiyle verilebilir.

* * *

Yunanistan'ın 1922'nin Ağustos ayında öyle bir felaketle sonuçlanan Anadolu macerasının başlangıcı, 24 Ocak 1915'te, Sir Edward Grey'in Büyük Britanya Hükümeti adına Yunanistan'a, derhal İtilaf Devletleri'nin safında Avrupa Savaşı'na katılması karşılığında, kendilerine "Küçük Asya kıyılarında önemli tavizler verileceği"ni teklif ettiği tarihe gider.

Bu teklifin Venizelos tarafından prensip olarak kabul edilmesinin mantıki devamında ise dört yıl sonra İtilaf Devletleri'nin zaferi ve Venizelos'un müdahale politikasının başarıya ulaşması üzerine İtilaf Devletleri, savaşın başında Yunanlılar'a vermiş oldukları sözü yerine getirmeye davet edilmiş ve 1919'un Mayıs ayındaİzmir'in Yunan kuvvetlerince işgaliyle sonuçlanmıştır.

İngiliz, Fransız ve Rus hükümetlerinin ortak kararlarına uygun olarak Edward Grey'in 24 Ocak 1915'te yaptığı bu teklif ve bunun sonucu Anadolu'da "Vaat Edilen Topraklar"ın elde edilmesi, 1915-1923 yılları arasında Venizelos platformunun ve Yunan iç politikasının temel taşlarından biri olmuştu. Bunu takiben Yunanistan'da ortaya çıkan, krallığın yıkılışı ve 1924'te cumhuriyetin ilanı gibi diğer bütün olaylar, Yunanistan'ın Anadolu'daki çabaları ve 1922 Ağustos bozgununun direkt sonuçlarından başka bir şey değildir.

Tanınmış Giritli devlet adamının 1915'ten bu yana Yunanistan için yaptıklarının hiçbiri, dost düşman herkes tarafından kabul edildiği gibi, içeride ve dışarıda bu derece tenkide uğramamıştır. İçeride, İzmir'le ilgili Müttefik önerisinin kabul veya reddi 1915'ten sonra bir parti sorunu olmuş ve Yunan halkoyunu iki karşı kampa bölen büyük bir politik çatışmaya yol açmıştır.

Yunanistan'ın dışında, 1915'teki başlangıcında hiç öyle kabul edilmemekle beraber, Venizelos'un Asya'ya yayılma politikası hemen hemen oybirliğiyle kınanmış, bu devlet adamı en büyük hayranları tarafından bile tenkide uğramıştır.[4]

İzmir teklifinin kabulündeki acelecilik ve bu yoldaki başarısızlığın sorumluluğu tarihin henüz kesin kararını vermediği konulardandır.[5] Yuna-

4) Poincaré, Winston Churchill, Nitti, Sforza, Bosdari, Feldmareşal Sir Henry Wilson.
5) Bu kitap 1937 yılında yayımlanmıştı (Ç. N.)

nistan'ın Anadolu harekâtıyla ilgili gerçeklerin tarafsız bir biçimde incelenmesi, her şeyden önce, 1915 yılında Kral Konstantinos ile Venizelos arasında başlayıp, 1922'de Anadolu'daki felaket ve General Hacanestis ile Gunaris kabinesi'nden beş bakanın, Albay Plastiras'ın ihtilal hükümeti tarafından asılmasıyla trajik bir sonuca varan, savaşa girip girmeme konusundaki siyasal uzlaşmazlığı iyice anlamaya bağlıdır.

Bu devredeki Yunan olaylarını inceleyenlerin çoğu, Venizelos'un Müttefikler yanında savaşa girişini onaylarken, savaştan sonra 1919'da İzmir'i işgale kalkışını haksızca kınarlar. Bunu yaparken Venizelos siyasetinin bu iki safhasının birbirine son derece bağlı iki olay olduğu gerçeğini görmezlikten gelirler. Yunanlılar'ın, İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesinin tek sebep ve şartı olan Anadolu'da kendilerine toprak tavizleri verilmesi gerçeğini unuturlar.

Mesela kitabında Yunan Sorunu'na iki uzun bölüm ayıran Winston Churchill bile bu noktadan suçlu sayılmalıdır. Ona göre, Yunanlılar kendilerini İtilaf Devletleri yanında savaşa atarken her şey iyi ve güzeldir. Ancak Venizelos Yunan halkının savaşa katılma ve milli birliğini zedeleyecek kadar şiddetli bir siyasi bunalım geçirişinin mükâfatını isteyince, her şey kötüye döner ve yazar, Wilson, Clémenceau, Lloyd George ve Venizelos gibi ileri gelen devlet adamlarının böylesine aceleyle, böylesine hatalı bir kararı nasıl olup da alabildiklerini bile anlayamaz.[6]

Bu tutarsızlık ve gerçek olan noktaları görmezlikten gelme eğilimi belki kasıtlı olarak yapılmakta, 1922 Yunan felaketinin sorumluluğunun derinliklerine fazla inmekten kaçınmak arzusundan ileri gelmektedir. Venizelos'a "Oralara gitmemen gerekti" demek çok kolaydır. Ancak bunun arkasından gelen şu soruların cevabını vermek hiç de öyle değildir. "Onu savaşa sürükleyebilmek için Yunanistan'a önce İzmir'i vaat edip, sonra sıra bu sözü yerine getirmeye gelince, onu desteklemekten niye kaçındınız? Kral Konstantinos'un 'Ne Savaş Ne İzmir' politikasına karşı, Venizelos'un 'İzmir'e karşılık Savaş' politikasını seçip, niye Yunan halkına bunu empoze ettiniz? Bu durum size, kendinize düşen borçları yerine getirme zorunluğunu vermez miydi?"

Bütün bu trajik olaylarda tarihçi şu üç sorumluluğun derinliğine inme göreviyle karşı karşıya kalacaktır: Birincisi, Yunanistan'ı pohpohlayıp, karşılığında İzmir'i vereceklerini söyleyerek ite kaka savaşa sokan İtilaf Devletleri'nin sorumluluğu. İkincisi, İtilaf Devletleri'nin sözlerine güvenip, bundan güç alarak ülkesini, Napolyon'un 1812 Rusya seferiyle kıyaslanabilecek bir maceraya atan Venizelos'un sorumluluğu. Üçüncüsü de, ta başından beri karşı oldukları bir harekâtı, Venizelos'un yerine geçtikten sonra durdurmayıp, sürdürenlerin sorumluluğu.

On yıl kadar önce, savaş düşmanlığı ve parti çekişmelerinin yarattığı toz duman henüz dağılmamışken,[7] Yunanistan'daki iç politika ve 1915-22 yılları arasında İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'a karşı olan tutumu açık kalplilikle tartışılamazdı. Bir sürü hatanın, bir sürü münakaşası kabil itirafın ortaya

6) *The World Crisis – The Aftermath*, s. 369.
7) Bu kitap 1937'de yayımlanmıştır (Ç. N.)

çıkmasına, bir sürü itibar ve şöhretin sarsılmasına vesile verilebilirdi. O zor ve bilhassa Yunanistan için felaket dolu yıllarda hiçbir ülke, hiçbir devlet adamı veya general, başarıyı kendine mal edemez veya suçu herhangi birine yükleyemez. Bunların arasında en büyükleri bile hata yapabilir, bunu kabul etmek onların büyüklüğüne bir halel getirmezdi. Napolyon St. Helena'da hatalarının en büyük eleştirisini kendisi yapmıştı. Ama onların hiçbiri onun büyüklüğüne gölge düşürmemiştir.

* * *

Yönetimi altında Yunanistan'a parlak bir genişleme devri yaşatan, bu süre içinde topraklarını ve nüfusunu hemen hemen iki katına çıkaran Venizelos'un adı, Yunan tarihinde Anadolu kıyılarında yerleşebilmek için girişilen başarısız teşebbüsle birlikte anılacaktır.

Venizelos'un siyasi hayatının şüphesiz en tartışmalı ve en ciddi fiillerinden biri olan bu konuda, adil bir yargıda bulunabilmek için "Küçük Asya" fikrinin meydana gelişini ve aynı zamanda bunun kabulünü etkileyen psikolojik ve siyasi unsurları ta başından incelemek gerekir.

Yunan milli emellerini Küçük Asya'da bir toprak genişlemesi politikasına yöneltmek fikri, Avrupa Savaşı'nın patlamasından önce Venizelos'un hesaplarının içinde gözükmüyor. Zira ne 1913 Bükreş Antlaşması'nın sonucu olarak Balkanlar'da yaratılan siyasi şartlar, ne de 1912-13 Balkan savaşlarından hemen sonra Avrupa'daki genel diplomatik durum böyle bir planın yeşermesine uygundu.

Balkanlar'da yeni elde edilmiş Makedonya topraklarının bir Bulgar intikamına karşı korunması Yunanistan'ın uzun yıllar bütün enerjisini yutacağa benziyordu.

Türkiye, 1912'de Balkanlı müttefiklerin önünde uğradığı ezici yenilgiye rağmen, hâlâ insan ve para bakımından büyük imkânlara sahipti. 1914'te eski rejimin köhne paşalarını iktidardan uzaklaştıran Jön Türkler'in güçlü ve militan yönetimi altında, Türkiye hâlâ bir kavganın özlemini çekiyor ve deniz kuvvetlerini silahlandırarak dengeyi kendi lehine çevirmek suretiyle, Anadolu kıyılarındaki Ege adalarını (Midilli, Sakız, Sisam, İmroz ve Bozcaada) geri almak için Yunanistan'la yeni bir savaşa girmek konusunda kendini zor tutuyordu. Türkiye, bu adaların 1 Ağustos 1913 tarihli Londra Konferansı kararına göre Yunanistan'a ilhakını tanımak zorunda kalmıştı.

Balkanlı müttefiklerin sebep olduğu Ortadoğu'daki *status quo*'nun bozulmasından son derece tedirgin olan Büyük Devletler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan arta kalanların bütünlüğünü hedef alan başka niyetleri cesaretlendirecek durumda değildiler. Almanya, Fransa ve daha az bir ölçüde Büyük Britanya, Jön Türkler'e aktif bir biçimde kur yapıyor, imtiyazlar karşılığı ödünç para vererek Türkiye'ye geleneksel ekonomik sömürme politikalarını uyguluyorlardı.

Ayrıca hemen hemen bütün Avrupa başkentlerinde, Makedonya'nın paylaşılması konusunda, Bulgaristan'ın bu topraklar üzerindeki payına öteki Balkan müttefikleri tarafından el konulduğuna dair yaygın bir görüş vardı.

İngiltere, Fransa, Almanya ve hatta Rusya'da az çok platonik olan bu görüş, Avusturya-Macaristan Hükümetince pek öyle hafife alınmıyordu. Bu devlet, Balkanlı komşusu Sırbistan'ın tehlikeli bir şekilde genişlemesine yol açan Bükreş Barış Antlaşması'nın toprak düzenlemesini bozmak için ortaya çıkabilecek ilk fırsatı kullanmak azmindeydi.

Bu şartlar altında Yunanistan'ın Ege'nin ötesinde yeni fetihler araması, hatta böyle bir şeyi aklından bile geçirmesi büyük bir delilik olurdu. 1910 yılından sonra, Yunanistan'ın dış politikasını eline aldığından beri Venizelos, bir önceki kuşak Yunan politikacılarının megalomanlığından kendini kurtarabilmiş, gerçekleri kesinlikle kavrayan pratik bir devlet adamı olduğunu ispatlamıştı. O tarihte ciddi olarak tehlikeli görünen böyle bir plana kendini kaptıracak bir adam değildi.

Giritli devlet adamının o günlerdeki itidalinin örneği olarak 1913 Bükreş Balkan Barış Konferansı sırasında, Kral Konstantinos'un Yunan Genelkurmay Başkanlığı'nca da desteklenen Meriç'e kadar bütün Trakya'nın kendilerine verilmesi önerisini kabul etmeyişi ve buna karşı koyuşu gösterilebilir. O tarihlerde bu kesimin fiilen Yunan askerlerinin işgali altında olmasına rağmen Venizelos çok aşırı olarak tanımladığı bu ısrara boyun eğmemişti. Böyle bir isteğin, eski Balkanlı müttefiklerin arasında arabuluculuk yapan ve o tarihte barış için yardımı vazgeçilmez olan Romanya'yı gücendirebileceğini hissetmiş hatta, verdiği talimatı geri almayacak olursa, istifa edeceğini söyleyerek Kralı tehdide kadar ileri gitmişti.

Daha sonra mecliste muhalefet, Trakya'nın Bulgaristan lehine feda edildiğini söyleyerek eleştiride bulunduğunda, Venizelos "Trakya'nın tamamı teklif edilmiş olsaydı bile bunu kabul edemezdim, zira bu derece ağır bir yükü taşımaya Yunanistan'ın beli dayanmaz" diyecek kadar açık konuşmuştu.[8]

Avrupa'da savaş başladıktan sonra, Yunanistan'ın tarihi düşmanları olan Bulgaristan ve Türkiye'nin, ağırlıklarını İttifak Devletleri lehine koyacakları ve Yakındoğu'da yeniden toprak değişikliklerinin ortaya çıkması ihtimali belirdiği zaman bile, Yunanistan İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmesi karşılığında Anadolu'da toprak talep etmeyi düşünmemişe benzer. Bu durum; 1914 Kasım ayında, Balkan blokunun yeniden kurulmasını kolaylaştırmak için, Yunanistan ve Sırbistan'ın Bulgarlar lehine bazı toprak fedakârlığı yapmaları gerektiği yolundaki Romanya önerisine verilen cevapta açıkça belli olmaktadır. Bu cevaptan alınan aşağıdaki parça o tarihte, Makedonya'da Bulgarlar'a verilecek toprak karşılığı Türkiye'nin Asya topraklarından karşılık alması yolunda Venizelos'un görüşlerini şu biçimde belirtmektedir:

> "Ayrıca, Yunan Hükümeti'nin Romen Hükümeti hakkında beslediği samimi dostluk; tarihi, coğrafi ve etnografik bakımdan tam bir ahenk içinde bulunan, 1913'te bu kadar fedakârlık sonucu elde edilen topraklardan hiçbir parçasının hiçbir şekilde terkedilemeyeceğini açıkça beyan etmemizi gerektiriyor. Şayet Yunanistan bazı şeyler verecek olursa, tamamen

8) Ks. Stratigos, *Greece in Asia Minor*, s. 14.

Yunanlı olan halklarının yanı sıra kendi güvenliğini de tehlikeye atacak olurdu ki; bu da, bir başka taraftan elde edilebilecek büyüme özrüyle değiştirilemeyecek tehlike ve zorluğa sebep olacaktır. Zira Türkiye'deki Rumlar'ın dağılışı Yunanistan'a bu kaybettiklerinin yerini tutabilecek bir büyüme umudu vermemektedir".[9]

Şayet o tarihte Venizelos Anadolu'da gelecekte bir miktar toprak elde edebileceğini düşünüyor olsaydı, yukarıdaki yazının son cümlesini bu derece kesinlikte ve böyle bir isteği inkâr eder biçimde kaleme almazdı.

Bu bakımdan 1914'ün Kasım ayında Venizelos'un, Yunanistan'ın Anadolu çalılığındaki iki kuş için, Makedonya'da kendi elindeki bir kuşu feda etmesine kesinlikle taraftar olmadığı anlaşılmaktadır. Rum halkının Türk toprakları üzerinde iyice dağınık olması gerçeği ve kıyı kesimlerinde dahi büyük bir Rum çoğunluğunun bulunmayışı da göz önüne alınınca, Asya Türkiye'sinde herhangi bir bölge üzerinde hak iddiasının ortaya atılması bir hayalperestlikten başka bir şey olamazdı.

1914 yılı sonlarında Venizelos'un bu şekilde düşündüğü anlaşılıyor. Sonra nasıl oluyor da altı hafta sonra bütün bu fikirlerini tamamen değiştiriyor ve Drama ve Kavala'nın Makedonya kesimlerinin Bulgar topraklarına katılması politikasını benimseyebiliyor?

* * *

"Asya fikri"nin Venizelos'un beyninde ilk kez 1915'in Ocak ayından itibaren oluşmaya başladığı anlaşılıyor. Dış görünüşlere göre Türkiye'nin 1914 Ekimi'nde İttifak Devletleri yanında savaşa girmesi, İtilaf Devletleri'nin galip gelmesi halinde Osmanlı İmparatorluğu'na kesin olarak son verilmesi demekti. 1914'ün sonunda Türkiye'nin Avrupa ve Asya eyaletlerinin muhtemel taksimi konuşulmaya başlanmıştı. Bu planların yankısı ilk kez Venizelos'un kulağına 1914'ün Aralık ayının ortasına doğru Roma'dan geldi. 14/27 Aralık tarihli bir yazıda Roma'daki Yunan Elçisi, İtalyan Dışişleri Bakanlığı'nda Küçük Asya'nın geleceği hakkında beslenen görüşleri şöyle bildiriyordu:

"İtalyan Hükümeti [diyordu elçi] Almanya'nın yenilgisi halinde, Anadolu'nun taksimi zamanının geleceğini ümit etmekte ve böyle bir durumda İtalya orada bir yere ayak basma konusunda şansını denemeyi düşünmektedir. İtalyan Hükümeti'nin tahminine göre Rusya'ya Ermeni eyaletleri verilecek ve bu suretle *Rusya Kıbrıs karşısında* [10] *Akdeniz'e açılma fırsatını* bulacaktır. Fransa Suriye'yi, Büyük Britanya Arabistan'ı alacaktır. Rus bölgesinin batısında İtalya için çok toprak mevcuttur. İtalyanlar büyük üzüntü ile Yunanistan'dan bir talep geldiği takdirde, bu taleplerinin tamamen reddedilemeyeceğinin farkındadırlar. Fakat İzmir'i ve Menderes Vadisi'ni herkes istediğinden, İtalyanlar söz konusu bölgenin bize verilmeyeceğinden emindir. Herhalde Yunanistan'ın Anadolu mirasın-

9) Frangulis, *La Crèce et la Crise Mondiale*, (I, 169)
10) Aslında Rusya taleplerine Adana vilayetini dahil etmemişti.

dan payını asgariye indirmek için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır".

Acaba, bunun gibi başka yerlerden gelen buna benzer haberler mi Venizelos'u İzmir'i düşünmeye ve gözlerini oraya çevirmeye sevketmiştir? Yoksa sadece, İtilaf Devletleri galip geldiği zaman, Osmanlı İmparatorluğu'nun başlıca İtilaf Devletleri arasında bölüneceği hususundaki peşin hüküm ve Küçük Asya'nın barışını, tarihi, coğrafi ve etnografik sebeplerle Yunanistan'ın meşru nüfuz alanı olarak düşünerek, hazmı nisbeten kolay bir lokma olarak görmek mi bu değişikliğe sebep olmuştur?

Bu fikir Venizelos'un kafasında 9 Ocak 1915 günü iyice olgunlaşmışa benziyor. O gün Venizelos İngiliz Büyükelçisi Sir Francis Elliot ile Sırbistan'a yardım için Yunan askeri yollama konusunda bir görüşme yaptı. İtilaf hükümetleri önceki Kasım ve Aralık boyunca bu konuda sürekli baskı yapıyorlardı. Venizelos; İngiliz Büyükelçisi'ne, birtakım cazip toprak kazancı karşılığı, derhal savaşa girme ve Bulgaristan'ın belirsiz tutumu sebebiyle oldukça riskli olmasına rağmen Sırbistan'a asker gönderme konusunda Kral ve Yunan Genelkurmayı'nın muhalefetini kolayca kırabileceği hususunda teminat verdi.

Bu toprak kazançlarının tam olarak neler olacağını Venizelos o zaman belirtmemişti. Fakat Anadolu'dan söz edildiğinden şüphe yoktu. Ancak daha evvel Rusya ve Bulgaristan'ın üzerinde hak iddia ettikleri İstanbul veya Trakya toprakları olamazdı.(11)

Nitekim İngiliz Hükümeti de, Venizelos'un düşüncesini İzmir'le ilgili olarak kabul etmiş olmalı ki on beş gün sonra 10/23 Ocak 1915'te Sir Edward Grey Yunanistan'a "Küçük Asya kıyısında önemli toprak tavizleri" teklif etti.

Aynı zamanda Bulgaristan'ın işbirliği veya en azından tarafsızlığını elde etmek için Sir Edward Grey, Yunanistan ve Sırbistan başka yerlerde toprak tavizi alırsa, (mesela Sırbistan Avusturya-Macaristan'dan ve Yunanistan Türkiye'den) Bulgaristan'a da Makedonya'daki Sırbistan ve Yunanistan topraklarından tavizler verilmesini tavsiye ediyordu.

Bu andan itibaren Venizelos'un fikri tamamen kesinleşmişe benzer. Sir Edward Grey'in notası 11/24 Ocak sabahı alınmıştı. Aynı gün öğleden sonra Venizelos, Krala gizli bir muhtıra yolladı. Venizelos'un Asya'ya yayılma, denizaşırı bir büyük Yunanistan kurma politikası ilk kez bu yazıda ayrıntılı biçimde dile getiriliyordu. Venizelos, "sadece Osmanlı Rumlarını kurtarmak ve Helenizm etkisinin çağlar boyunca yaşadığı bölgeleri içine alacak şekilde gerçekten büyük bir Yunanistan kurulmasını sağlamak gayesiyle ne kadar acı olursa olsun, Kavala'nın, bu yolda feda edilmesinde tereddüt etmem" diyordu mektubunda. (12)

Venizelos şüphesiz Helen medeniyetinin beşiği olan toprakları, İyonya ve Aeolis'i ihtiva eden Batı Anadolu'nun kıyı bölgelerini kastediyordu.

Bu tarihi bir belgeydi; zira Kral bu siyasetini kabul ettiği takdirde, kendini ve ülkesini Anadolu'nun fethinde geri dönülmez bir yola sokmuş olacaktı.

Sir Edward Grey'in 23 Ocak 1915 tarihli yazısı ile Venizelos'un Kral

11) Frangulis, *La Gréce et la Crise Mondiale,* (Cilt 1/172) ve Driault, *Hist. Diplom. de la Gréce,* (V 176).
12) Driault, aynı eser (V 177).

Konstantinos'a yolladığı 24 Ocak tarihli muhtıranın, Venizelos'un Anadolu politikasının başlangıç noktasını teşkil ettiği söylenebilir. Bir görüşe göre bu, memleketinin meşru gelişmesi için parlak bir biçimde tasarlanan bir plan; diğer bir görüşe göre ise kesin yenilgiye mahkûm çürük ve hayali bir girişimdi.

Bu iki görüşten hangisi doğruydu? Büyük Giritli'nin hayatının bu çok tartışılan bölümü hakkında tarihin hükmü ne olmalıdır? Sir Edward Grey'in teşvik edici teklifine "hayır" mı demeliydi? Böyle bir tutum, Yunanistan'ın kesin olarak tarafsız kalması demekti. Başka bir taviz olamayacağına göre –Trakya ve İstanbul'un o zaman Yunanistan için söz konusu olmadığını görmüştük– Yunan halkının savaşa girmesi için ne sebep bulunabilirdi?

Diğer taraftan teklifi kabul ettikten sonra Venizelos, bunu, daha sonra 1919'da tamir olunamaz surette ve hiç de uygun olmayan *şartlar* altında Anadolu'nun fethi savaşına girişmek üzere ileri sürmeye mecbur mu idi? Veya böyle yaparak Napolyon'un 1812'de Rusya'yı istila ettiği zamanki gibi, öldürücü bir acemilik mi etmişti? Nihayet 1919'daki siyasi ve askeri şartlar göz önüne alınınca girişimin kendi başına uygulanma olanağı var mıydı? Ve bunun başarısızlığı, (genellikle ileri sürüldüğü üzere), 1920'de Kral Konstantinos'u yeniden tahta çıkararak İngiliz ve Fransız kamuoylarını soğutmuş olan Venizelos'un haleflerinin siyasi ve idari yeteneksizliklerine mi bağlanmalıdır?

Tarafsız tarihçinin inceleyip cevap vermesi gereken başlıca sorulardır bunlar.

* * *

Grey'in 23 Ocak 1915 tarihli notasını aldıktan sonra Venizelos, kendine has iştiyakle, Yunanistan'ın yeni toprak isteklerinin genişliğini tesbit için Anadolu'nun coğrafyasıyla etnografik yapısını bir incelemeye aldı.

Bilgi almak için müracaat ettiği, o anda Genelkurmay Başkanlığı'na vekâlet eden Albay Metaksas'tı. Metaksas 1912-1913'teki iki Balkan savaşının başarılı yönetiminden sorumlu son derece kabiliyetli bir kurmay subaydı. Almanya'da eğitim görmüş, Alman ordusunun yüksek etkinliğine inanan ve savaşın ne İtilaf Devletleri, ne de İttifak Devletleri tarafından kazanılacağına ve iki tarafın hareket edemez duruma düşmesiyle biteceğine inanan biriydi.[13] Bu sebeple Yunanistan'ın tarafsız kalmasını istiyordu. Birleşik Yunan ve Sırp ordularının o tarihte hâlâ belirsiz bir tarafsızlık gütmekte olan Bulgar ve Türk ordularının birlikte ortaya çıkardıkları saldırı gücü sebebiyle, Tuna'da Avusturya-Alman ordularının taarruzuna dayanabileceğine inanmıyordu.

13) Albay Metaksas'ın muhalifleri onun başlangıçtan beri Almanya'nın zaferine inandığını ileri sürmüşlerdir. Bunun gerçekçi olmadığı 20 Ocak 1915'te Venizelos'un yolladığı muhtıranın metninden ortaya çıkmaktadır. Bu muhtıra daha sonra 1922 Eylülünde Atina basınında ve daha sonra 1 Temmuz 1924'te "1915'ten Bu Yana Anadolu Seferinin Sorumlulukları" başlıklı bir makalede *Politeia* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu muhtırada Avrupa Savaşı'nın sonucunun ihtimallerini inceleyen Metaksas: "Diğer taraftan, iradesini İtilaf Devletleri'ne tamamen zorla kabul ettirebilecek bir Alman zaferi mümkün görünmemektedir. Almanya'nın elde edebileceği en müsait sonuç onun savaştan kayıpsız çıkmasıdır" demiştir.

Venizelos, Metaksas'ın geçmişte bir süre, özel olarak askeri ve siyasi bakımlardan Anadolu üzerinde bir çalışma yaptığını biliyordu. Metaksas daha sonra bu olaylarla ilgili yayınladığı açıklamada[14] Harbiye Bakanı olan Venizelos'un ilk kez 1913'ün Ekim ayında kendinin Anadolu çalışmalarını duyduğunu ve Genelkurmay Başkanını kendi tabiriyle bu "Bizans Megalomanisi" için iğnelediğini bildirmektedir. Bu olay Venizelos'un o tarihte Anadolu'nun fethi fikrini beslemekten ne kadar uzak olduğunu belirtmek bakımından ilgi çekicidir.

Albay Metaksas'ın etütleri şimdi beklenmedik şekilde faydalı oluyordu. 13 ve 19 Ocak arasında Venizelos ve Metaksas birçok gizli görüşme yaptı. Bu görüşmelerde Sırbistan'ın bir Avusturya saldırısını geri atmasına yardım etmek üzere İtilaf Devletleri'nin Tuna'ya asker yollaması hususundaki talebi ile Küçük Asya'da önerilen toprak tavizleri enine boyuna tartışıldı.

Görüşlerini sözle ifade etmekten başka Albay Metaksas, Başbakan'a 27 ve 31 Ocak[15] tarihli iki muhtıra verdi. Bunlarda sadece askeri sebeplerle Kuzey Sırbistan'a bir Yunan ordusunun yollanmasına karşı çıkmakla kalmıyor, aynı zamanda Yunanistan için Anadolu'da herhangi bir toprak teklifinin kabulünün hem askeri hem de siyasi sebeplerle son derece tedbirsiz bir şey olacağını kuvvetle ifade etmiş oluyordu. Kendisine göre bu teklifin kabulü, eninde sonunda Yunanistan'ı bu zor ülkenin içlerinde uzun ve pahalı bir savaşa girmeye zorlayacaktır.

Aşağıdaki satırlar Albay Metaksas'ın belli başlı görüşlerinin özetidir.[16] Daha sonra 1919-1922'de Anadolu seferinde gerçekten olup bitenler karşısında Metaksas adeta bir peygamber gibi konuşmuş diyesi geliyor insanın:

"(1) İlk olarak Metaksas, Anadolu nüfusundan etnolojik dağılımında aşağı yukarı 10.000.000 olan tüm nüfusun ancak iki milyonunun (en geniş tahminle) Rum olarak kabul edilebileceğine işaret etti. Ayrıca Rum halkı tek bir bölgede toplanmamış, daha çok deniz kıyısında, şurada burada küçük gruplar halinde dağılmıştı. Müslümanlar her yerde çoğunlukta idiler. En kalabalık Rum grubunun yaşadığı İzmir Sancağının içinde bulunduğu Aydın Vilayetinde bile, Rumlar'ın Türkler'e karşı oranı yediye karşı beşti. Venizelos'un talep etmeyi önerdiği bölgedeki (Antalya Körfezi'ndeki Finike Burnu'ndan Marmara'daki Artaki Yarımadası'na kadar) Rumlar'ın Müslümanlar'a oranı daha da düşüktü.

"(2) Sayıları 7.000.000 kadar olan Müslümanlar sadece Orta Anadolu Yaylasını yoğun bir kitle olarak işgal etmekle kalmayıp sayıları kıyı kasabalarının çoğunda Rumlarınkinden fazlaydı.

"(3) Müslüman nüfusun çoğunluğu –Türkler, Çerkezler, Kürtler, Yörükler ve diğer savaş sever ırklar– silah kullanma alışkanlığına sahip köylüler-

14) Bu açıklama ile daha sonra Metaksas'ın Venizelos'a gönderdiği öteki muhtıraların bir kısmı "Yunanistan'ın 1915'ten Sonraki Anadolu Politikası" başlığı altında 1-5 Temmuz 1924 tarihli *Politeia* adlı gazetede yayımlanmıştır.

15) Tarihlerin sırası burada önemlidir. 11/24 Ocak, Venizelos'un Grey'in notasını alışı ve Krala birinci muhtırası. 13/26 Ocak, Venizelos'la Metaksas arasında ilk görüşme. 14/27 Ocak, Metaksas'ın Anadolu konusunda ilk muhtırası. 15/28 Ocak, Venizelos'la Metaksas arasındaki ikinci görüşme. 17/30 Ocak, Venizelos'un Krala ikinci muhtırası. 18/31 Ocak, Metaksas'ın ikinci muhtırası.

16) Bu özet "Küçük Asya'da Yunanistan" adlı (Yunanca) kitapta 24. ve müteakip sayfalardan alınmıştır.

den oluşmaktadır. Buna karşılık büyük çoğunluğu ile şehir halkı olan Rumlar ve Ermeniler herhangi bir askeri eğitimden tamamen yoksundurlar.[17]

"(4) Anadolu'nun herhangi bir bölümünü ilhak etmek, içerde uzun ve çetin bir sefere yol açacaktır. Yollar ile diğer ulaşım araçlarının yokluğu ve kuzeyden güneye bir dizi yüksek dağ silsileleri ile kesilmiş bir ülkenin engebeli yapısı da göz önüne alınırsa böyle bir seferin güçlükleri mutlaka çok büyük olacaktır. İstilacı ordu, Türkler'i içeriye kovalarken kendini, düşman bir halkla meskûn ve maddi manialarla dolu bir ülkenin ortasında bulacaktır. Sayı bakımından üstün ve seferin başlangıç dönemlerinde başarılı bile olsa Yunan ordusu daha içerlere ilerledikçe yanlarını ve ulaştırma hatlarını koruma gereği olarak iki tarafın kuvvetleri arasında dengenin kurulacağı bir noktaya varılacaktır. Bu andan itibaren Yunan ordusu savunmaya mecbur olacak ve teşebbüs düşmana geçecektir. Kendi memleketlerinde savaşan Türkler, Yunan ordusunun geniş bir cephe üzerine yayılmasını ve sonunda yıkıcı darbeyi vurmak için zaman bekleyeceklerdir. Başka bir deyimle Napolyon'un 1812'de Rusya'yı işgali denemesi yeniden tekrarlanacaktır.[18] Napolyon Rus sınırını ilk geçtiğinde 500.000 kişilik bir ordusu vardı. Moskova'ya vardığında da bu ordu 80.000'e inmişti, geri kalanlar yanları ve ulaşım hatlarını korumak için geride bırakılmıştı. Bu şartlarda ricat ve felaket kaçınılmaz sonuçtu.

"(5) Yunanistan'ın geçici bir askeri üstünlük kazanması ve İzmir dolaylarının bir kısmını işgal etmesi halinde bile devamlı tehdit eden bir Türkiye karşısında bu denizaşırı ülkeyi elde tutabilmek Yunanistan'ın askeri ve mali kaynakları üzerinde çok büyük bir yük olacaktır.

"Balkanlar'da siyasi karışıklıklar çıkması halinde Yunanistan Asya'daki sömürgesini kendi kaderine terketmek zorunda kalacaktır. Böyle bir ihtimalde savunma maksatları için güvenilebilecek yegâne halk olan yerli Rumlar en fazla 40.000 silah taşıyabilen asker çıkarabilirler ki bu da İzmir'in ve dolaylarının savunması için yetersizdir. Başka deyişle İzmir'in Yunanistan tarafından elde tutulması Balkanlar'da ve Anadolu'da ciddi siyasi güçlüklerin çıkmaması varsayımına bağlı kalmaktadır. Fakat şartların böylesine elverişli olması pek beklenemez, hele uzun bir sürede bu tamamen olanaksızdır.

"(6) Anadolu'nun bir parçasını asıl gövdeden ayırmak ve Türkiye'den başka bir devletin egemenliği altına koymak Anadolu'nun tek bir bölünmez coğrafi birlik teşkil ettiği göz önüne alınırsa kaçınılmaz bir biçimde ekonomik ve etnolojik nitelikte karışıklıklar yaratacaktır. Sonuç iki parçanın eninde sonunda ancak yeniden birleşmesiyle bitecek, devamlı sürtüşme olacaktır."

Yukarıdakiler Albay Metaksas'ın Anadolu'da teklif edilen toprağı kabul

17) 1908 Türk ihtilaline kadar Müslüman olmayanlar askerlikten muaftı. 1908'de bu muafiyet kaldırıldı, ancak Müslüman olmayanlara askeri eğitim verilmeyerek yardımcı birliklerde, amele taburlarında kullanıldı.

18) Paralellik ilgi çekicidir. Napolyon'un Niemen'den Moskova'ya katettiği mesafe 900 kilometreydi (Tam İzmir'den Sivas'a olan mesafe). Yunan ordusu tarafından Küçük Asya seferinde (1921 Ağustos'undaki Sakarya Savaşı'nda) içeride ulaşılan en uzak mesafe İzmir'den 500 km. idi. Bu noktada ilerleyiş durduruldu ve ordu geri çekilmeye mecbur oldu. İzmir'den Ankara'ya mesafe 600, Sivas'a 900, Rus sınırına 1600 km.'dir. Yukarıdaki sayılar Yunan ordusunun içinde harekâtta bulunduğu ülkenin büyüklüğü hakkında bir fikir verebilir.

etmeye karşı ileri sürdüğü başlıca delillerinin bir özetidir. Yine de bir başka şık olarak, eğer Yunanistan İtilaf Devletleri tarafından yapılan baskıya dayanamaz ve teklifi kabul edecek olursa, Metaksas bu kabulün aşağıdaki *sine qua non* (vazgeçilmez) şartların kabulüne bağlı tutulmasında direnmiştir.

İlk olarak; iş, Küçük Asya'nın fiili işgaline gelince Müttefikler seferin başarılı bir sonuçla bitirilmesi için yeterli kuvvetle sefere katılma hususunda taahhütte bulunmalıdırlar.

İkinci olarak, Anadolu'nun tamamı İtilaf Devletleri arasında bölünmeli veya eğer bu yapılamazsa Türk egemenliği altına bırakılan kısım, İzmir ve çevresindeki Yunan topraklarına ciddi bir tehdit teşkil etmeyecek kadar küçük olmalıdır.

Sonuç olarak, Metaksas mütalaasını, bu şartların kabul edilmediği bir Anadolu macerasının sadece felaket getireceği ve sonunda Yunanistan'ın ve Anadolu Rumlarının mahvına sebep olacağı şeklinde vermiştir.

Albay Metaksas'ın görüşleri daha sonra Mareşal Foch, Feldmareşal Sir Henry Wilson, General Weygand ve Albay Georges gibi en yüksek İtilaf askeri otoriteleri tarafından İzmir'in ve çevresinin Yunanistan'a ilhakı konusunda Yüksek Konsey önünde 1917-20 yıllarında yapılan müzakerelerde belirttikleri kanaatlara uymaktadır. *Metaksas'ı çok daha evvel İtilaf Devletleri ile Yunanistan arasında daha hiçbir siyasi anlaşma yapılmadan itirazda bulunduğu için takdir etmek gerekir* .

İzmir teklifinin Yunanistan'a ilk kez yapıldığı zaman, yani Ocak 1915'te İngiliz ve Fransız askeri çevrelerinden hiçbir itiraz veya ikaz yapıldığına dair herhangi bir delil yoktur. Aksine Lord Kitchener'ın sözcülüğünü ettiği İngiliz Savaş Bakanlığı'nın, Yunanistan'ın Sir Edward Grey'in önerisini bir an önce kabul ettiğini görmekte özellikle acele ettiğini biliyoruz.[19] Bu, Anadolu'nun İtilaf Devletleri arasında bölünmesi tartışma konusu olmakla beraber, o tarihte henüz üzerinde karara varılmamış olduğu göz önüne alınırsa, önemlidir.[20]

Açık kafalı, pratik, duygularına kapılmayan, Almanya'da eğitim görmüş bir kurmay subayın bütün soğukkanlı mantığı ile Metaksas; açığa vurulduktan sonra, İzmir ve İyonya isimlerinin çekiciliği ve tarihi geçmişin klasik anıları ile beslenen Yunan halkının hayaline tam uygun düşen bir teklife karşı çıkmanın halkın görüşüne ters düşeceğini bildiği halde, bu fikre katılmadığını açıklamakta tereddüt etmedi.

Ne var ki, Metaksas'ın bu son derece profesyonel görüşleri bir yana iterek, birtakım siyasi davranışlara girişmesi, onun hem kendi halkı, hem de İtilaf hükümetleri gözünde şüpheli adam olarak kabul edilmesine yol açtı ki, bu da son derece üzücü oldu. Bu son davranışı olmasaydı Metaksas kanaatini beyan ettiği samimiyet ve gerekçelerinin pek çoğunun doğruluğu ile daha geniş bir kitle tarafından tanınacak ve Anadolu macerasının felaketli sonuç-

19) Londra'daki Yunan Ortaelçisi Gennadios 3 Şubat 1915 günü Lord Kitchener ile yaptığı bir görüşmenin raporunda İngiliz Bakanın, İtilaf Devletleri'nin teklifini derhal kabul etmediği için Yunanlılar'ın tutumunu hayretle karşıladığını ifade etmiştir.

20) Gizli Londra Anlaşması Büyük Britanya, Fransa ve Rusya arasında 4 Mart 1915'te imzalandı. Aynı devletlerle İtalya arasındaki ise 26 Nisan 1916'da imzalanmıştı. Doğu vilayetlerinde Rusya'ya verilenlere ek imtiyazlar ise Ocak 1917 gibi oldukça ileri bir tarihte verilmişti.

larını önceden görmüş ve uzak görüşlü bir asker olarak zedelenmemiş bir ünle tarihe geçecekti.

İzmir önerisi sorunu üzerindeki karşı fikri halka açıklanır açıklanmaz, Metaksas birçok haksız ithamların hedefi oldu. İtilaf basını onu Alman yanlısı olarak damgaladı. Yunanistan'da "kötü haberci" olarak adlandırıldı. Vatansever basın onu Helen ırkının beşiği olan İzmir ve İyonya'da yapılacak bir kurtuluş savaşını, Somaliland veya Jubaland'ın fethi için yapılacak bir sömürge seferi ile bir tutmakla suçladı.

Metaksas'ın sadece görevini yaparak değindiği nüfus istatistikleri, coğrafi ve diğer teknik itirazlar bir aşağılık duyguları denizinde ve parti çekişmesinde dikkate alınmadı ve boğulup gitti.

* * *

Anadolu Seferinin felaketli sonucuyla İzmir'in kaybının bütün günahını Venizelos'un 1920 genel seçimlerini kaybetmesinden sonra iktidara gelen hükümete yüklemek *post hoc, ergo propter hoc*[21] prensibine göre moda olmuştur.

Aslında Yunanistan'ın Anadolu'da karşılaştığı felaketlerin sorumluluğunun bölünmesi gerektiğini kabul etmek hakşinaslık gereğidir.

Son felaketin cesametinin, 1920-22 arası Yunan hükümetlerinin diplomatik ve askeri hatalarından doğduğunu hiç kimse inkâr edemez.

Fakat, 1919'da Venizelos tarafından planlanıp uygulandığı biçimde, harekâtın esasları, –Metaksas'ın haklı olarak önceden belirttiği gibi– sağlam değildi ve kendi içinde yenilgi tohumlarını taşıyordu. Başarısı için, Metaksas'ın Ocak 1915 tarihli memorandumunda belirttiği üzere, Anadolu'nun İtilaf Devletleri arasında bölünmesi ve savaşa yeter sayıda İtilaf kuvvetlerinin katılması yerine getirilmemişti. Bunları sağlayamamanın sorumluluğu Venizelos'un kendisine aittir.

Ayrıca, bir alay lüzumsuz keşmekeş ve kan dökülmesine sebep olan ve bütün Anadolu'daki Türk halkı ve aynı zamanda Avrupa ve Amerika halkoyu üzerinde olumsuz etkiler yapıp daha sonraki operasyonlara yol açan 15 Mayıs 1919'daki İzmir çıkarmasındaki büyük basiretsizlik, tamamıyla Yunan Yüksek Komutasının cesaretsizliğine bağlanabilir ki, suç yine Venizelos hükümetine aittir.

İngiliz, Amerikan, Fransız ya da İtalyan, birçok yabancı otoriteler, Yunan ordusunun 1919 Mayısında o şartlar altında İzmir'e çıkmasının hem siyasi hem de askeri bir gaf olduğu düşüncesinde birleşmişlerdir.

Bu çıkartma Türk milliyetçiliğinin kıvılcımlarını bir aleve dönüştürmüş, Mustafa Kemal'e şans kapılarını açmıştı. 1920'nin ortasında Venizelos hâlâ iktidarda iken Milliyetçi hareket Anadolu'nun içinde o kadar yüksek bir düzeye ulaşmıştı ki, tarafsız bir gözlemcinin gözüyle başarılı bir seferin bütün şansları ümitsizce kaybolmuş, Yunanlılar'ın Küçük Asya'daki durumu daha o zaman bir çıkmaza girmişti. Düşmanla boğaz boğaza vuruşmak için içeriye giremeyen, işgal edilmiş araziyi elde tutma gereğinden seferberliğe son

21) "Öyle olduğu için öyledir" anlamına gelen bir mantık prensibi (Ç. N.)

veremeyen Yunan ordusunun tek seçenek olan geri çekilme ile karşı karşıya kalması ancak bir zaman meselesi halini almıştı.

Venizelos 1920 Kasımından sonra iktidarda kalabilseydi, ya da halefleri daha az hata yapsalardı, Yunanistan içinde bulunduğu durumdan kuvvetleri ve yerli halk bakımından daha az kayıpla kurtulabilirdi demek mümkündür. Yine de mutlak olan bir şey varsa o da, İzmir çevresindeki toprakların etkili İtilaf desteğinden yoksun olduğu ve İtilaf Devletleri'nin Türkiye'yi tazyik etmek hususundaki isteksizlikleri karşısında maddi bir imkânsızlığın varlığıdır. Şu halde iktidarda hangi hükümet olursa olsun Yunanistan en sonunda geri çekilmeyi tek yol olarak kabul etmek zorunda kalacaktı. Yunanistan, Fransa'nın Cezayir ve Fas'ta, İtalya'nın Trablusgarp'ta yaptığı gibi bir gerilla savaşının gerektirdiği büyük bir seferi kuvveti Küçük Asya'da belirsiz bir süre tutmaya yetecek insan ve para kaynaklarına hiçbir zaman sahip değildi.

İtalya'yı bir yana bırakın, İngiliz ve Fransız kamuoyuna, savaştan sonra Türkler'e Sevr Antlaşması'nı empoze etmek için yeni insan ve para fedakârlıklarını kabul ettirmenin imkânsızlığı göz önüne alınırsa, Yunanistan'ın Büyük Britanya' nın sadece platonik iyi niyetiyle (çünkü var olan sadece buydu) Küçük Asya'da yardımdan yoksun bir çabayla uygun bir süre kalabileceğini iddia etmek boşunadır.

* * *

1915 yılı Ocak ayının olaylarına dönelim.

Venizelos, Anadolu'nun getirebileceği tehlikelerle ilgili olarak Genelkurmay Başkanı'nın itirazlarına pek önem vermiyor görünüyordu. 17/30 Ocak günü Kral Konstantinos'a yeni bir muhtıra verdi. Bu muhtırada evvelce 11/24 Ocakta verdiği muhtırada işaret ettiği gibi, Anadolu'da toprak sahibi olmak karşılığında derhal savaşa girmenin sağlayacağı avantajları daha etraflı bir şekilde izah ediyordu, "Balkan Savaşları'ndaki başarısından doğan Yunanistan'ın bu savaştan da daha zengin ve daha büyük olarak çıkacağına" olan inancını belirtiyordu.

Venizelos bu sefer Batı Anadolu'da Yunanlılar'ın isteyeceği toprakları biraz daha kesinlikle belirtiyor ve Antalya Körfezi'nde Fethiye Burnu'ndan başlayarak Kuzeye doğru Afyonkarahisar, Kütahya ve Marmara Denizi'nde Artaki'ye (veya Marmara'ya çıkış imkânı bulunamazsa Edremit Körfezi'ne) kadar olan hattın batısının Yunan olacağını açıklıyordu. Bu kesim 125.000 km^2'lik bir toprağa ve 800.000 Rum nüfusa tekabül ediyordu ki, buna karşılık 2.000 km^2 tutan ve sadece 30.000 kadar Rumun bulunduğu, nüfusunun geri kalan kısmı tamamen Türk olan Makedonya'nın Drama ve Kavala illerini Bulgarlara vermeyi kabul edebilirlerdi.

13/26 Ocak günü Venizelos, Sir Edward Grey'e, tekliflerini şartlı olarak kabul ettiğine dair cevabını gönderdi. Cevaba bir harita eklemiş ve Yunanlılar'ın Anadolu'daki yukarıda belirtilen toprak isteklerine işaret etmişti. Şart olarak işaret olunan husus da Romanya ve Bulgaristan'ın da derhal savaşa girmeleriydi.

Bu ülkeler harekete geçmeyi reddettikleri sürece, Yunanistan' ın kabulü hüküm ifade etmeyecek ve tarafsızlığı bozulmayacaktı.

Yunan Genelkurmayı Bulgaristan'ın İtilaf Devletleri yanında derhal savaşa girmesi şartına bilhassa önem veriyordu, zira bu ülkenin tutumu kesinlikle belli olmadan Tuna boyunca askeri bir harekâta girişmeyi son derece tehlikeli buluyordu. İtilaf Hükümetleri itiraz edilen bu noktaların haklılığını görerek meseleyi daha fazla kurcalamadan oldukları yerde bıraktı.

Çanakkale'ye yapılacak hücuma katılması için İngiliz ve Fransız hükümetlerinin Yunanistan'a yeniden baskı yapmaya başladığı sırada Şubat sonuna doğru aynı meseleler yeniden ele alındı.

Bu konudaki görüşü istenen Albay Metaksas bu harekât planını uygulanması imkânsız bularak reddetti. Bu 15/18 Şubat tarihinde oluyordu. Bu sefer Venizelos, askeri müşavirlerinin görüşünü kabul etmiş harekete geçmemişti.

Ancak bu durum çok uzun sürmedi.

Ertesi günü (16 Şubat/1 Mart) Clémenceau'dan Paris'teki Yunan Maslahatgüzarı kanalıyla gönderilen ve Yunanistan'ın bir an evvel savaşa girerek İstanbul'un nihai sahibi olması ümitlerinin kuvvetlendirmesini hararetle tavsiye eden bir mesaj geldi. Aynı gün Paris'teki Yunan Ortaelçisi Romanos, bu mesajı sözle takviye etmek için bizzat Atina'ya gelmişti.

Venizelos, bu ortak baskı altında boyun eğmek zorunda kaldı. 17 Şubat/2 Mart günü Yunanistan'ın da Çanakkale harekâtına derhal katılması gerektiği yolunda Krala yeni bir muhtıra verdi. Yunanistan'ın bu hizmeti karşılığında evvelce kararlaştırıldığı şekilde İzmir'in kendilerine verilmesi kabul ediliyordu. İstanbul'a gelince, Venizelos bu şehrin milletlerarası bir statüye bağlanacağını tahmin ediyordu ki, Yunan çıkarları bakımından en iyi hal tarzı da bu olacaktı. Krala muhtırasını sunduğu gün, harekâta katılma yolundaki görüşünü Genelkurmay Başkanına da bildirdi. Aynı zamanda askeri bakımdan gerekli planların hazırlanmasını da istiyordu. Metaksas, budalalık olarak kabul ettiği bu harekâtın mesuliyetini almaktansa, derhal istifa etti.

Kral askeri müşavirlerinin görüşünü kabul ettiğinden, Venizelos 21 Şubat/6 Mart günü çekilmek zorunluluğunda bırakılmıştı.

Kral Konstantinos ile Venizelos arasında 1915'in Ekim ayındaki son kırgınlıktan sonra da İtilaf Devletleri, Yunanistan'ı Avrupa Savaşı'na katılmaya zorlamakta bir süre daha devam etti. Sırbistan'ın durumu gittikçe kötüleşiyor, İtilaf Devletleri'nin çare arama telaşları artıyordu. O tarihte muhalefette olan Venizelos, İtilaf Devletleri'ne toprak konusundaki tekliflerini genişletmelerini tavsiye etti. Bulgarlar da İttifak Devletleri yanında savaşa girmiş olduğundan, İngiltere ve Fransa Trakya'nın tamamının Yunanlılar'a verilmesini istiyordu ama İtalya ile Rusya buna pek taraftar görünmüyorlardı.[22]

Nihayet 17 Ekim'de İngiltere Yunanlılar'a Kıbrıs'ı teklif etti. Ancak bu teklif tarafsız kalma hususunda kararlı olan Zaimis hükümetince reddedilince, daha sonra bir daha tekrarlanmadı.

22) Driault, *Hist. Diplom. de la Grèce*, V. 209 ve Rus Devlet Arşivleri.

Bu tarihten sonra Yunanistan'da savaşa girmek isteyenlerle istemeyenler arasındaki mücadele daha da acı bir şekle dönüşerek, 1916 Eylül ayında Venizelos'un İtilaf Devletleri'nin himayesinde (İtilaf Devletleri Sırplar'a yardım gayesiyle 1915 Ekim ayında bu kesime asker çıkarmıştı) Selanik'te bir ihtilal hükümeti kurmasına kadar gitti.

1917'nin Haziran ayında İtilaf Devletleri'nin Kral Konstantinos'u memleketten kovması ve Atina'da yeniden Venizelos'çu bir hükümetin kurulmasıyla savaşa girmekten yana olan siyaset başarıya ulaşmış oluyordu. 30 Haziran 1917'de Yunanistan İttifak Devletleri'ne savaş ilan etti. O tarihe kadar sadece Selanik'teki askeri ihtilal hükümetinin kontrolü altındaki kısımda ilan edilmiş olan seferberlik bütün memlekete uygulanmaya başlandı.

Yunan ordusunun mevcudu böylece üç tümenden on tümene çıkarılmış, İtilaf Devletleri'nin Makedonya cephesinde başarı kazanmasında önemli bir rol oynayacak bir kuvvet haline getirilmişti.

Mütarekeden sonra, Yunanlılar Fransızlar'ın arzusuna uyarak 1918 Aralık ayında yapılan talihsiz Ukrayna seferine de bir ordu birliğiyle katılmaktan geri kalmadı.

* * *

Yunanistan, İtilaf Devletleri tarafından kendisinden istenen her şeyi yerine getirmişti. Bunun normal sonucu olarak, İtilaf Devletleri'nin zaferinden sonra, mükâfatını istemesi hakkıydı. 1918 Kasım ayında Venizelos Paris'e hareket etti. Barış Konferansı'na, listenin başında İzmir olmak üzere Yunanistan'ın toprak isteklerini takdim edecekti.

* * *

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline kadar giden barış görüşmelerinin tarihine girmeden evvel, İtilaf Devletleri'nin 1915 Ocak-Şubat aylarında Yunanlılara yaptığı ilk toprak teklifine dönelim. Her şeyden evvel şurası iyice kesindir ki, o tarihte, İtilaf Devletleri, yani İngiltere, Fransa ve Rusya arasında, savaşa katılmasının karşılığı olarak Yunanistan'a İzmir ve hinterlandının verileceği noktasında tam bir fikir birliği vardı. Savaş bittikten sonra birtakım çatlak sesler çıkaran İtilaf devlet adamı ve generallerin hiçbiri o tarihte İzmir'in Yunanistan'a katılmasına itiraz etmemişti. O zaman Donanma Bakanı olan Wilson Churchill, Montagu, General Sir Henry Wilson, Millerand ve Poincaré'den hiçbiri; 1915'te, Yunanlılar'a Batı Anadolu'nun bir kısmının teklifinde uygunsuz bir taraf görmemişti. Bütün şüphe, itiraz ve tehlikeler ilk defa olarak savaş bittikten sonra ve oybirliğiyle verilen sözlerin yerine getirilmesi zamanı geldikten sonra ortaya çıktı.

Churchill, Montague ve Sir Henry Wilson'ın; 1919'un Aralık ayında ve 1920'nin Mayıs ayında İzmir'in Yunanlılar'a verilmesine karşı, daha dün Sultanın nefret edilen tebasından olan Rumların İzmir'in hâkimi olmalarının doğuracağı vahim sonuçlar, Türkler'in cengâverlik hasletleri, Anadolu'da başlatılacak bir harekâtın mali ve askeri sorunları, Hintli Müslümanların

muhtemel tavrı gibi ileri sürdüğü bütün görüşler, 1915 yılında da aynen mevcuttu aslında.

18 Mart 1920 günü Winston Churchill ve Feldmareşal Sir Henry Wilson'ın Venizelos'la yaptıkları bir görüşme sırasında, Venizelos'a Anadolu'da girişilecek bir maceranın; memleketin çok geniş oluşu, savaşçı yaradılışa sahip bir milletin kendi memleketinde kuvvetli bir gerilla harekâtına girişebileceği, ulaşım zorlukları, Yunan ordusunu sonu belli olmayan bir süre savaş halinde tutmanın doğuracağı mali yük gibi ortaya çıkarabileceği tehlike ve güçlükleri okuduktan sonra[23] insanın aklına şunu sormak geliyor: Peki bütün bu güçlükler ve tehlikeleri 1915 yılında İzmir'i Yunanlılar'a peşkeş çekerken hiç düşünmediniz miydi? Türkiye o tarihte İngiliz Genelkurmay Başkanlığının hiç tanıyıp bilmediği bir memleket olmadığı gibi, Yunanistan'a verilen ağır görevin karşılığını verme zamanı geldiğinde şartların ne olacağını hesaplamak da pek güç bir iş değildi.

Churchill'in 1919'un Nisan ayında "ölüme götüren bir adım" ve "öldürücü olay" olarak farkına varabildiği şeyler; Albay Metaksas'ın ta o zamanlardan dediği gibi, daha evvel görülüp, Türkiye henüz kendini toparlayamamış ve Yunan Ordusu henüz tazeyken, İtilaf Devletleri'yle Yunanistan'ın ortaklaşa yapabilecekleri bir harekâtla daha başında başarıyla sonuçlandırılamaz mıydı?

Aradan dört yıl geçtikten sonra ve 1919'da Venizelos, ödenmek üzere faturasını yolladığında, İngiliz ve Fransız resmi çevrelerinin takındıkları şiddetli muhalefet, aynı çevrelerin 1915'te İzmir'i Yunanlılar'a teklif ederken gösterdikleri rahatlıkla büyük bir çelişki göstermekteydi.

Bunun izahı, 1915'in Ocak ve Şubat aylarında başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri'nin hepsinin Yunanistan'ın bir an evvel savaşa girmesini arzu ediyor olmalarıydı. Yunanistan Doğu Akdeniz'de stratejik bir yer işgal ediyordu. Kıyıları ve adaları Türkiye'ye karşı girişilecek bir harekâtta fevkalade güvenli limanlar sağlıyor, Alman ve Avusturya denizaltılarından korunmayı kolaylaştırıyordu. Ayrıca Limni ve İmroz adaları da Çanakkale Boğazı'nın girişini kontrol altında bulundurduğundan bunların işgali Boğazlara karşı girişilecek her türlü harekât için şart halini almıştı.

Ne var ki, 1912-13 Balkan savaşlarından yeni çıkmış olan bitkin Yunanlılar'ı yeni bir savaşın tehlikelerine katlanmaya razı etmek için teklif edilen ödülün "değeri"nin, Yunan halkının çekiciliğini reddedemeyeceği bir ölçüde olması da lazımdı.

İtalya ve Romanya için olduğu gibi Yunanistan için de savaş, bir kurtuluş savaşı olursa, halkça desteklenebilirdi. İtalyanlar, Trieste ve Trentino'nun Avusturya boyunduruğundan kurtarılması, Romenler Transilvanya ve Bukovina'nın kurtuluşu için savaşa razı olmuşlardı. Yunanlılar'ı savaşa sokabilecek tek şey, hâlâ yabancı idare altında bulunan eski Helen ırkının yaşadığı toprakların kurtarılması olabilirdi.

Savaşın başında "kurtarılacak topraklar" olarak şunlar sıralanmıştı: (1) Kuzey Epir (Arnavutluk idaresinde), (2) Batı Trakya (Bulgarlar'ın idaresin-

23) Winston Churchill, *The World Crisis – The Aftermath*, s. 37 ve 383.

de), (3) Doğu Trakya, İstanbul, Batı Anadolu ve Pontus (Türkler'in idaresinde), (4) Oniki Ada (İtalyan idaresinde), (5) Kıbrıs (İngiliz idaresinde).

İtilaf Devletleri 1915 başlarında Yunanlılar'ı savaşa sokacak bir yem arıyorlardı ve yukarıdaki listeden birini seçmek durumundaydılar. Bunların arasında İzmir'i seçmeye iten sebepler neydi?

Şimdi bunları teker teker ele alalım.

Kuzey Epir zaten Yunan idaresine girmişti. Yunanlılar 1914 sonbaharında, Arnavutluk'a bağlandığından beri bu bölgede devam edegelen keşmekeşe son vermek üzere İtilaf Devletleri'nin isteği üzerine Kuzey Epir'i işgal etmişti. Bu bakımdan aslında dağlık ve küçük bir yer olan bu bölgenin resmen Yunanlılar'a verilmesi pek çekici bir durum ortaya çıkarmayacaktı.

Batı Trakya o tarihlerde Bulgar toprakları içerisindeydi. 1915'in Ocak ayında Bulgarlar henüz tarafsızdı, İtilaf Devletleri onları kendi yanlarında savaşa sokabilmek veya tarafsızlığını kesinleştirmek için ellerinden geleni yapıyordu. Bu bakımdan Yunanlılar'a Bulgar topraklarının bir kısmı da teklif olunamazdı.

Oniki Ada için de durum aynıydı. İtalya tarafsızlığını koruduğu sürece, bu toprakların Yunanlılar'a verilmesi söz konusu edilemezdi. Batı Anadolu üzerinde kendisi başka emeller besleyen İtalya'nın, Anadolu kıyılarından Rodos gibi bir üssü terketmeye yanaşması da beklenilemezdi.

Rum halkının büyük çoğunluğunun anayurtla birleşmesi için bir süreden beri huzursuzluk duyduğu Kıbrıs, 1915'in Ocak ayında Yunanlılar'a yapılan ilk teklife dahil değildi. Fakat aynı yılın Ekim ayında teklife Kıbrıs da dahil edildiği halde Zaimis Hükümetince reddedilmişti.

Geriye bir Türkiye kalıyordu. İstanbul ve Doğu Trakya, Rusya'nın Boğazları ile birlikte İstanbul ve hinterlandını istemesi sebebiyle teklif dışıydı. Ruslar istemese bile, Batı Trakya Bulgarlar'ın elinde olduğu sürece Doğu Trakya'nın Yunanlılar'a verilmesi coğrafi bakımdan pratik değildi. Karadeniz kıyılarındaki Pontus da uzaklığı dolayısıyla işe yaramazdı. Bütün bu eliminasyondan sonra geride kala kala İzmir ve Batı Anadolu kalıyordu sadece.

Sırbistan ve Çanakkale harekâtı için Yunanistan'ı her ne pahasına olursa olsun savaşa sokmakta ısrar eden İtilaf Devletleri'nin hükümetleri, İzmir'in Yunanistan tarafından işgalinin doğuracağı tehlikeleri görmezlikten geliyorlardı. Belki de Venizelos'un düşündüğü gibi, Anadolu'nun büyük kısmı; Rusya, Fransa ve İtalya arasında taksim edileceğinden, Yunanlılar'ın kendilerine verilecek kesimleri ellerinde tutmakta büyük bir güçlükle karşılaşmayacağını düşünüyorlardı.[24]

Bu gayet tabii olarak İtilaf Devletleri'nin Yunanlılar'a bir "baş belası" vermelerinin sorumluluğunu azaltmaz. 1915'in Ocak ayında İngiliz ve Fransız askeri otoritelerinin fikri alınmış olsaydı, 1919 barış görüşmelerinde ileri sürdükleri teknik güçlükleri o zaman da ileri sürmüş olabilirlerdi. Fakat 1915' te kendilerine bu türlü teknik konularda danışılmadığı anlaşılıyor. Mesele, sırf Yunanistan'ı savaşa sokabilmek amacına dönük olarak sadece poli-

24) Ancak şurası unutulmamalıdır ki, İngiliz hükümetinin İzmir'i Yunanlılar'a ilk defa olarak teklif ettiği 24 Ocak 1915 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla ilgili kararlar henüz kesinlik kazanmamıştı. Fransa o tarihte hâlâ Rusya'nın İstanbul ve Boğazları almasına karşı çıkıyordu ve İtalya'nın payı da henüz saptanmamıştı.

tikacılar tarafından ele alınmış ve bu yolda çözümlenmişti. O tarihte güçlükleri düşünüp ortaya çıkarmak kimsenin ilgilenmediği bir konuydu. 1915'in Ocak ayında İngiliz ve Fransız Genelkurmay Başkanlıklarının arzuladığı tek şey, savaşa kendilerinden yana insan kuvveti sokmak, Yunanlılar'ın savaşa katılmasıyla yeni limanlar ve deniz sığınakları ele geçirmekti. Gerisi onları ilgilendirmiyordu.

Hata, şayet böyle bir hata var idiyse, ancak dört yıl sonra keşfedildi. O zaman da iş işten geçmiş, çok geç kalınmıştı. Venizelos malını teslim etmiş, bedelinin ödenmesini istiyordu. Bunu yapmamış olsaydı halkının büyük bir çoğunluğu tarafından suçlanacak, haklı olarak, kandırılmış olmakla kınanacaktı.

* * *

İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'a, Sırbistan'ın yardımına koşmak için İzmir'i teklif etmelerinin Zaimis Hükümeti tarafından reddi üzerine her ne kadar bu teklif düşmüş sayılırsa da, 1917'de Yunanlılar'ın savaşa katılmalarından sonra, hiç kimse tarafından resmen tekrarlanmamakla beraber, yeniden hüküm ifade etmeye başladığı ileri sürülebilir.

Hiç olmazsa Venizelos böyle düşünüyordu ve 2 Kasım 1918'de Mr. Lloyd George'a yazmış oduğu bir muhtırada, Yunanlılar'ın Batı Anadolu üzerindeki iddialarını tekrarlıyor ve Rodos'un karşısındaki Marmaris'ten Ayvalık'a kadar olan kısmın kendilerine verilmesini istiyordu.

Yunanlılar'ın bu isteklerine karşı prensip itibariyle bir itiraz gelmedi İtilaf Devletleri'nden. Ancak İtalya 1917 Nisan tarihli St. Jean-de-Maurienne anlaşmasına göre İzmir ve havalisinin kendisine verilmiş olduğunu ileri sürerek karşı çıktı.

Yüksek Konsey'deki dört büyük kuvvetin temsilcilerinden Lloyd George ve Clémenceau ta başından beri Yunan isteklerini destekliyordu. Amerikalı uzmanların karşı koymalarına rağmen, sonunda Başkan Wilson'u da ikna etmeyi başardılar. İtalya Konseyde tek başına kalmıştı. Neticede 1919'un Mayıs ayında Yunanlılar'ın İzmir'e çıkmalarına izin verildi. İzmir'in geçici bir tedbir olarak Yunan kuvvetleri tarafından işgali kararı 12 Mayıs 1919'da alınmış ve üç gün sonra yerine getirilmişti. Bu kararın resmi "esbab-ı mucibe"si bu bölgedeki Rum ve Ermeni asıllı halkın bir katliama karşı korunmasıydı. Ama gerçek sebep, Lloyd George, Başkan Wilson ve Clémenceau'nun İtalya'nın bir "emrivaki" yaparak İzmir ve havalisini işgalini önlemek istemelerinden doğuyordu.

Bu karar, İngiliz Savaş Bakanlığı'nın itirazlarına rağmen alınmıştı.[25]

Kuzeydoğu Anadolu'daki Türk birliklerine Müfettiş olarak tayin edilmiş olan Mustafa Kemal 19 Mayıs günü Samsun'a çıkmıştı.[26] Niyeti İtalyanlar'ın göz yumması ve perde arkası konsey kararlarına karşı koymak için Milliyetçi bir hareket başlatmaktı. Aralık ayı gelmeden bütün Anadolu ateş-

25) Winston Churchill, *World Crisis – The Aftermath*, s. 366.

26) İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza'nın Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişi ve müttefiklerin planlarına karşı orada bir hareket başlatma niyetini evvelden bildiği söylenir. Nitekim kendisinin *Les Bâtisseurs de L'Europe* adlı kitabının 348. sayfasında İtalyanların Türklerin Anadolu hareketine destek oldukları açıkça ifade edilmiştir.

ler içindeydi. Türk Ordusunun silahsızlandırılması İtilaf işgali altında olan bölgelerde bile sembolik bir hareketten öteye gidememiş,[27] içerilerde bu yolda bir teşebbüs bile olmamıştı. Cephanelikler ve silah depoları çoğu yerde Türk nöbetçileri tarafından korunuyor ve sık sık soyuluyordu. İstanbul'un göbeğinde Taşkışla depoları bile açılmış, içindekiler kaçırılmıştı.

Kemalist hareketin başlangıcıyla birlikte Anadolu'da silahsızlandırma teşebbüsleri de durmuş, buna karşılık Rusya'dan ve Antalya Limanı yoluyla İtalya'dan silah ve cephane akmaya başlamıştı.

Bu arada Türkiye'ye empoze edilecek barış şartlarının müzakeresi Paris'te bütün neşesiyle devam etmekteydi. Bu şartlara göre, Kuzeydoğu illerinde bağımsız bir Ermenistan ve otonom bir Kürt devleti kuruluyor; Doğu Trakya ve İzmir havalisi Yunanlılar'a veriliyor,[28] İstanbul ve Boğazlar tamamen askerden arınıyor, Kilikya Fransızlar'a terkediliyor ve Anadolu İngiltere, Fransa ve İtalyan ekonomisine bağlı olarak aralarında paylaşılıyordu.

İngiliz Genelkurmayı, Türkiye'deki İngiliz kuvvetlerinin sayısı artırılmadan –ki İngiliz hükümeti kuvvetlerinin sayısında bu şekilde bir artışa katiyen taraftar değildi– bütün bu şartların tatbik kabiliyeti olmayacağı noktasından hareketle, bu plana şiddetle itiraz etmişti.[29]

Fransa'daki muhalefet daha kuvvetliydi. Nüfuzlu siyasi, askeri ve mali çevreler Türkiye ile uzlaşmayı destekliyordu. Anadolu'nun bölünmesine karşı çıkan şiddetli bir basın kampanyası başlatmışlardı. Clémenceau hükümetinin düşüşü ve yerine Millerand'ın gelişiyle birlikte Fransız politikası tamamen değişmiş, Türkiye'nin parçalanmasına yönelik her türlü Yunan ve diğer İtilaf planlarına karşı bir tutuma girilmişti. 1919'un Aralık ayında Fransız hükümeti Suriye'deki Yüksek Komiseri Picot vasıtasıyla Mustafa Kemal ile temasa geçmiş ve 1919'un Eylül ayında İngilizler'den devraldıkları Kilikya kesiminin Türkler'e iadesini kabul etmişti.[30]

Martta (24 Mart 1920) Millerand, Paris'teki Yunan Ortaelçisi Romanos'a, İstanbul'daki İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliği'nin ittifakla almış olduğu bir kararı bildirdi. Bu karara göre yeni bir savaşa girmeden, Anadolu'ya yeni İtilaf kuvvetleri göndermeden barış şartlarının uygulanmasına olanak görülemediğinden bahisle, Yüksek Konsey'in kararlarını yeniden gözden geçirmesi isteniyordu.[31] Poincaré de, *Revue des Deux Mondes* adlı dergisinde yayımladığı makalesinde bu görüşü destekliyor, İtilaf Devletleri'nin, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline izin vermekle büyük bir hata işlediğini açık açık söylüyordu.

Ne var ki, aksi bir durumun Yunanistan'da önemli iç olaylara yol açacağını bilen Venizelos, her ne pahasına olursa İzmir'i almaya kararlıydı ve bu türlü itirazları önlemeyi başardı. Clémenceau ve Briand'ın, Millerand'a şiddetle baskı yapmasını sağlamıştı. İzmir Yunanistan'a verilemeyecek olursa Venizelos'çu rejimin çökeceğine dair çıkan kampanya ve uzun tartışmalar,

27) Feldmareşal Sir H. Wilson, *Diaries*, V. Cilt, s. 229.
28) Aslında geçici bir manda olarak düşünülüyordu.
29) Winston Churchill, aynı eser, s. 371.
30) Frangulis, *La Grèce et la Crise Mondiale*, cilt 11, s. 134.
31) Frangulis, aynı eser, s. 140.

Fransızlar'ın resmi muhalefetini kırmıştı ama gayriresmi muhalefet devam ediyordu.

İtilaf kuvvetleri, Kral Konstantinos ve savaşa girmeyi istemeyen partilere rağmen, Yunanistan'ı kendi yanlarında savaşa sokmayı başaran Venizelos'a karşı ağır bir manevi sorumluluk altındaydılar. Onu bu şekilde ortalıkta bırakmak bir nevi ihanet olacaktı.

Savaş ve Hindistan Bakanlıklarının karşı koymalarına rağmen Mr. Lloyd George, Yunanlılar'ı destekleyerek, hükümetini kendi görüşünde ikna etmişti.[32]

10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşması imzalandı. Yalnız Amerika Birleşik Devletleri çekimser kalmıştı. Yunanistan İzmir ve Trakya'yı alıyor, bağımsız bir Ermenistan ve otonom bir Kürt Devleti kuruluyor, İstanbul ve Boğazlar askerden arınıyor, bütün Türkiye İtilaf Devletleri arasında ekonomik nüfuz bölgelerine ayrılıyordu. Bütün bunlar kâğıt üzerindeydi, tabii.

Poincaré, *Revue des Deux Mondes* adındaki dergisinde bu antlaşmanın meşhur Sevr fabrikalarında yapılan porselen vazolar kadar narin ve kolay kırılabilir olduğunu ispatlamakta gecikmeyeceğini yazıyordu.

Başta askeri çevreler olmak üzere İngiltere ve Fransa'daki genel görüş, Yunanistan'ın taş bir duvara dayandığı, isterse kafasını bu duvara vurmakta serbest olduğu noktasındaydı.

Venizelos'un düşüşünün arefesinde durum bu şekildeydi.

Kasım içinde ilk çöküntü başladı. 1-14 Kasım 1920 Genel Seçimlerinde Venizelos'çu Parti tam bir yenilgiye uğramıştı. Aralık'ta yapılan bir plebisitten sonra Kral Konstantinos yeniden tahta geçirildi. 1915'te İtilaf Devletleri yanında savaşa girmeyi kesinlikle reddeden Kralın geri gelişi, İngiltere ve Fransa'daki halkoyunu fena halde etkilemiş, Yunanlılar'a karşı bir tavır takınmaya yolaçmıştı. İngiliz ve Fransız hükümetleri, Yunanlılar'la olan huzur bozucu ilişkilerini kesmek, sorumluluktan kurtulmak için bu olaya dört elle sarılmıştı.

Fransa'da da barış şartlarının yeniden gözden geçirilmesini isteyenler başarı kazandı. Fransız hükümeti Mustafa Kemal ile derhal müzakereye oturdu. 30 Ekim 1921'de Ankara'da bir anlaşma imzalandı ve bunu takiben kısa bir süre sonra Kilikya boşaltılarak bütün cephanelik ve silah depolarıyla birlikte Türkler'e geri verildi.

Bu arada İtilaf hükümetleri, Yunan hükümetini Anadolu'dan çekilmeye razı etmeye çılışıyor, ağır baskı yapıyordu. Ancak İngiliz hükümetinin bu yoldaki baskısı, biraz tavsaktı. İngilizler Türkiye'yle kesin barış yapılana kadar Türk topraklarında Yunan ordusunun bulunmasını İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin savunması için faydalı görüyorlardı.

Öte yanda Yunan hükümeti, Yunan halkının göstereceği tepkiden çekindiğinden Anadolu'dan çekilmeyi göze alamıyordu. Böylece her şey ortalıkta asılı kaldı, bir şeyin olmasını veya İngiliz hükümetinin görüşünü değiştir-

32) O tarihlerde İngiliz delegasyonunun sekreteri olan Harold Nicolson, *Peacemaking 1919* adlı kitabının 312. sayfasında; İngiliz delegasyonunun, İzmir'in Yunanlılar'a verilmemesi halinde Venizelos'un derhal düşeceğini gayet iyi bildiğini yazar.

mesini bekliyordu herkes. Bu arada gayriresmi olarak Lloyd George Yunanlılar'a cesaret vermekten geri kalmıyordu.

1921'in Şubat ve Mart aylarında Londra'da sonuçsuz kalan müzakerelerin ardından, Mustafa Kemal'i anlaşmaya zorlama gayesiyle Ankara'ya doğru bir saldırıya geçen Yunan ordusu durdurulmuş, her şeyin yeni bir bekleme devresine girmesinden sonra, 1922'nin Ağustos ayında Kemalistlerin taarruza kalkışıyla tamamen kökünden sökülüp atılmıştı. Ege adaları ve Trakya'ya kaçan Yunan ordu seli, bütün dökuntüleriyle birlikte Batı Anadolu'daki Hıristiyan halkın tamamını da yanısıra sürükleyip götürmüştü.

Sakız ve Midilli'deki birlikler Albay Plastiras ve Gonatas'ın liderliğinde ayaklanarak hükümeti devirip, Kral Konstantinos'u ikinci defa sürgüne göndermişti. 1922'nin Kasım ayında eski kabine üyeleriyle Mustafa Kemal'in taarruza geçtiği sırada Başkumandan olan General Hacanestis'i muhakeme edecek bir ihtilal mahkemesi kuruldu. Başbakanla General ölüme mahkûm edilerek kurşuna dizildi.

Yunanlılar'ın Anadolu macerasının trajik sonu böyle kapanmış oluyordu.

* * *

Bu felaketin sorumluluğu kimde aranacaktı? Bu konuda Yunan halkoyu kesin bir şekilde ikiye bölünmüştü.

Venizelosçu yazarlar; bütün sorumluluğu, Kral Konstantinos'un yeniden tahta geçirilmesi suretiyle İtilaf Devletleri'ni küstürdükleri, Anadolu harekâtında hatalı davranarak kendilerinden evvelkilerin elde ettikleri başarıyı yıktıkları için, Kralcı Parti'ye yükleme eğilimindedir. Bu görüş; diplomatik ve askeri durumun Venizelos'un 1920'nin Kasım ayında iktidardan düşüşüne kadar gayet sağlam duruma getirilmiş olduğu ve Anadolu'yu işgal için her şeyin olgunlaştırılmış olduğu faraziyesi kabul edildiği takdirde doğru olabilir.

Karşı tarafa gelince; onlar da asıl suçlu olarak, Yunan ve yabancı bütün yüksek askeri otoritelerin tavsiyelerinin aksine, Anadolu'ya asker çıkarmakta ısrar eden Venizelos'u gösterirler. Onlara göre "günahın başı" –Fransızlar'ın tabiriyle *péchait par la base*– Venizelos'un başarısızlık ve askeri bir felaketle sonuçlanmaya mahkûm Anadolu politikasının sathi bir cilayla kaplanmış olmasındadır. Onlar da, Venizelos' un bu maceraya başladığı sıradaki siyasi ve askeri şartların, Yunanlılar'ın Anadolu'yu işgal ile orada devamlı olarak yerleşmelerini başarıya ulaştırmaya elverişli olduğu iddiasını kesinlikle reddederler.

Yabancıların görüşüne gelince; bu iki görüş arasında tarafsız olmaları gerekirken, çoğunlukla sorumluluğun kime ait olacağını açıklamaktan çekinmişlerdir. 1919'da İzmir'i almakta ısrar ettiği için Venizelos'u suçlamakta sözbirliği ettikleri halde, 1915'te savaşa girme yolundaki ısrarını da yine ittifakla desteklemektedirler. Böylece sözümona "çaktırmadan" Sir Edward Grey'in "Küçük Asya kıyılarında önemli bir taviz" teklifini kabul ettiği için Venizelos'un hareketini haklı bulur davranmakta ve bu iki görüşteki çelişmeyi söz konusu etmekten kaçınmaktadırlar.

Tarihin hükmü herhalde, suçun Venizelos, muhalifleri ve İtilaf Devletleri arasında paylaştırılması yolunda olacaktır. Yalnız bu bölüşmede her birinin payı nedir?

Daha yukarıda özetlediğim gibi 1915 yılının başındaki durum şöyleydi: Üç İtilaf hükümeti, İngiltere, Fransa ve Rusya, İzmir'in Yunanlılar'a teklif edilmesinde aynı görüşteydiler. İtilaf askeri danışmanlarının da gayretiyle Venizelos bu teklife razı edilmişti. Ancak Kral'ın desteklediği Yunan Genelkurmay Başkanlığı bu görüşe karşı çıkıyordu.

İtilaf Devletleri'nin bu teklifini kabul etmekle Venizelos hata mı işlemişti? Bence o tarihteki şartlara göre bu soruya "hayır" demek gerekir.

Sonunda elde edeceği menfaatler söz konusu olmaksızın bile, Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında savaşa katılmasının büyük yararları olduğuna inanmıştı Venizelos. Belki haklıydı da bu görüşünde. Onun görüşüne göre, Yunanistan'ın iki geleneksel düşmanından biri olan Türkler'e (o sırada Bulgaristan henüz tarafsızdı ve İtilaf Devletleri tarafından kendi saflarına çekilmeye çalışılıyordu) öldürücü bir darbe indirme fırsatı ortaya çıkmıştı. Balkan savaşlarından beri Türkiye'nin davranışı, Yunanistan'ın Ege Denizi'nde bir donanma üstünlüğü kurup Ege adalarının güvenliğini garanti altına almasını engeller bir biçimdeydi. Bu yüzden bir silahlanma yarışı başlamış ve Yunanistan, daha küçük ve fakir oluşu sebebiyle gittikçe geri kalan bir duruma düşmüştü. Bu bakımdan Avrupa'nın en kuvvetli üç devletiyle işbirliği yapabilmek imkânı kolay kaçırılacak bir fırsat değildi.

Ne var ki, Venizelos'un da farkında olduğu gibi, bir kurtuluş savaşı şeklinde sunulmadıkça, milleti bitkin düşüren Balkan savaşlarının hemen ardından Yunan halkının, yeni bir savaşa razı edilmesi son derece güçtü. O tarihte bunun tek mükâfatı, tek karşılığı, evvelce belirtildiği gibi, İzmir olabilirdi. Bu bakımdan, teknik açıdan ne kadar haklı olurlarsa olsunlar, askeri danışmanların önerilerine bile bile gözlerini kapayıp bu işe devama karar verdi. Kendisine sunulanları alıp, kurmay heyetinin endişelerinin şansın yardımıyla ve ilerleyen zaman içinde kendiliğinden halledileceğini umuyordu. Venizelos'a göre, o anda en önemli olan şey savaşa katılmak ve Türkiye ile kapışmaktı. Bunun mükâfatının ne olacağı ikinci planda bir sorundu.

Bundan başka 1915'te, Türkiye'nin ya haritadan tamamen silineceği veya ileride son derece küçük ve önemsiz bir hale geleceğini düşünmek için her sebep mevcuttu. Rusya'nın İstanbul ve çevresiyle Kuzeydoğu Anadolu'yu istemesinin yanı sıra, Fransa Kilikya ve Suriye'yi, İngiltere Arap vilayetlerini ve İtalya da Antalya civarını zaptetmek kararındaydı.(33)

Anadolu'nun bu şekilde büyük devletler arasında parsellenmesinden ve Türkiye'nin hemen hemen Konya, Kastamonu, Sivas ve Bursa'nın bir kısmından ibaret kalmasından sonra Yunanlılar'ın İzmir'e yerleşip oturmalarının güç olmayacağı da bekleniyordu. Savaşın sonuna doğru, 1915 müzakereleri sırasında ne Venizelos'un ne de Batılı kuvvetlerin aklından bile geçmiyen yeni bir faktörün ortaya çıkışıyla durumda radikal bir değişme oldu. Bu faktör, Rusya'nın Türkiye üzerinde hak iddia edenlerin arasından çekilmesiydi.

33) 26 Nisan 1915 tarihli Londra Anlaşması şartları.

1919'da İstanbul, Boğazlar ve doğudaki Ermeni vilayetlerini isteyen Çarlık Rusyası ortadan kalktığı gibi, onun yerine geçen Sovyet Rusya, Türkiye'nin en yakın dostu olmuş, Batılı "kapitalistler"le mücadelesini sürdürebilmesi için mümkün olan her yardımı yapmaya başlamıştı.

Rusya'nın Türkiye'ye karşı olan tutumundaki bu değişikliğin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması planında ortaya çıkardığı boşluğun büyük önemi, o tarihlerde ne Venizelos ne de bu olayı Türk toprakları üzerinde bir rakibin azalması şeklinde gören öteki Batılı devlet adamlarınca layık olduğu şekilde anlaşılıp değerlendirilememişti.

Sovyetler'in Milli Mücadele'nin başlangıcında yaptıkları maddi yardım çok büyük olmakla kalmamış, bu harekete karşı takındığı dostça tavrı son derece etkili bir manevi destek olmuştu. Mustafa Kemal, Yunanlılar ve Batılılara karşı olan harekâtında, arka cephesinin güvenlik içinde oluşunun rahatlığı içindeydi. İtilaf Devletleri'nin Akdeniz veya Karadeniz'de uygulayacakları en sıkı bir abluka bile, Doğu sınırının açık oluşu sebebiyle silah ve cephane yardım yollarını tam olarak kesemeyecekti. Rusya'nın kamp değiştirmesinin yanısıra, Yunanlılar açısından bir başka kötü durum da, İtalya'nın düşmanca davranışıydı.

İtalya 19 Nisan 1917 tarihli St. Jean-de-Maurienne Antlaşması'na göre İzmir'in kendisine verilmesini istiyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin, kendisinin savaşa girişinden evvel İtilaf Devletleri arasında imzalanmış olan gizli anlaşmaları tanımadığını açıklaması ve St. Jean-de-Maurienne Antlaşmasının Rusya tarafından tasdik edilmemiş olması sonucu, İngiltere ve Fransa'nın bu antlaşmayı "keenlemyekûn" ilan etmiş olmasına rağmen İtalya, Barış Konferansı'nda bu antlaşmaya dayanarak İzmir'in kendisine verilmesinde ısrar ediyordu. İngiltere, Amerika ve Fransa'nın, İzmir'in Yunanlılar'a verilmesine karşı olan teklifleri İtalya'nın büyük tepkisiyle karşılaştı. O kadar ki, Yüksek Konsey, Yunan isteklerini kabul ettikten sonra bile İtalya bu karara karşı düşmanca davranışa geçti.

Rusya'nın çekilmesinin yarattığı boşluk yüzünden Venizelos, biri Batı diğeri Doğu Anadolu'da iki yeni tampon devlet kurulması teklifini ortaya attı.[34]

Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar üzerindeki hakkından vazgeçmesinden sonra Batılılar; Batı Anadolu'da İstanbul, Boğazlar ve Doğu Trakya'yı içine alan bir bölgenin Milletler Cemiyeti'nin idaresine verilebileceğini veya bu yapılamazsa, boğazlarla yakın ilgisi bulunan ve Yunanistan, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Romanya ve Bulgaristan'dan kurulu bir komitenin kontrolüne bırakılabileceğini düşünmeye başladı.

Doğu'da da Türk ve Rus Ermenilerini içine alan müstakil veya manda altında bir Ermeni Devleti kurulmalıydı. Bu planın en zayıf tarafı, Rus Ermenistanı'nın da bu devlete dahil edilmek istenmesiydi. Ama Venizelos'a göre Rus Ermenistanı'nın dahil edilmeyeceği yeni bir devlet "yaşama şansına" sahip olmayacaktı. Zira, bu konudaki muhtırasında işaret ettiği gibi, Türk Ermenistanı'nın "büyük bir kısmı" Türk ve Kürt gibi birbirine düşman unsur-

34) Lloyd George'a gönderdiği 2 Kasım 1918 tarihli muhtıra. Frangulis'in *La Gréce et la Crise Mondiale* kitabı, II, s. 21-7.

lardan oluşuyordu. O tarihte "büyük bir kısım" deyimi bile çok iyimser bir görüş oluyordu. Çünkü Doğu Anadolu vilayetlerindeki Ermeni nüfusu savaş sırasındaki katliam sonucu yok olmuş, hemen hemen tamamen Müslüman halk kalmıştı bu topraklar üzerinde. Kendi dörtlü gruplarının dışında, Poincaré, Kont Sforza, Feldmareşal Sir Henry Wilson ve Harold Nicolson[35] gibi devlet adamlarının gördüğü saçmalığı fark edemeden; Suriye, Rusya, Kilikya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağılmış birkaç yüz bin Ermeni'den oluşan bir devlet kurmak ve oradan buradan bir araya toplanmış bu insanların, son derece dağlık ve vahşi tabiatlı insanların oturmakta olduğu bir ülkeyi yönetmesini istemek gibi bir planı benimsemelerinden daha iyi hiçbir şey, Barış Konferansı'ndaki İtilaf "Büyüklerinin" aczini isbat edemezdi.

Sevr Antlaşması'nın bir sürü çürük tarafından biri ve belki de birincisi bu maddeydi. Venizelos gibi keskin zekâlı bir adamın Ermenistan Devleti kurulması fikrini ciddiye alıp bu yolda hesaplara girişmesi son derece şaşırtıcı bir şeydir. Şayet Amerika, Rusya'nın bıraktığı boşluğu doldurmayı, İstanbul ve Boğazlar ile Ermenistan'ı mandası altına almayı kabul etseydi, Ermenistan'ın bu suni ve umulmayacak varlığını sürdürmesi mümkün olabilirdi belki. Fakat Ermenistan'ı işgal ve korumak için milyonlarca dolarlık devamlı masrafın yanı sıra beş Amerikan tümenine ihtiyaç olduğu ortaya çıkar çıkmaz, Başkan Wilson'ın bütün hevesine rağmen, Larsin, Blisa ve Benson gibi sağlam görüşlü müşavirlerin sayesinde Kongre'den geçme şansını tamamen yitirmişti. [36]

Barış Konferansı'na sunduğu muhtırada Ermenistan Devletinin kurulmasıyla ilgili olarak, Venizelos tarafından Ermeni nüfusuna dair verilen rakamlar şüphesiz yanlış esaslara dayanıyordu, zira bu rakamlar kendisine Paris'deki Ermeni delegasyonu tarafından verilmişti.

Barış Konferansı'na verilen Ermeni nüfusu şöyleydi.

	Savaş Öncesi (1914)	*Kayıp (1915-18)*	*Mevcut Nüfus (1918)*
Doğu Vilayetleri	1.535.000	655.000	880.000
İstanbul, İzmir, Suriye	230.000	—	230.000
Geri kalan Anadolu	335.000	185.000	150.000
	2.100.000	840.000	1.260.000

Mevcut nüfusun sadece 120.000'i Doğu vilayetlerinde var olup gerisi Rusya ve Suriye'ye kaçmış durumdaydı.

Venizelos Barış Konferansı'na verdiği 30 Aralık 1918 tarihli muhtırasında biraz daha ileri giderek, Adana vilayetinin tamamının da Ermenistan'a katılmasını teklif etti ki, buna göre Ermeniler Doğu Anadolu'dan Akdeniz kıyılarına kadar uzanmış oluyordu.

35) H. Nicolson, *Peacemaking 1919*, II. kitap.

36) 1919'da Ermeni delegasyonu tarafından Barış Konferansı'na verilen bir muhtırada Kuzeydoğu Anadolu'daki Ermeni nüfusu 1.535.000 kişi olarak belirtilmişti. Bunların 650.000 kadarı savaş sırasında kaybolmuştu. Geri kalan 880.000 kişi Türkiye'nin öteki bölgelerine sürülmüş veya Rusya'ya hicret etmişti. Savaş sonunda Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerinde tek Ermeni kalmamıştı.

Bu şekilde Doğu Anadolu'nun tamamını içine alan büyük bir Ermenistan Devleti "kavramı", Venizelos'un Türkiye'yi İzmir çevresine yerleşmiş Yunanlılar için bir daha tehlike kaynağı olamayacak şekilde küçültmek gayesinden doğuyordu. Bu plan Türkler'e Anadolu'nun ortasında minicik bir devlet olarak yaşama hakkı tanıyordu. Konferans için özellikle ve renkli olarak hazırlanmış bir harita delegelere hoş ve aynı derecede tatbik edilebilir hissini vermişti.

Bu planın talihsiz olan tarafı son derece teorik oluşu ve durumun gerçeklerini göz önüne almamış olmasıydı. Ermenilerin nüfus bakımından çok azınlıkta kalmaları, Anadolu ve Suriye'de kendilerine düşman Müslüman halkın arasında dağılmış olmaları ve memleketin ulaşım imkânlarından yoksun bulunuşu gibi gerçeklerin göz önüne alınmadan bağımsız bir Ermeni Devletinin yaratılması, Venizelos'un düşündüğü çerçeve içinde imkânsız bir şeydi.

* * *

Şimdi de, Venizelos'un Barış Konferansı'nda Yunanlılar'a verilmesini istediği ve Rodos'un tam karşısına isabet eden Marmaris'ten Marmara Denizi kıyılarındaki Mudanya'ya kadar olan Batı Anadolu'ya bir göz atalım.

Hemen hemen 125.000 km^2 tutan bu büyük toprak parçasını Yunanistan'ın kendine mal edip edemeyeceği sorusuna cevap verebilmek için bazı temel faktörleri hesaba katmak gereklidir. Zira Barış Konferansı'ndaki devlet adamlarının son derece teorik görüşleri bu gerçeklerin kayalıklarında parça parça olacaktır.

Yunanistan ve Anadolu'daki nüfus ve toprak durumu nasıldı? Anadolu nüfusu içinde Rumlar'ın ve Türkler'in kuvveti neydi? Bu haklar ne şekilde dağılmıştı? Hıristiyan nüfusun ne kadarı silahlandırılmaya elverişliydi? Bu derece büyük ve hudutları uzun bir toprağın Yunanistan'a katılması, bu memleketin savunma yükünü ne şekilde etkileyecekti?

Hislere göre değil de, gerçeklere göre hareket ederek tarafsız bir görüş ortaya koymak isteyen herkesin üzerinde durması şart olan hususlardır yukarıda saydıklarımız.

Avrupa Savaşı'ndan evvel Yunanistan'ın yüzölçümü 122.000 km^2, nüfusu 4.817.000 idi ki, bunun 400.000 kadarını Türk ve Arnavut Müslümanlar oluşturuyordu. Kara hudutlarının uzunluğu 791 kilometreydi. Herhangi bir savaş sırasında ordu ve donanma gücü potansiyeli 350.000 kişiydi ki, fiili seferberlik sırasında bu güç 300.000 kişi olarak realize edilebilmiştir.

1919-1920 yıllarında Neuilly ve Sevr Antlaşmaları sonucu alınan topraklarla yüzölçümü 171.000 km^2'ye, nüfusu da 6.477.000'e ulaşmıştı. Bu nüfusun da 1.100.000 kadarı Müslümanlardan oluşuyordu. Kara hudutlarının uzunluğu 1.310 km.'si Avrupa'da, 440 km.'si Asya'da olmak üzere 1.750 km.'ye çıkmıştı. Savaş gücü de 430.000 kişiye ulaşmıştı.

1919-22 yılları arasında kısmen Yunanlılar'ın işgali altındaki Anadolu'ya dönelim şimdi de. Anadolu'dan kastettiğimiz, Büyük Savaş'tan evvel Ege Denizi'nde Rus hududuna kadar uzanan Türk topraklarıdır.

Anadolu'nun yüzölçümü 520.000 km² idi. Savaştan evvelki nüfusu hakkında güvenilir rakamlar mevcut olmamakla beraber, 8 milyon civarında Türk, Kürt, Laz ve Kafkas karışımı Müslüman, 1,5 milyon kadar Rum, 1,2 milyon Ermeni ve yarım milyon kadar Yahudi, Levanten, Süryani ve yabancı tabiiyette insan karışımından oluşan 11-12 milyon olduğu otoritelerin verdiği rakamlara göre tahmin edilmekteydi.(37)

Rumlar Anadolu'da belli bir bölgede toplanmış olmayıp, başta kıyı kesimleri olmak üzere çeşitli yerlere dağılmışlardı. 800.000 kadarının Ege Bölgesi'nde, 170.000 kadarının İstanbul, Boğazlar ve İzmir havalisinde, 230.000 kadarının da Karadeniz, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'da bulunduğu tahmin edilmekteydi.

Bu rakamlar, savaş içinde bir yanda Rum ve Ermeniler'in katliam ve sürgünü ile Doğu ve Kuzey Anadolu'nun Ruslar'ca işgali sırasında yokolan Müslümanlar sebebiyle bir hayli değişmiştir. Bunların sonucu savaş kaybı 800.000 Ermeni, 600.000 Müslüman ve 300.000 Ruma ulaşmaktadır.

Anadolu'daki toplam Rum nüfusu Sevr Antlaşması'nın imzası sırasında (10 Ağustos 1920) 1.200.000'i geçmiyor ve şu şekilde yayılmış bulunuyordu. 800.000 Batı Anadolu ve Boğazlar bölgesinde, 200.000 Karadeniz Bölgesi, 200.000 Orta ve Doğu Anadolu ile Güney Vilayetleri.

Venizelos'un Barış Konferansı'ndan istediği bölge hemen hemen Aydın Vilayeti'nin tamamıyla Bursa Vilayeti'nin Çanakkale Sancağını içine alıyordu. Bu da, yine takriben 125.000 km²'ydi ve 830.000 Ermeni ve Rum ile 1.300.000 Müslüman halka tekabül ediyordu.

Bu bölge 1915'te, Kavala ve Drama'nın Makedonya kesimlerini Bulgarlar'a terkettiği takdirde kendisine verileceği vaat edilen toprakları kapsıyordu.

Venizelos, iddialarının oldukça zayıf olan ırki esaslarını kuvvetlendirmek için (bu bölgedeki Müslüman-Rum orantısı üçte sekiz olarak Müslümanların lehineydi) dahiyane bir buluşla İmroz'dan aşağıya kadar bütün kıyı adaların da Batı Anadolu'nun bir parçası olarak sayılması gerektiğini ileri sürdü. Bu adalar halkı büyük çoğunlukla Rum olduğundan (370.000 Ruma karşılık 130.000 Türk, Yahudi ve yabancı uyruklu) Batı Anadolu'nun Rum nüfusu farazi bir esasla 1.200.000'e çıkmış oluyordu.

Ayrıca, toprak meselesi halledildikten sonra ırk dağılımını düzenlemek, aksi yerlerde kalan Rum ve Türk halkların yerlerini değiştirmek de mümkündü. Batı Trakya'da Bulgarlar'la Rumlar arasında aynı şey yapılmamış mıydı?

Yüksek Konsey Yunanlılar'ın isteklerini İzmir civarında 20.000 km²'ye indirdi. Bu kısım İzmir, Urla, Ayvalık, Çeşme, Karaburun, Sivrihisar, Foça, Kuşadası, Menemen, Bayındır, Tire, Edremit, Bergama, Akhisar kasabalarını içine alıyordu. Bu bölgenin nüfusu 550.000 Rum, 20.000 Ermeni, 300.000 Türk ve gerisi Yahudi-Levanten karışımı 950.000 olarak tahmin ediliyor-

37) Yazar bu rakamların kaynağı olarak Maccas'ın 1919'da Paris'te basılan *L'Hellenisme de L'Asie Mineure*, ve A. Suliotis'in 1921'de Atina'da basılan (Yunanca) "Küçük Asya'da Oturanlar" adındaki kitaplarını göstermekte, bu kitaplarda verdikleri bilgilerin 1912'de Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan bir sayımın sonuçlarına dayandığını ileri sürmektedir. Ancak yerli kaynaklara göre bunların doğruluk derecesini tahkik imkânı bulunamamıştır (Ç. N.)

du. Rumlar'ın bu yeni bölgesinin her yanı Türkler'e ait topraklarla çevrilmişti.

Anadolu'nun geri kalan kısmı; 480.000 km² toprak ve sekizde yedisi Müslüman olan 8-9 milyon nüfus ile Türkler'e bırakılmıştı. Ancak Fransızlar'a verilen Adana Vilayeti'yle, Ermenistan olarak düşünülen Kuzeydoğu'da belli olmayan bir bölge Türkler'e verilen kısmın dışında kalıyordu.(38)

Sevr Antlaşması'nın Anadolu topraklarıyla ilgili düzenlemeleri bu şekildeydi.

Avrupa'daki Türk topraklarına gelince, Çatalca hattına kadar bütün Doğu Trakya Yunanlılar'a veriliyordu.

Memleketin büyüklüğü ve tabiatın oldukça vahşi oluşu, Rum ve Ermeni nüfusunun yaradılıştan savaşçı olan Müslüman nüfusa kıyasla sayı bakımından az bulunuşu, Yunanlılar'ın insan gücü bakımından mahdut bir kaynağa sahip oluşu, Avrupa'daki hudutlarının uzunluğu ve 1915 yılından çok farklı bulunan siyasi şartlar (Rusya'nın sahneden çekilişi, İtalya'nın düşmanca davranışı ve İngiltere ile Fransa halkının savaş bıkkınlığı gibi) göz önüne alınınca insanın aklına şu soruyu sormak geliyor: Venizelos bu ısrarında haklı mıydı?

Bence bunun tek bir cevabı olabilir: Hayır. Venizelos 1915'te Sir Edward Grey'in teklifini kabul etmekte haklı görünebilir. Zira o tarihte Türkiye sorununun çözümünde düşünülebilen radikal hal tarzlarından biriydi bu. Ayrıca İzmir, Yunan halk kitlelerinin savaşa girmeye razı edilmesinde bir yem olarak kullanılabilirdi. Yunanistan, yeni çıktığı Balkan savaşlarında elde ettiği Makedonya ve bazı Ege adalarından sonra yeni toprak sahibi olmaya pek hevesli değildi. Yunanistan'ın savaşa katılması gayesi gerçekleştirildikten sonra Venizelos'un zaferden sonra daha evvelki olaylar vesilesiyle gösterdiği devlet adamlığı itidalini gösterip, İzmir'in ilhakının lehinde ve aleyhindeki faktörleri iyice tartıp, savaş sonu değişen şartlara göre yeniden değerlendirmesi beklenirdi.

General Metaksas daha 1915'te İzmir'i işgale kalkışmanın doğuracağı güçlükler konusunda kendisini uyarmıştı. Bu güçlükler 1919'da azalmamış, bilakis artmıştı.

Trakya ve İzmir'in Yunan topraklarına katılması büyük bir savunma problemi ortaya çıkarıyordu. 1913'te 792 km. uzunluğundaki hududu ve 350.000 kişilik seferberlik kadrosuyla, hududun her kilometresi için 442 asker çıkarabilecekken, 1920'de 1310 km.'si Avrupa'da 440 km.'si Asya'da olmak üzere 1750 km. uzunluğundaki hudut ve 430.000 kadroyla kilometre başına sadece 246 asker sağlayabilecekti.

Herhangi bir şekilde Türkiye veya Bulgaristan'la bir olay çıktığı zaman, almayı istediği Asya topraklarındaki nüfusun sadece dokuzda beşi olan Rum ve Ermeni halka güvenebilecek durumdaydı. Geri kalan dokuzda dört Türkler'den ibaretti ve bunlar Yunan idaresine karşı olduklarından mesele çıkarmak için fırsat kollayacaklardı. 1919-22 yıllarında Yunan Ordusu, kıyı-

38) Bu bölgeye dahil olan vilayetler, Trabzon'un bir kısmı, Erzurum, Bitlis ve Van'dı (Sevr Antlaşması m. 89)

dan içeri girer girmez tamamen düşman toprakları üzerinde bulunduğunu anlamakta gecikmedi. Zeybekler ve öteki gerillacılar Yunan işgali altındaki köylerden topladıkları kuvvetlerle Yunan hatlarını devamlı olarak bozuyor geriyle olan bağlantılarını kesiyordu.

Bundan başka Anadolu'nun batısındaki Rum ve Ermeni halk esas itibariyle şehirli olup savaşçı değillerdi. Yerli Türkler'e karşı alınan tedbirler de sonuç vermekten uzaktı. (39)

Yunanistan'ın bu küçük ve ücra bölgesi, her yanını saran altı milyonluk Türk kitlesine karşı kendini nasıl savunabilirdi.

Fransa Cezayir'i işgal ederken, yerli mukavemet kuvvetlerini kırmak için on beş yıl, Fas için daha uzun yıllar uğraşmıştı; İtalya da Afrika sahillerinde yirmi yıl cebelleşmişti. İzmir Ankara'ya 600, Sivas'a 900, Rus hududuna 1600 km. uzaklıktaydı. Napolyon Moskova'ya kadar 900 km. yürümüş ve sonunda yenilgiye uğramıştı. 1919'un Mayıs ayında, 1920'nin Haziran ayında ve 1921'in Temmuz ayındaki Yunan başarıları kesin olmaktan uzak ve Napolyon'un Smolensk ve Borodino'da yarattığı etkiden çok daha küçüktü.

Venizelos'un Anadolu macerasına iyice kapıldığı ve geri dönmenin çok güç olduğunu bildiği bir gerçektir. İç politika girdabında böyle bir dönüş yapması imkânsızdı. 1915 yılından beri İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmeleri gerektiği esasına dayalı politikası, Yunan halkının büyük çoğunluğunun gözünde ancak İzmir ve eski İyonya topraklarının yeniden kendilerinin olacağı hayaliyle sürdürülebiliyordu. Son beş yılın, iç çatışma, yabancı işgal, Makedonya, Ukrayna ve Anadolu seferleri gibi bin türlü meşakkat ve sıkıntısından sonra "özlenen toprakların" kendilerinin olamayacağının bildirilmesi en yakın, en sadık taraftarlarının bile uzaklaşmasına, muhalefetin kendisini alt edecek yeni silahlar kazanmasına yol açacaktı.

İzmir'in kendilerine verilmesi yolundaki ısrarının kabulünden sonra Venizelos, lehine dönmüş olan iç politika dengesinin yeniden bozulmasından çekiniyordu en çok. Sonunda İngiliz ve Fransız hükümetlerinin karşı koymalarını önleyen en kesin mazeret de bu oldu. Barış Konferansı'ndaki İngiliz delegasyonu sekreteri Harold Nicolson hatıraları arasında 14 Nisan 1919 tarihinde şöyle yazıyordu: "Yunanlılar'ı İzmir'e yerleştirmemize, daha doğrusu orada tutmamıza imkân göremiyorum. Türkiye'nin tamamı müttefikler arasında paylaştırılmadıkça veya müttefikler devamlı olarak desteklemedikçe Yunanlılar İzmir'de tutunamazlar. Ama buna rağmen, İzmir kendisine verilmeyecek olursa Venizelos da iktidarda kalamaz." (40)

Bir yıl kadar sonra Millerand, 24 Mart 1920'de Paris'teki Yunan Ortaelçisi Romanos'la görüşürken, Yüksek Konsey'e Türkler'le olan barış şartlarının değiştirilmesi teklifine hazırlandığını bildirdiğinde, Romanos, Fransız Başbakanını adeta tehdit eder yollu, Yunan isteklerine bu şekilde karşı koymakta direnecek olurlarsa, bunun Venizelos rejiminin düşmesine yol açacağını,

39) İzmir'in Yunan işgali sırasında yerli Rumlar askerlikten kaçmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. 1921-22 yıllarında Yunan işgalinin tehlikeye girdiği sırada bile yalnız İzmir şehrinde 20.000 asker kaçağı tesbit edilmişti. İzmir'deki Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis'in Elen işgal ordusu yerine mahalli bir Milli Savunma Kuvveti kurulmasına dair hükümet teklifini pratik bir fayda sağlamayacağı sebebiyle reddetmişti.

40) Nicolson, *Peacemaking 1919*, s. 312.

bunun da Yunanistan'daki Fransız çıkarlarının sonu demek olacağını ihtar etmişti.(41)

Her iki vesileyle iyice ortaya çıkmıştı ki, olayları Venizelos'un lehine çeviren, İtilaf Devletleri'nin bu türlü desteğiydi. Savaşta İtilaf Devletleri'nin çıkarlarına ettiği hizmetten sonra Venizelos'un durumunun tehlikeye atılması arzu edilemezdi. Bundan başka, Fransa'nın da Ren bölgesi konusunda İngiltere'nin desteğini sağlayabilmek için İngiltere'nin Ortadoğu'daki müttefiklerinin durumlarını desteklemesi gerektiğini anlamış ve buna göre harekete başlamış olması da önemliydi. Lloyd George'a gelince, öteki meslekdaşlarının aksine işin ta başından beri Yunan görüşünün en hararetli taraftarlarından biriydi.

1920'de Venizelos gerçekten bir çıkmaz içerisindeydi. İzmir sorunuyla ilgili olarak takındığı tavrın iç politika açısından zaten 1919'da İzmir'e henüz asker çıkarmadan evvelki güç durumu, iki yıllık bir işgal ve savaştan sonra iki kat daha güçleşmişti. Yunan Ordusu Anadolu'dan, 1920'de Venizelos halen iktidardayken çekilmiş olsaydı, yerli Rum ve Ermeni halk iki yıl sonra 1922'de uğradığı aynı akıbete uğrayacaktı mutlaka. Venizelos bunun farkındaydı ve 1920'de *Daily Telegraph* adlı İngiliz gazetesinin Yunan askerlerinin İzmir'den çekilmeleri gerektiği yolundaki bir yazısına verdiği cevapta, bu insancıl nokta üzerinde durmuştu.

Ne var ki, Venizelos'un durumunun güçlüğü küçümsenemezse de, Yunanlılar'ın İzmir'den vazgeçmeleri yolunda Yunan halkını ikna için ileri sürebileceği bir sebep vardı.

İtilaf Devletleri 1915'te Yunanistan'a, yapacağı hizmetlerinin *tek* karşılığı olarak İzmir ve hinterlandının bir kısmını teklif etmişler, buna karşılık Makedonya'nın en zengin kesimini Bulgarlar'a vermelerini şart koşmuşlardı.(42) Fakat 1920'de İtilaf Devletleri daha cömert bir tutuma girmiş, eskiden Bulgaristan'a ait olan Batı Trakya'nın tamamı ile Çatalca hattına kadar Doğu Trakya'yı, hem de Makedonya topraklarından bir fedakârlık yapmasını istemeden Yunanlılar' a vermeye hazırdılar.

Bu durum kolaylıkla, İzmir'den vazgeçilmesi gerektiği yolunda Yunan halkoyunu ikna etmek için makul bir sebep olarak gösterilebilirdi. Venizelos halka şöyle seslenebilirdi:

"İzmir'den vazgeçmeliyiz. Zira 1915'te yapılan teklifi tabul ettiğim zamandaki şartlar bugün çok değişmiştir. 20 bin kilometrekarelik ve savunması bize milyonlara mal olacak küçük bir Anadolu toprağı yerine Trakya'da 30.000 km^2 ve son derece verimli bir başka toprak parçasını zahmetsiz elde edebileceğimiz gibi, bu topraklar bizim Makedonya'mızın bitişiğinde ve bizi İstanbul'a çok yakın, Ayasofya'nın kubbesinin gölgesine kadar ulaştıracak durumdadır. Bu değiştokuştan bir şey kaybetmiyor, bilakis büyük kazançla çıkmış oluyoruz".

41) Frangulis, *La Gréce et la Crise Mondiale* II. cilt, s. 138.

42) Drama ve Kavala'nın terkinin ekonomik bakımdan Yunanistan için ne büyük bir kayıp olacağının üstünde fazla durulmamıştır. Toprak büyüklüğü bakımından büyük olmamakla beraber, Doğu'nun en iyi tütün yetiştiren arazisi olarak Yunan hazinesine büyük gelir sağlayabilirdi. Zira tütün vergisi Yunan Hazinesinin belli başlı gelir kalemlerindendi.

Şüphesiz Sevr Antlaşması'nın imzasından bir yıl evvel İzmir'in 1919'un Mayıs ayında zamansız olarak işgali, işleri daha da karıştırmıştır. Yerli sivil halkı düşününce, geri çekilme de bu yüzden zorlaşıyordu. Zira işgal altındaki topraklarda kalan yerli Rum ve Ermeniler ya göç etmek zorunda kalacaklar ya da yok edilmek tehlikesine boyun eğeceklerdi. Buna rağmen değerdi bu işi yapmak. Doğu Trakya verimli ve az nüfusluydu. İzmir ve hinterlandındaki 590.000 Ermeni ve Rumu rahatça alabileceği gibi, Anadolu'nun 1920'de Rum işgali altındaki yerlere düşen 800.000 Rum ve Ermeni nüfusunu da barındırabilirdi.

Trakya'nın Yunanistan'a terk kararını, Yüksek Konseyin İzmir'in Yunanlılar'a verilmesine karar verdikten sonra almış olması talihsiz bir tesadüften başka bir şey değildir. Yüksek Konsey'in İzmir'le ilgili kararı (İtalya'nın dışında) 1919'un Mayıs ayından evvel alınmış olmasına mukabil, Doğu Trakya'nın Yunanlılar'a terki kararı bir yıl sonra Nisan 1920'de alınmıştır. Bu kararın gecikmesinin sebebi, Trakya'nın daha büyük bir kısmının Balkan savaşlarında elde ettiklerini kaçırmış olmasının teselli mükâfatı olarak Bulgarlar'a verilmesine taraftar olan Başkan Wilson'dır.[43] Ancak bu arada Yunanistan, Yüksek Konsey'in geçici kararına uygun olarak İzmir'i işgal edivermiş ve yağ ateş almıştı bile.

Şayet Doğu Trakya'nın Yunanlılar'a verilmesi kararı bir yıl evvel alınmış olsaydı, her şey çok değişik bir duruma girecek, İtilaf Devletleri'ne o tarihte kimsenin uygun görmediği İzmir'in işgali isteklerini reddetmek fırsat ve mazeretini verecekti. Harold Nicolson Barış Konferansı'yla ilgili kitabında bir sırrı açıklayarak, 1919'un Nisan ayında Profesör Arnold Toynbee ile birlikte bir rapor hazırladıklarını ve Yüksek Konsey'e Yunanlılar'a sadece Trakya'nın verilmesini ve Anadolu'nun tamamen Türkler'e bırakılmasını tavsiye ettiklerini yazmaktadır.[44] Yüksek Konsey 1919'un Nisan ayında bu öneriyi kabul etmiş olsaydı, Yunanlılar'ın Mayıs ayında İzmir'e çıkmasına izin verilmeyecek ve Ortadoğu'daki olayların akışı tamamen değişmiş olacaktır.

Başkan Wilson'ın, danışmanlarının çok daha makul tavsiyelerini bir kenara itip, İzmir'in Yunanlılar'a verilmesinde ısrar ederek, coğrafi ve etnik sebeplerle Trakya'nın Yunanlılar'a verilmesini savunması da aksi bir tesadüftür. Amerikan Başkanının bu şekildeki muhalefeti Venizelos'u kızdırmış, bütün ağırlığıyla İzmir'e çullanmasına sebep olmuştur.[45]

Winston Churchill'in işaret ettiği gibi, Venizelos "Savaşın zorluğunu kabul etmekle beraber üç büyük devletin desteğiyle, tatminkâr bir sonuca ulaşacağına güvendiğini" söylemiştir. Bu desteğin sonunda neye mal olduğunu herkes biliyor. Türkler'in mukavemetini kırma yolunda hiç kimseden istek ve işbirliği gelmemiştir. Bu şartlar altında büyük kuvvetlere, "İşte ben geldim, kolla beni biraz" demenin de faydası kalmamıştı.

Dirayetiyle Balkan savaşlarının hengâmesini atlatıp Yunanistan'ı başarıya ulaştırmış olan mağrur Giritli, Ege'ye hâkim Büyük Yunanistan için kendi

43) Frangulis, *La Grèce et la Crise Mondiale*, II. cilt s. 51 ve *What Really Happened at Paris*, s. 193.
44) H.Nicolson, *Peacemaking 1919*, s. 312-13.
45) Frangulis, *La Grèce et la Crise Mondiale*, II.cilt s. 22.

yarattığı hayallerin ihtişamı karşısında gözleri kamaşmış, gerçeği göremez olmuştu.[46] Dirayet ve idraki yaya bırakıyordu bu sefer onu.

* * *

Şayet İzmir'e çıkma hatasının ilk sorumluluğu Venizelos'a aitse, kendisinden sonra gelenler de Venizelos'un yüzyüze bulunduğu şartların on misli ağır şartlara rağmen İzmir'de kalmakta ısrar ettikleri için aynı derecede sorumlu tutulmalıdırlar. İngiltere ve Fransız halkoyu 1920'nin Aralık ayında Kral Konstantinos'un yeniden tahta getirilmesi sebebiyle Yunan gayelerine yüz çevirmişti. İngiliz ve Fransız hükümetleri, eski sözlerinden caymak için bunu fırsat bildiler ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki ihtilafta tarafsız davranacaklarını ilan ettiler. Her türlü mali yardım ümitleri de tamamen kesilmişti. Fransa Türkiye ile ayrı bir barış yapma niyetinden söz ediyordu.[47] Bu şartlar altında takip edilecek tek politika olabilirdi: Geri çekilmek.

1920 Kasım'ında yapılan genel seçimlerle iktidara dönen Anti-Venizelos'çu Parti İzmir çıkarmasına ta başından beri karşıydı. Anadolu'daki harekâtın tasfiyesine karar vermek oldukça büyük cesaret isteyen bir iş olmakla beraber, hiç kimse onları uygunsuz bir harekette bulunmakla suçlayamazdı.

Bunu yapacakları yerde, başkalarının yapamadığını yapıp, hemen başarı kazanabilecekleri hayaline kapılmakta gecikmediler ve ötekilerin hatalarını tekrarlamaya başladılar. Çekilme yerine Anadolu'nun içlerine doğru hızlanıp, Kemalistleri yıldıracaklarını sandılar.

Venizelos'un düşüşünden sonra memlekete dönen eski Genelkurmay Başkanı General Metaksas'ın, Venizelos'a yaptığı gibi, yeni hükümete yaptığı uyarılar da çaresiz kaldı. Geri çekilmesinin mazereti olarak kullanılabilecek bu haklı uyarıları insanlar dinlemiyor, aksine reddediyordu.

Anadolu'daki gerçek durum hakkında hiçbir şey bilmiyen halkoyu geri çekilmeye razı olmayacaktı. Muhalefetin Venizelos'çu diplomasinin meyvelerinin toplanmadan terkedilmesini şiddetle istismar edeceğinden korkuluyordu. Anadolu'daki Rum halkın kendi başlarına bırakılmaları halinde, akıbetleri meçhuldü. Bütün bu endişeler Gunaris hükümetinin, Doğu Trakya'da elde ettiklerini muhafaza edebilecek kararı almasını önledi.

Geriye kalan tek alternatif, durumu askeri bakımdan zorlamaktı. Zaman Yunanistan'ın aleyhine çalıştığından beklemek olamazdı. Bunun sonucu 1921'in Ağustos ayında düşman kuvvetlerini yok edip, başkentini ele geçirmek gayesiyle girişilen ve bu bir yıl sonra ortaya çıkacak nihai felaketin başlangıcı sayılabilecek kahramanca fakat sonuçsuz Sakarya taarruzu oldu.

Daha iyi bir liderlik felaketin büyüklüğünü azaltabilirdi ama nihai geri çekilme zorunluğunu önleyemezdi. Venizelos 1920'nin Kasım ayından son-

46) Nicolson, *Peacemaking 1919*, s. 341. 17 Mayıs... Venizelos İzmir'e çıkmış olmaktan büyük mutluluk duyuyordu. Bu suretle Ege'ye sahip olmak Yunanistan'a gelecek için büyük ümitler doğuracak diyordu.

47) 30 Ekim 1921'de yapılan Türk-Fransız anlaşmasıyla Fransa Kilikya'yı derhal terki kabul ediyor, elinde mevcut bütün cephane ve silahları Türkler'e veriyordu.

ra iktidarda kalmış olsaydı, kendisinin yerine geçenlerin karşılaştığı aynı çıkmazla yüzyüze gelecekti: Kemalist kuvvetleri ezmek için Anadolu'nun içlerine yürümek veya işgal edilen toprakları boşaltıp Trakya'ya çekilmek. Büyük bir ihtimalle Venizelos da yerine geçenler gibi birinci şıkkı seçecekti. Bu husus 27 Haziran 1920'de o zamanki Yüksek Konsey Başkan Yardımcısı Repulis'e gönderdiği telgrafta[48] açıkça ifade ediliyordu. Boulogne Konferansı'nda Yüksek Konsey'in Mustafa Kemal ile bir uzlaşmaya varması yolundaki tavsiyelerini nasıl önlediğini anlattıktan sonra hareket planını şu şekilde izah ediyordu:

"Tarihimizin bu kritik devrinde, içinde bulunduğumuz şartları iyice değerlendirerek, Lloyd George'a, İzmit bölgesindeki İngilizler'e yardım olması ve cephedeki Kemalist kuvvetleri ezmek için bir tümen asker daha göndereceğimize dair teminat verdim. Bu operasyonun yerine getirilmesinden, yani Marmara Bölgesi'nin tamamen kontrole alınmasından sonra Kemalistlerin itibarı iyice zedelenecek, böylece barış antlaşmasının imzalanması muhakkak olmasa bile imkân dahiline girecekti. Kendisine ayrıca bu operasyonu tamamlamak için mali veya başka şekilde bir yardıma ihtiyacımız olmadığını da söyledim.

"Lloyd George'la görüştüğümüz konular arasında Türkler'i antlaşma şartlarını kabule razı edemediğimiz takdirde,Anadoludaki askeri gücümüzü artırmayı taahhüt ettim. Bu suretle Türkiye'deki İngiliz birliklerinin de yardımıyla bunu zorla yerine getirtmeye karar verdik. Yalnız bu durumda para ve cephane bakımından Büyük Britanya'nın yardımına ihtiyacımız olacaktı. Fakat her şeyden evvel, yeniden Yunan halkının önüne çıkabilmeme yardımcı olmak gayesiyle, müttefiklerin Türkiye'nin silahsızlandırılmasına karar vermeleri gerekirdi.

"Lloyd George'u bu tekliflerimi kabule razı etmeyi başardım. Boulogne'da elde ettiğimiz izni kendisine borçluyum".

Mareşal Foch ve Sir Henry Wilson'ın karşı koymasına rağmen 1920 Haziranında başlayan bir harekât sonucu Bursa'nın Yunan ordusu tarafından işgal edilişindeki kolaylık ve hemen hemen hiçbir mukavemetle karşılaşılmaması, askeri danışmanlarının aklına oldum olası pek değer vermeyen Lloyd George üzerinde büyük bir etki yapmıştı. Fakat aslında bu operasyonun tek sonucu, Winston Churchill'in de ifade ettiği gibi,[49] Yunan cephesi yayılması, daha ağır sorumluluklar yüklenmesi oldu. Yunan cephesi 600 km. daha uzamış oluyordu. Sonuç üzerindeki etkilerini düşünerek, Bursa'nın işgalinin Napolyon' un Moskova seferi sırasındaki Borodino zaferine benzetmek mümkündür.

Venizelos'un, Repulis'e gönderdiği telgrafta anlattıklarına uygun şekilde büyük çapta bir istila hareketine girişmesini önleyen 1920 Kasım seçimleri bir bakıma onun için bir şans olmuştur da denebilir. Zira durumun fiili gerçeklerini ve Mustafa Kemal'in askeri dehasını göz önüne alınca, 1922 so-

48) Ventiris, *Greece in 1910-20*, 2. cilt, s. 386.
49) *The World Crisis – The Aftermath*, s. 384.

nuçlarından çok daha kötü sonuçların ortaya çıkabileceğini gizlemekte fayda yoktur.

Şayet Venizelos lüzumsuz derecede iyimser ve kendisinden sonra gelenler beceriksiz ve dar görüşlü olarak tenkit edilecek olurlarsa, bu devre zarfında İtilaf Devletleri'nin akibetlerini idare eden devlet adamlarının sorumlulukları daha da artar. Venizelos idaresindeki Yunanistan'ı kendi emelleri için kullanmışlardı, aynı şeyi Konstantinos Yunanistan'ına da yapmaya hazırlanıyorlardı. Yunanistan'ı savaşa sokabilmek için onu pohpohlamışlar, entrikalara alet etmişler, dirseklemişlerdi. 1915'te ona verilecek savaş ödülleri tesbit edilirken, Yunanistan'dan başka herkesin fikri alınmış, menfaatlerine uygun olup olmıyacağı sorulmuş, Yunanistan'a da "Trakya'yı veremeyiz size, çünkü onu Bulgarlar'a vereceğiz. İstanbul da olmaz. Onu da Ruslar'a ayırdık. İsterseniz Anadolu'nun bir kısmını alın" denmişti.

Lloyd George, Clémenceau, Delcasse, Sazanof, Lord Kitchener dahil olmak üzere herkes Yunanistan'ın yukarıdaki şartları kabuldeki tereddüdüne kızıyordu. Büyük baskı altında Venizelos da razı edildi. İtilaf Devletleri'nin yardımıyla, memleketindeki bütün muhalefeti kırmış, Kral tahtından indirilmiş, Albay Metaksas Korsika'ya sürülmüştü. 1916'nın Kasım ayında terhis edilen Yunan ordusu, İtilaf Devletleri'nin isteğiyle 1917'nin Temmuz ayında yeniden silah altına alınarak süratle Makedonya cephesine sevkedildi. Bulgarlar'ın mukavemeti kırılınca, onlar da Ukrayna ve Türk hudutlarında polis görevi yapmaya gönderildi.

Uzun mücadele ve çekişmeden sonra, Lloyd George ve Clémenceau gibi Yunan sempatizanlarının ısrarıyla, Trakya ve İzmir'in Yunanlılar'a verilmesi kabul edildi. Ne var ki sorumluluk burada bitmiş olmuyordu. Barış şartlarının Türkiye'ye zorla kabul ettirilmesi gerekiyor idiyse, bunun yerine getirilebilmesi için hiçbir harekete girişilmiyor, iyiniyet gösterilmiyor ve yükü paylaşacak bir arzu ortaya konmuyordu. Yunanistan, İtilaf Devletleri'nin manda kuvveti olarak İzmir'e girebilirdi ama bu, İtilaf Devletleri'nden biri olan İtalya'nın Türk Milliyetçilerine doğrudan doğruya yardım etmesine engel olmuyordu. Yunanlılar yerli Rum ve Ermeni halkı bir yerde toplamak, himaye altına almak gayesinde Anadolu'ya gönderilmesinden bir yıl kadar sonra, ona bu görevi veren İtilaf kuvvetleri bu kere geri çekilmesini, Türkiye'deki menfaatlerini devam ettirebilmek için onunla barışmasını istemeye başlıyordu. İtilaf Devletleri'nin gözünde kapitülasyonlar, Osmanlı borçları, çeşitli imtiyaz ve tesir bölgeleri, boğazların serbestisi gibi şeylerin, Anadolu'daki yüzbinlerce Rum ve Ermeni'nin hayatından çok daha önemli olduğu anlaşılmıştır.

Venizelos'un Yunanistan'ı, üzerinde ısrar ettiği şeylerin tamamının reddedilmesine imkân görülmeyen fakir bir akraba muamelesi görüyordu. Konstantinos'un Yunanistan'ına aile çevresine binbir dolap ve numarayla girmiş bir sahtekâr gibi davranıldı. Ama buna rağmen Venizelos zamanında İtilaf Devletleri hesabına Anadolu'da polislik yapan 300.000 Yunanlı asker, Konstantinos devrinde de Anadolu bozkırlarında aynı zor ve yıpratıcı işi görmeye devam etti. Müttefikler, sorumlulukları bir millete değil de, bir şahsa karşıymış gibi garip bir tutum içindeydiler. Savaşı yapanın o şahıslar de-

ğil, miletler olduğunu unutuyorlardı. İzmir ve Trakya'yı Türkler'e vermekle, Müttefikler Venizelos'un "sadakatinin" karşılığını verdiklerini sanıyorlardı. Konstantin'i geri getirmekle, Yunanistan makable şamil olarak sadakatsizlik göstermişti ve bunun için cezalandırılması lazımdı. Anlaşılması zor bir tutum.

1920'nin Aralık ayında Kral Konstantinos'un dönüşünden hemen sonra İtilaf Devletleri Yunanlılar'ı kenara çekip "defolun gidin buradan" deseydi, çok acı ve zalim olmakla beraber, daha iyi davranmış, Yunanlılar'a iyilik etmiş olurdu. İngilizler'den daha menfaatperest oldukları için Fransızlar böyle bir şeyi yapmaya hazırdılar. Fakat İngiliz hükümeti daha az samimi, veya daha içten pazarlıklı olduğu veya karar veremediği için, askıntıda kaldı her şey. Resmen Fransızlar'ı destekliyor, fakat perde arkasında Yunanlılar'a cesaret veriyor, direnmekte devam etmesini söylüyordu.

Venizelos, Konstantinos, Gunaris ve arkadaşlarının hepsi Anadolu felaketinden sorumludurlar. Ne var ki, onların sorumluluk hissesi, 1914-22 yıllarında Yunanistan'ı büyük savaş oyununda bir piyon gibi kullanan büyük devletlerin yöneticilerininkinin yanında çok hafif kalır.

üçüncü bölüm

itilaf devletlerinin sorumlulukları

İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'la olan ilişkilerinin hikâyesi Büyük Savaş (Birinci Dünya Savaşı – Ç.N.) olaylarının içinde en acıklı olanıdır.

Bu ilişkiler iki safhaya ayrılabilir. Birincisi 1915'ten 1917'ye kadar olan ve İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'ı kendi yanlarında savaşa sokma çabaları; ikincisi de 1917'den 1922'ye kadar olan ve Venizelos'un başkanlığındaki müdahaleci parti iktidara geldikten sonra, Yunanlılar'ın İttifak Devletleri'ne karşı savaşa girmesi, Trakya ve Anadolu'da yeni toprakların kazanılması ve 1922'de Anadolu macerasının bir felaketle kapanışından sonra bu toprakları yeniden elden çıkarışıyla dolu olan safhadır.

Birinci safhadaki, İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'ı savaşa sokma yolundaki gayretleri, hiçbir şekilde tam bir ahenk içinde yürütülmemiş ve beklenen avantajları büyük çapta yozlaştıracak şekilde olmuştur.

Rusya ve İtalya'nın birbirinden ayrı sebeplerle Yunan işbirliğine daha başlangıçta karşı koymaları ve bu yoldaki farklı tutumları, Fransa'nın uyguladığı şiddet metotları, İngiliz hükümetinin tereddüt ve kuşkulu davranışı, sonunda tam bir "keşmekeş" doğurmuş ve Yunanistan'ı 1912-13 Balkan Savaşı'nda olduğu gibi birleşmiş, kaynaşmış bir millet olmaktan çıkararak, uzlaşmasına imkân olmayan iki kutba ayırmıştı. Bütün kaynaklarını harekete geçirip, Balkan cephesinde İttifak Devletleri'ne karşı kullandıktan sonra, sıra yaptığı yardım dolayısıyla kendisine verilecek ödülün kararlaştırılmasına gelince, yine her biri bir ayrı havaya girmişti.

İtilaf Devletleri'nin, kendi şartlarını Almanya'ya empoze etmek için gösterdikleri enerji, barış şartlarını Türkiye'ye empoze etmeye gelince ortadan yok olmuştu. İngiltere ve Fransa harp yorgunluğu ve ekonomik bitkinliğini ileri sürerek, Ortadoğu için gayretlerini gevşetirken, İtalya aktif bir muhalefet ve perde arkası oyun ve entrikayla barışı ve üzerinde anlaşmaya varılan ödü-

lü baltalamak için elinden geleni yapmaktan geri kalmadı. Sonunda, üçü el ele verip, 1920'nin Aralık ayında Konstantin'in yeniden tahta çıkışını fırsat bilerek, eski müttefiklerine olan sorumluluklarından sıyırıverdiler kendilerini.

Bunun sonucu, Yunan milleti için, geçmiş tarihinde başına gelmedik çapta bir felaket oldu. Bu felaket Yunan milletinin varlığının bir kısmını ortadan kaldıracak şekildeydi.

İlerideki kısımlarda, İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne düşen sorumlulukları ayrı ayrı ele alarak analizini yapacağım. Yukarıda belirttiğim gibi, bu müttefiklerden her biri, Yunan sorunuyla meşgul olurlarken, birbirlerinden ayrı bir yol takip etmiş ve aralarındaki bu ahenksizlik ortaya çıkan büyük felaketin asıl sebebi olmuştur.

Bu kısımda genel mahiyette görüşleri belirtmekle yetineceğim.

İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'a karşı olan politikaları bu memleketin savaşa girişinden evvelki yıllarda (1915-1917) birbirinden o derece ayrı ve kopuktu ki, müttefik memleketler halkının ortada ne olup bittiğini anlaması imkânsızdı. Bu, ta başından beri Yunanistan'daki iç durum hakkında gerçeklerin yanlış olarak anlaşılıp değerlendirilmesinden ileri gelmiş ve bu yanlış değerlendirme partizanlık ve harp propagandasının etkisi altında yavaş yavaş büyüyüp derinleşmişti.

İtilaf Devletleri'nin Yunanistan hakkındaki tutumu şu faraziyeye dayanıyordu: Yunan halkının büyük çoğunluğu İtilaf Devletleri ttefikler yanında savaşa girmek yanlısıydı deniyordu. Buna karşılık Alman taraftarı olan Kral ve Sarayı yine Alman taraftarı olan bir kısım politikacı ve subay tarafından desteklenerek, sonunda Yunanistan'ı İttifak Devletleri saflarında savaşa sokmak gayesiyle bu büyük arzuyu kuvvet ve hile ile önlemeye çalışıyordu. Kral ve Alman taraftarı bakanlar bütün gayretleriyle düşman bir memlekete gizli yiyecek yardımı yapmak, düşman denizaltılarını beslemek, gizli bilgiler ulaştırmak gibi ellerinden geldiği kadar dolaylı yollarla İttifak Devletleri'ne yardım ediyor deniliyordu.

Bu şartlar altında, İngiltere ve Fransa halkının; hükümetlerinin neden daha evvel sert tedbirlere başvurmadığını, neden Yunanistan'a bir düşman muamelesi yapmadığını ve Kral Konstantinos'u kulağından tutup atarak, bu meseleyi bir an evvel halletmeye girişmediğini anlaması kolay olmaz. Hatta müttefik memleketlerde mesul makamlar işgal edip savaşın gidişatında söz sahibi olan ve Yunanistan'ın durumu hakkında kendi dışişleri ve basından başka kaynağı olmayan insanlar bile gerçek durumu anlamak bakımından ortalıkta kalmışlardı.(50)

Durum gerçekten anlaşılamaz bir şekle girmişti, zira halka gerçekler açıklanmıyor, müttefik basını tarafından Yunanistan'ın savaşa girmesine taraftar olanlara duyulan sempati dolayısıyla maksatlı olarak toplanan bilgi ve haberler gayet tabii olarak yanlış bir havanın uyanmasına yol açıyor, sonuç ve umutların da yanlış yola sevkine sebep oluyordu. Konstantinos, Kaiser'in eniştesi olabilirdi. Alman askeri gücünün ve otoriter metotlarının hayranı

50) Sir Wilson, *Feldmareşal Sir Henry Wilson'un Hatıraları*, Cilt I, s. 263'te 1915 Eylül'ündeki Balkanların havasını analiz ederken Kral Konstantinos'un bir düşman olduğunu söylemekten çekinmez.

veya bunların korkusuna kapılmış olabilirdi, fakat savaştan bu yana yayımlanan her şey onun İttifak Devletleri'ne yardım ve İtilaf Devletleri'ne saldırma niyetinde olduğunun veya hiç olmazsa Almanlar'ın kazanmasını arzu ettiği yolundaki inançları isbat edememiştir.

Aksine, savaşın başında kayınbiraderi Kaiser'in, Yunanlılar'ın İttifak Devletleri yanında olmaları, adalar ve uzun sahil şeridi dolayısıyla donanma bakımından kuvvetli olan İtilaf Devletleri'ne katılmalarının bir nevi intihar olacağı yolundaki ikazlarına karşılık verdiği cevapta ileri sürdüğü görüşlerini hiçbir zaman değiştirmemişti Konstantinos. Platonik sempati garantilerinden başka –ki bu samimi olmayabilirdi– Kralın İttifak Devletleri'ne yaptığı yardım daha ziyade Yunanistan'ı tarafsız tutmak suretiyle negatif mahiyette olmuş, Almanya'nın düşmanlarının sayısına sadece bir yenisini ilave etmekten kaçınmıştır.

Alman denizaltılarının ikmalinin Yunan sularında yapılması söylentileri İtilaf Devletleri basınında serbestçe ve cömertçe yer alıyor, bu ülkelerin halkoyunu Yunan halkı aleyhine geniş ölçüde körüklüyordu ama bu husus hiçbir zaman isbat olunamadı. Bu yardım iddiaları herhangi bir şekilde doğru olsa bile, yapılanlar bir hiç mertebesinde olmaktan ileri gitmedi. Bu gerçek, Akdeniz'deki İtilaf Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nı yapmış ve bu hususu en iyi bilmesi gereken insan olan Amiral Dartige de Fournet tarafından da kabul edilmiştir.(51) Halbuki başta Fransız basını olmak üzere, Yunanistan'ın düşman memleketlere bol miktarda gıda yardımı yaptığına dair tek taraflı sayısız haberler çıkıyor ve İtilaf Devletleri basınında Yunanistan'ın bütün hudutlarını ve karasularını İttifak Devletleri'ne kapayarak sadece İtilaf Devletleri'ne açık tutması gerektiği iddia olunuyordu. Bunlar ne kadar dost olursa olsun, Yunan Hükümeti veya tarafsız bir başka memleket tarafından kabul edilebilecek şeyler değildi. Romanya da savaşa katılıncaya kadar hemen hemen aynı şekilde hareket etmiş, fakat kimse onu bu yolda ithama kalkışmamıştı.(52) Şayet Yunan Hükümeti Almanlar'a gerçekten açıkça veya gizli gizli yardım ettiyse veya Yunan Kralı bütün gayretlerini İttifak Devletleri safına katılmak için sarfetmişse, bu en iyi Alman kaynaklarından öğrenilebilirdi.(53) Zira hem Almanya'da hem de Yunanistan'da rejim değişmiş, bütün harp sırlarını saklayan belgeler açığa çıkmıştı.

İddiaların aksine, Alman Genelkurmay Başkanı General Falkenhayn, Almanya'nın müttefikleri Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye'nin İttifak Devletleri'ne devamlı olarak Yunanistan'a savaş ilan edilmesi yolunda baskı yaptıklarını yazmaktadır. Böyle bir talebin haklı sebepleri de vardı, zira İtilaf Devletleri'nin ısrarıyla Yunan Hükümeti birçok kere tarafsızlığını bozacak şekilde İtilaf Devletleri lehine hareketlere girişmişti. Alman Genelkurmay Başkanı, müttefiklerinin isteklerini reddederken, Yunan Hükümetinin içinde bulunduğu fevkalade nazik durumu anlamak idrakini göstermiş, Yunanistan'ı tarafsızlığının gereklerini aynen yerine getirmeye zorlamanın, bu mem-

51) Dartige de Fournet, *Souvenir de Guerre d'un Amiral 1914-1916*, s. 304.
52) *The Intimate Paper of Colonel House*, cilt II, s. 24.
53) Winston Churchill, *The World Crisis - The Aftermath*, s. 388'de şöyle der: "Gördüğümüz kadarıyla, şahsi ve ailevi sebeplerle kendi halkının arzu ve menfaatine karşı çıkan bir Kral vatanını düşmanların kucağına attı veya atmak istedi."

leketin bir an evvel müttefikler safına geçmesini hızlandıracağını kabul etmişti.(54)

Konstantinos ve partisi, Yunanistan'ın savaşın riskini göze alarak memleketinin Türkiye ve Bulgaristan gibi iki ezeli düşmanıyla bütün hesapları halletmek fırsatı yerine, o günkü şartlar altında imkânsız bir şey olan tarafsızlığı muhafaza etmek istemekle büyük bir siyasi hata işlemişlerdir.(55) Bununla beraber savaştan sonra açıklanan belgeleri okuyanlar, Yunan Kralına gerçekten aktif bir şekilde Alman taraftarı damgasını vuramayacağı gibi, hatta Winston Churchill'in Konstantinos hakkındaki "Şahsi ve ailevi sebepler dolayısıyla memleketini Almanya'nın kucağına attı veya atmak istedi" sözlerinin haksızlığını anlayacaklardır. Konstantinos ne intihar etmek isteyecek kadar budalaydı,(56) ne de memleketinin geleneksel düşmanlarına karşı zafer kazanmasını önleyen bir savaş suçlusuydu.

1915-17 yılları arasında İtilaf memleketlerinde Konstantinos ve taraftarlarının Almanya yanlısı oldukları yolunda ısrarla dolaşan söylentiler ve İtilaf Devletleri'ne karşı olan hareketlerin sorumluluğunu Yunan Hükümetinin üstüne yıkmak çabaları, siyasi sebepler dolayısıyla İtilaf Devletleri'nin pek açıkça ortaya koyamadıkları gayelerinden ileri geliyordu. İtilaf Devletleri'nin basınında Almanya'nın açıkça itham edildiği belli başlı tek yazı Almanlar'ın Belçika'nın tarafsızlığını ihlal edişleri dolayısıyla olmuştu. Bilhassa İngiltere'de bu tartışma çok büyütülmüş ve İngiliz halkının savaşa sokulmasında en büyük faktör olarak kullanılmıştır. Almanya'ya gelince, açıkça ilan ettiği "ihtiyaçlar kanun tanımaz" prensibiyle, ittifaka dahil olmakla beraber tarafsız kalan bu küçük memleketin hudutlarını insafsızca ihlal ediyor, ani ve stratejik avantajlar sağlamaya çalışıyordu ki, bu tutum İngiliz halkoyunun nefretini kazanıyordu. Fransız hükümeti de savaştan evvelki yıllarda bazı şartlar altında, umulan Alman hücumunu önleyebilmek için Belçika topraklarına tecavüz fikrini aklından geçirmiş olabilirdi, ama İngiliz hükümeti bu konudaki görüşünü hiçbir zaman değiştirmediği gibi, Fransızlar'a hiçbir askeri ihtiyacın bile İngiliz hükümeti ve halkı önünde tarafsız bir memleketin topraklarının ihlal edilmesini haklı çıkaramayacağını açıkça söylemekten geri kalmadı.(57)

1914 sonunda, Türkiye'nin de İtilaf Devletleri'ne karşı savaş açması, Yunanistan'ın da İtilaf Devletleri yanında savaşa katılmasına hayati bir önem kazandırdı. Çanakkale ve öteki Türk kıyılarına karşı aktif bir harekâta girişmek, Ege'deki Yunan adalarından yararlanmadan gerçekleşebilecek bir iş değildi. Aynı şekilde Avusturya donanmasının Adriyatik'te hapsedilmesinin Korfu Adası'nın işgalini gerektirdiği gibi, Mısır yolları ve Süveyş Kanalı da Malta'sız kontrol altına alınamayacaktı. Bunları yapabilmek ancak Ege'deki Yunan adalarından yararlanmak, buralarda üslenmekle olabilecekti. Ayrıca Sırbistan'a yardımın tek yolu da Selanik üzerinden Makedonya'dan geçiyordu.

54) General Von Falkenhayn, *Le Commandement Supreme de L'armie Allemand*, Fransızca tercümesi, s.139 ve devamı.
55) Kont Bosdari, *Delle Guerre Balcaniche*, s. 154.
56) Kont Bosdari, aynı eser, s. 106.
57) *Memoirs of Marshal Joffre*, cilt I, s. 510.

1915'in Şubat ayında Çanakkale Boğazı'nın dış kısımlarının bombardımanının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine bu bölgede büyük ve ortak bir deniz harekâtına girişilmesi kararı, Yunanistan'ın da bu harekâta katılmasının zaruretini büyük ölçüde artırmıştı. Çanakkale Boğazı'nın dışındaki İmroz, Limni ve Bozcaada gibi Yunan adalarının işgali için hukuki dayanak bulunmuştu. İtilaf Devletleri'nin 1 Ağustos 1913'te bu adaların Yunanlılar'a ait olacağı yolundaki kararı Türkiye tarafından kabul edilmediği için hâlâ Türk toprağı sayılabileceği mazereti ileri sürülmüş ve bu üç ada 11 Mart 1913'te işgal edilmişti. O zamanki Yunan Dışişleri Bakanlığı'nda Genel Sekreter olan tanınmış hukukçu Politis, İtilaf Devletleri yanında savaşa girilmesinin en ateşli taraftarlarından biri olduğu halde, yapılan bu hareketi, Yunanlılar'ın toprak bütünlüğü ve tarafsızlığına açık bir müdahale olarak protesto etmişti.(58)

Bir dereceye kadar hukuki dayanakları olan ve üstelik daha evvel gizlice, o zamanın Başbakanı Venizelos'un izni alınarak yapılan (59) bu hareketten sonra İngiliz hükümeti, Yunanistan'ın tarafsızlığını açıkça ihlal eden bir takım şiddet hareketlerine girişerek baskısını artırdı. İngiliz politikasının bu tereddüt, döneklik ve tezatlarla dolu tutumu, 1917'nin Haziran ayında Kral Konstantinos'un İtilaf Devletleri'nin desteğiyle tahttan indirilişine kadar devam etti. Bu bakımdan, Ekim 1915'te Selanik'e asker çıkarmasının doğrudan doğruya İtilaf Devletleri tarafından atılmış bir adım mı, yoksa Yunan hükümetinin teşvikiyle mi olduğu meselesi önemini korumaktadır.(60)

Fransızlar, bir bakıma daha az titizlik gösterdi. Daha realist ve kendi çıkarları söz konusu olmadıkça, tarafsızlığa daha riayetkâr olan Fransızlar, Yunanlılar'ı Doğulu bir millet olarak kabul ediyor ve onlarla olan ilişkilerde Batılı ülkelerden farklı bir tutumun benimsenmesi, başka bir deyişle sadece kuvvet kullanılması gerektiğine inanıyorlardı.Fransa'nın Yunanistan politikasının çizilmesinde önemli rol oynayan Deniz Bakanı Amiral Macaze tarafından benimsenmiş olan bu görüşün acı sonuçları olmuştur. (61)

Fransızlar da İngiliz hükümetinin bu hilesine uymak zorunda kaldı. Dolayısıyla ilgililerin Yunan hükümetini kendi tarafsızlığını kendisinin ihlal edeceği bir yola zorlamaları, İtilaf ajanlarının "olay" çıkarma gayretleri birbirini takip etti.

Bu konuda, savaştan sonra İtilaf kaynaklarınca açıklanan bilgiler bu ajanların bir kısım faaliyetini ortaya koymuştur. Fransız Parlamento Komisyonunun raporu Atina'daki Fransız gizli servisinin şefi olan Fransız Deniz Ataşesi Yüzbaşı Roquefeuil ile İngiliz meslekdaşı Compton Mackenzie'nin çabalarının bu konuda işi ne kadar ileri götürdüğünü, hatta tek engel olarak gördükleri Yunan hükümetini devirmek için hazırlıkların bile yapıldığını bütün açıklığı ve acılığıyla göstermektedir.(62) 9 Eylül 1916'da Atina'daki Fransız Elçiliği binasında patlayan bombanın bizzat yüzbaşı Roquefeuil tara-

58) Bosdari, aynı eser, s. 123 .
59) Demidof'un 15 Mart 1915'te taşıdığı mektup, *Documents Diplomatiques Secrets Russes 1914-1917* adlı eserinde mevcuttur.
60) Falkenhayn, aynı eser s. 133 ve devamı.
61) Frangulis, *La Gréce et la Crise Mondiale*, I. s. 495.
62) Frangulis, aynı eser, I, s. 397.

fından tertip edildiği ve Mackenzie'nin kendi kendine suikast yaptığını ve bu suretle İtilaf Devletleri'nin Yunan hükümetine bir ültimatom vermesine imkân hazırladığını öğreniyor, bütün bu olup bitenlerde Yunan hükümetini suçlu görenlerin ne şekilde yanıltıldıklarını görüyoruz. (63) Bu türlü metotlara başvurmak yerine, Almanlar'ın yaptığı gibi doğrudan doğruya sert hareket edip, kanun tanımayan yollara başvurmak daha iyi olmaz mıydı? Yunanistan'daki durum akan bir çıbanbaşı halini aldıktan neden sonra Fransızlar neşteri ellerine almaya karar vererek Jonnart'ı gayet geniş bir yetkiyle Yunanistan'a gönderdiler. Bu zat, mesuliyeti üzerine alıp, duruma yetkilerini de aşan bir hızla müdahale ederek sonucu aldı.

İngiliz hükümeti bu şekilde sert tedbirler alınmasına resmen taraftar olduğunu açıklamakla beraber, sonuçtan memnun kaldığını saklamadı. Fazla bir kan akıtılmadan Konstantinos'un tahttan indirilişini haber alan bir İngiliz kabine üyesinin oh çekerek "İyi biten her şey iyidir" dediği tesbit edilmiştir.(64)

İtilaf Devletleri, Kral Konstantinos'un tahttan indirilişini sağlıyan ve İtilaf Devletleri kaynaklarının "Operation de Police" dedikleri harekâtın mesuliyetini üzerlerine almamakta direnmişlerdi ama aradan uzun yıllar geçtikten sonra bu harekâtın, yabancı kuvvetlerin müdahalesi olmadan doğrudan doğruya Venizelos'çular tarafından yapılmasının çok daha iyi olacağı anlaşılmıştır. Zira Yunanistan'da Venizelos ve İtilaf yanlısı olanların ağır basması ancak bu yabancı müdahalesiyle olabilmişti. Selanik hükümeti Kral Konstantinos'u tahttan indirmek için asker yollamayı teklif etmişti aslında, ama bu teklif kan dökülmesine engel olmak gayesi öne sürülerek İtilaf Devletleri'nce reddedilmişti. (65) Siyasi açıdan bu büyük bir hata oldu. İç Savaş her zaman için kötü bir şeydir ama 1917'de Venizelos, Kralı devirmek için kendi kuvvetinden başka bir şey kullanmamış olsaydı, daha sonra memleketi yabancı kuvvetlere açmış olmakla suçlanmaz, bütün siyasi itibarını kaybederek 1910'un Kasım ayında yapılan seçimlerde adeta başka yabancı süngüler ucunda yenilgiye uğramazdı.

(a) İngiltere'nin Sorumluluğu

19. Yüzyılda Beaconsfield'in başbakanlığı sırasında başlayıp gelişen geleneksel İngiliz-Türk dostluğu, –ki bu yakınlaşma Türkler'e olan hissi sevgiden çok Rusya'nın Yakındoğu'daki emellerine, Türkler'in Mısır ve Hindistan'a müdahale edebileceklerine karşı duyulan korkudan ileri geliyordu– 1912 Balkan savaşlarında Türkler'in askeri yönden bir çöküntüye düşmeleri sonucu ciddi bir darbe yedi.

Başlarında Lloyd George, Winston Churchill ve Lord Curzon olmak üzere, bir kısım İngiliz devlet adamları, Beaconsfield'ın politikasını devam et-

63) Compton Mackenzie, *Greek Memories*, s. 341-2 .
64) Driault, *Le Roi Costantin*, s.172'de bu ifadenin Lord Robert Cecil'e ait olduğunu açıklamıştır.
65) 13 Ağustos 1917'de Venizelos'un Yunan Parlamentosunda yaptığı bir konuşmada ifade edilmiştir bu görüş.

tirerek "yanlış ata" oynamaktan vazgeçilmesini teşvike başladılar. "Genç Türk" hareketinin gayretine rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün kaçınılmaz olduğunu görmüşler, istikbalin, o tarihe kadar büyük kuvvetler tarafından Avrupa barışını rahatsız eden yaramaz çocuk muamelesi görüp sık sık cezalandırılan genç ve dinamik Balkan devletlerinde olduğunu anlamışlardı.

Bu devletlerden Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan, Slav olduklarından Rusya'nın nüfuz sahasına girmişti. Büyük Savaş'tan önce Avrupaya hâkim olan siyasi şartlara göre, bunların yeni topraklar kazanarak genişlemesi Rusya'nın Güneydoğu Avrupa'ya olan etkisinin artması sonucunu çıkaracaktı. Bu bakımdan İngiltere'nin Slav olmayan Balkan devleti Yunanistan'a yaklaşması normaldi. Ayrıca Yunanistan'ın çıkarları, Rusya'nınkilerle çatışıyordu ve Kuzey ve Doğu Ege kıyıları hakkında beslediği genişleme emellerine etnolojik ve tarihi dayanaklar bulmak kolay olacaktı.

19. yüzyıl boyunca Yunanlılar'ın askeri ve idari yönden bir varlık ortaya koyamadıkları ve bu konuda yetenekleri olduğu yolunda bir ümit veremediklerini itiraf etmek lazımdır. Fakat 1909 askeri darbesiyle birinci sınıf bir devlet adamı olan Venizelos'un işbaşına gelmesiyle, büyük bir değişiklik ortaya çıktı. Yunan ordu ve donanmasının iki Balkan savaşında elde ettiği başarılar, Yunanlılar'ın itibarını artırarak, bir Avrupa Savaşı'nın çıkması halinde kıymetli bir müttefik olabileceği inancını verdi.

Ticari bakımdan da Yunanistan en aktif ve ileri olan Balkan ülkesiydi. Yunan ticaret filosu gittikçe büyüyor, Karadeniz ve Ege'de herkesin önüne geçiyordu. İstanbul, İzmir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun öteki önemli liman ve şehirlerinde gittikçe gelişen Rum toplulukları ticari ve ekonomik etki için sağlam bir dayanak olmaya başlamıştı.

Mali yönden Yunanistan'ın Londra'ya çok yakın olması olağandı. İngiliz kömürü, İngiliz manifatura malları, İngiliz sigorta ve bankacılığının en büyük ve en iyi müşterisi Yunanlılar'dı. Yunan halkının nakdi servetinin önemli bir kısmı Londra'da depo edilmişti.

1912'nin Aralık ayında Balkan Barış Görüşmeleri sırasında Venizelos ile İngiliz Hükümetinin bazı üyeleri arasında Yunanistan'la Kıbrıs üzerinde bir anlaşmaya varılması imkânları konuşulmuştu. Nüfusunun beşte dördü Rum olan bu adanın, Kefalonya adasında Avgostoli'de İngilizlere daimi bir deniz üssü kiralanması karşılığı olarak Yunanistan'a verilebileceği açıkça söylenmişti.(66)

1914 yılının Ocak ayında Londra'yı ikinci defa ziyaretinde, Venizelos İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey ile İngiltere ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de daha sıkı bir işbirliği yapması planlarını görüşmek fırsatını buldu. O tarihlerde Türkiye Çanakkale Boğazı'nın ağzındaki Limni, Bozcaada ve İmroz adalarını geri almak üzereydi ve Yunan Başbakanı, İngiltere'nin kendi lehlerine bu duruma müdahale etmesini temine çalışıyordu.

Avrupa'da savaş başlayınca herkes, Venizelos'un ve Yunan halkının İti-

66) Ventiris, *Greece in 1910-20*, adlı kitabının 208. sayfasında o zamanların Maliye Bakanı olan Lloyd George, Deniz Bakanı olan Winston Churchill ve Deniz Ticaret Bakanı olan Batterbery Prensi Louis ile Venizelos arasındaki bu görüşmelerin detayını anlatmıştır.

laf Devletleri'ne karşı olan sempatisi ve Sırbistan'la aralarında mevcut anlaşma dolayısıyla Yunan Hükümetinin de kısa zamanda İtilaf Devletleri yanında savaşa katılmasını bekliyordu.

1914'ün Ağustos ayında o zaman Donanma Bakanı olan Winston Churchill, Yunanistan'daki İngiliz Deniz Misyonu Başkanı Koramiral Mark Kerr aracılığıyla Yunan Hükümetiyle temasa geçmiş ve Yunanistan'la İngilere'nin Türkiye ile yakın bir gelecekte savaş halinde olabileceği ihtimalini göz önüne alarak, gerekirse Çanakkale Boğazı'nın zorlanmasıyla ilgili planların hazırlanması için iki memleket kurmay heyetlerinin konuşmaya başlamasını teklif etmişti.

Makedonya'nın kaybını hâlâ unutmamış olan Bulgaristan'ın ilk fırsatta bu kaybın acısını çıkarmak niyetinde olduğunu saklamayan tecavüzkâr tutumu, Yunan Hükümetinin Türkler'e karşı bir hazırlık hareketine girişme hevesini önlüyor, her şeyden evvel Bulgaristan'ın tecavüzüne karşı garanti altına alınmayı istiyordu.

1915 Ocak ayında Avusturya'nın Sırbistan'a saldırısı, Çanakkale'ye karşı bir harekâta geçilmesi yolunda Churchill'in planını kaçınılmaz hale getirmiş, İngiliz-Yunan işbirliğinin önemini de artırmıştı. Bu bakımdan Yunanlılar'a bu davranış dolayısıyla nelerin vaat edilebileceği, ne mükâfat verilebileceği meselesi yeniden ortaya çıktı.

Bugüne kadar yayımlanmış belgelere dayanarak Yunanistan'a Anadolu'nun verilmesi fikrini ilk ortaya atanın kim olduğunu anlamak mümkün değildir. Yalnız açık olan bir şey varsa; Romanya Hükümetine verdiği ve Türkiye'ye karşı herhangi bir toprak iddiası olduğu rivayetlerini reddeden cevaptan anlaşıldığı üzere, bu fikrin ilk sahibi Venizelos'un kendisi değildir.

O tarihlerde İngiliz Hükümeti ve bilhassa Sir Edward Grey, Bulgar hükümetinin gerçek niyetini bilmeden, bu memleketi kendi saflarında savaşa sokmak için gayret göstermekte israr ediyordu. Olayların bu şekilde gelişmesi İtilaf Devletleri'yle Yunanistan arasında, Bulgaristan'a ait Batı Trakya ile Türkiye'ye ait Doğu Trakya'nın bir kısmının Yunanlılar'a verilebileceği vaat edilen gizli bir anlaşmayla sonuçlandı. Buna ilaveten muhtemelen Kıbrıs ile Kuzey Epir'in da kendilerine verileceğinin bilinmesinin, Yunanlılar'ı derhal İtilaf Devletleri safında harbe sokacağını tahmin ettiriyordu.

Maalesef İngiliz Hükümeti o tarihte Yunan sorununun hallinde önemli bir husus olan Drama ve Kavala'yı içine alan Makedonya'nın zengin bir kısmının Yunanistan'a verilmesini düşünmediği gibi, bu bölgeyi kendi saflarında savaşa sokabilmek için ısrarla Bulgarlar'a peşkeş çekiyordu. Liberal Parti milletvekillerinden olan ve Bulgaristan'a karşı aşırı sempatisi olduğu bilinen Noel Buxton'ın böyle bir politika güdülmesinde İngiliz Hükümetine büyük ölçüde tesir ettiği malûmdur.[67] Bu talihsiz şartların bu şekilde bir araya gelmesi sonucu İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edvard Grey'in bir nevi teselli mükâfatı olarak Anadolu'nun bir kısmını Yunanlılar'a teklif etmiş olması mümkündür. Bu teklif; Yunanistan ve Sırbistan'ın toprak bütünlüğü aleyhi-

67) Sir J. Stavridis'in 15 Mart 1915'te Venizelos'a yazdığı mektup, Frangulis'in *La Grèce et la Crise Mondiale*, adlı kitabının 191. sayfasında mevcuttur.

ne Bulgarlar'ı desteklemekte olan Fransa ve Rusya tarafından da uygun görüldü.

Bu andan itibaren İngiliz Hükümeti kesin bir suretle Anadolu'nun bir parçasının Yunanlılar'a verileceği fikrine angaje oldu. O tarihlerde Maliye Bakanı olan Lloyd George bu çözüm yolunun en hareketli taraftarlarından biriydi.(68) Açıklanan belgelerin hiçbirinde İngiliz Hükümeti üyelerinden hiç kimsenin bu fikre karşı çıktığı tesbit edilememiştir. Lord Kitchener'ın da bu görüşe katıldığı esasen biliniyordu.(69) Bu suretle Yunanlılar'ın bütün enerji ve gayelerini İzmir ve Anadolu'ya çevirmelerinin en büyük sorumluluğunun İngiltere'ye ait oduğu anlaşılmaktadır.

Avrupa'daki savaşın sona ermesinden sonra, Türkiye'ye empoze edilecek barış şartlarının müzakeresi sırasında, başta Lord Curzon, Winston Churchill ve Montagu olmak üzere bir kısım İtilaf devlet adamları Yunanlılar'ın başıboş bir şekilde Anadolu'ya salıverilmelerinin mahzurlarını eleştirmeye başladılar. İngiliz Savaş Bakanlığı ve bilhassa İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Feldmareşal Sir Henry Wilson, İtilaf Devletleri'nin daha fazla askeri ve mali yardımı söz konusu olamayacağına göre, Yunanistan'ın başkalarının yardımı olmadan bu işi tek başına başaramayacağı noktasından, bu fikre kesinlikle karşı çıkıyordu. Hindistan Bakanlığı da, Hindistan'daki Müslümanların muhtemel tepkileri dolayısıyla endişelerini saklamıyordu.

Esasen Hilafetin tehlikede oluşunu bahane ederek Müslümanlar arasında kesif bir tahrik hareketi çoktan başlatılmıştı.

Bütün bu önemli itirazlara rağmen ilk planın tatbikatında tek sorumluluk şüphesiz Lloyd George'a aittir. Lloyd George, Gladstone geleneğine uygun olarak meslekdaşları arasında kendini Helenizme büyük ölçüde kaptırmış olduğu gibi, kendi deyimiyle "barbar Türkler'den" nefret ediyordu. Bu konudaki heyecanı gerçek ve samimiydi. Anadolu'daki fiziki şartları bilmediğinden, Yunanistan'a verilecek bu görevin güçlüklerini aklından bile geçiremiyordu. Heyecan ve hırs dolu yaradılışı, Doğu meselelerini çok daha yakından bilen çalışma arkadaşları ve teknisyenlerinin itirazlarını bir kenara itmesine yol açtı. Ayrıca askerlerin görüşlerine fazla önem vermediği bilinen Lloyd George; Foch ve Wilson'un önerilerine rağmen, demokratik görüş bakımından kendi düşüncelerine son derece yakın bulduğu Venizelos'un inandırıcı belagatine kendisini fazlasıyla kaptırmış, Yunan başbakanının etkisi altında kalmıştı. Askeri yönü ağır basan böyle bir meselede kendisinin tecrübesizliğinin yanısıra, Venizelos'un da aynı konularda kendisi kadar tecrübesiz bir insan olduğunu hesaba katmadan, onun ileri sürdüğü sebep ve mazeretleri kendi siyasi durumuna uygun düştüğü için aynen benimsemişti.

Şimdi geçmişe bakarken insan; Lloyd George'nun bu aşırı Helenizm sempatisinin bilhassa İzmir olaylarından sonra Yunanistan'ı bu felakete sürüklediğini görmemezlik edemiyor. O tarihte, yani 1919 Aralık ayında Türkiye'deki İtilaf işgal kuvvetlerini takviye edecek bir İngiliz askeri gücünün olmadığını ve İngiliz halkoyunun Türkiye'de yeni bir askeri hareket başlatılması için tek asker kullanılması veya tek kuruş sarfedilmesine karşı olduğu-

68) Lloyd George ile Gennadios arasında 3 Şubat 1915'te vaki görüşme Ventiris'in kitabında s. 272.
69) Ventiris, s. 272.

nu Lloyd George biliyordu. Aynı durumun Fransa için de geçerli olduğunun farkındaydı. İtalya'ya gelince, bu ülke en ufak bir yardım şöyle dursun, mütarekeden beri Türkler'le flört ediyor. İtilaf Devletleri'nin isteklerine karşı koymasını destekliyordu. Böylece Lloyd George'un Yunanistan'a herhangi bir fiili yardımdan ziyade, İngiltere'nin iyi niyeti ve manevi desteğini verebileceği ortadaydı ve bunların Anadolu'yu istila etmek için yeterli olmadığı anlaşılacaktı.

Her Yunanlı'nın kalbinde Lloyd George için sıcak bir köşe vardır. Winston Churchill'in *The World Crisis-The Aftermath* adlı kitabında işaret ettiği gibi Lloyd George da Canning ve Gladstone'un hatalarına kapılmıştı. Yunanistan'ı Ege Denizi ve Marmara'ya hâkim, kuvvetli ve varlıklı bir devlet olarak görmek hususunda samimi bir arzu duyduğu gerçekti. Her Yunanlı, Lloyd George Yunanlılar'ın Anadolu macerasını desteklemekte hataya düşmüş olsa bile, bu duygusunun Yunanlılar'a olan aşırı yakınlığından kaynaklandığını gayet iyi takdir eder.

Ancak Lloyd George en büyük hatasını, Venizelos iktidardan düşüp de 1920'de Kral Konstantinos tahta döndükten sonra bile, Yunan Hükümetine Anadolu'daki harekâtı devam ettirme yolunda baskı yapmakla işlemiştir. Lloyd George, herhangi bir Yunan Hükümetinin değil Yunan milletinin dostuydu. Venizelos'un hayranıydı. Fakat onun iktidardan düşmesinden sonra yerine gelen hükümete de yakınlık ve dostluk göstermesi, Yunan milletine olan hislerini isbat ediyordu. Hatta Fransa da aynı şeyi yapsa, Konstantinos'un krallığını bile tanımaya hazırdı.[70]

Şayet Lloyd George, Venizelos'un düşüşünden sonra Fransızlar'ın Yunanistan'a karşı takındığı sert davranışı benimsemiş ve Yunan Hükümetini bir mütarekeye zorlayarak, Anadolu'nun derhal boşaltılmasını ve durumun düzeltilmesini istemiş olsaydı, ilgili bütün taraflar için her şey çok daha iyi olacaktı. Anadolu'nun boşaltılması 1921 yılı başlarında İtilaf kuvvetlerinin yardım ve gözetiminde yapılmış olsaydı, Yunan ordusunun başına gelen felaket olmaz, sivil halk da iki yıl sonraki göç zorunluluğundan kurtulabilirdi. Yunanistan İzmir'i zamanında boşaltmaya ikna edilse –ki bu konuda Lloyd George'un tek kelime söylemesi yeterdi– belki Doğu Trakya'yı muhafazayı başarır, böylece yaptıklarının mükâfatını görmüş ve Anadolu'daki Rum ve Ermeni azınlığı yerleştirecek geniş bir toprak parçası kazanmış olurdu.

Şurası bir gerçektir ki, İngiliz Hükümeti son dakikaya kadar[71] bu haris politikasını, daha doğrusu biri resmen tarafsız ve Yunanlılar'a karşı pek dostane olmayan, diğeri gayriresmi olarak Yunan Hükümetini her ne pahasına olursa olsun Anadolu' daki işi devam ettirmeye teşvik şeklindeki politikasını sürdürmekte israr etmiş ve bu politika felaketlerle sonuçlanmıştır.

O tarihte kabine üyesi olan Winston Churchill, 1919-1922 yılları arasındaki dört yıllık devrede İngilizler'in Türkiye'de güttükleri politikanın bu dengesizlik, tereddüt dolu ve derbederliğini çok güzel bir şekilde izah etmiştir.[72] Bu sayfaları okuyanlar, insanın unutamayacağı tarihi dersler alacaktır.

70) Winston Churchill, aynı eser, s. 388.
71) Frangulis, aynı eser, II. s. 352.
72) Winston Churchill, 17 ve 18. kısımlar.

(b) Fransa'nın Sorumluluğu

İtilaf Devletleri arasında, kuvvetten hileye kadar her yolu kullanarak, Yunanistan'ın kendi saflarında savaşa sokulmasının en hareketli taraftarı Fransa'ydı.

İngiltere ve Rusya gibi, Kral Konstantinos ve Yunan tahtı üzerinde sert baskı yapmalarını engelleyen ailevi bağlar ve yakınlığı bulunmadığından Fransız Hükümeti ta başından beri Venizelos'un Krala karşı olan mücadelesini desteklemiş, maddi ve manevi her türlü yardımı esirgememiştir.

1917'nin Haziran ayında İtilaf Devletleri adına alınacak sert tedbirlerin tatbikini üzerine alıp, M. Jonnart'ı Fransız Yüksek Komiser olarak Atina'ya yollayıp, Kral'ın devrilmesini ve Venizelos'un yeniden iktidara getirilmesini sağlayan da Fransa olmuştur.

Selanik cephesinde on Yunan tümeniyle yığınak yapılarak, İtilaf Devletleri'nin 1918'in Eylül ayında Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan direnmesini kırışı yine Fransızlar'ın teşkilatlandırdığı bir harekâttı. 1918 Aralık ayında Ukrayna'ya yapılan talihsiz bir askeri harekâtta Yunan kuvvetlerine kumanda eden, bunun sonucu Yunanistan'ın Bolşeviklerin düşmanlığını kazanmalarına yol açan ve Rusya'daki sayısız Rum kolonilerinin büyük kayıplara uğramasına sebep olan da Fransa'ydı.

Bütün bunların sonucu olarak Barış Konferansı'nda Yunanistan'ın dileklerinin yerine getirilmesini hararetle desteklemek Fransa için büyük bir manevi yük idi. Ayrıca Venizelos'a karşı da özel bir sorumluluğu vardı. Zira Fransa, Venizelos'un güttüğü politikanın Yunanistan'da fazla popüler olmadığını, Kralın tahttan indirilmesinin büyük bir çoğunluk tarafından hoş karşılanmadığını, İtilaf Devletleri safında savaşa girecek bir ordunun kurulması için çok sert bir seferberlik tatbikatı yapıldığını bunun doğurduğu tepkileri bastırmak için Venizelos'un ayrıca sert baskılara başvurmak zorunda kaldığını biliyordu.

Bütün bu sebeplerin dışında, Clémenceau ve Briand hariç olmak üzere Fransız Hükümeti ve devlet adamlarının çoğu; 18 Ekim 1918'deki Mondros Mütarekesi'nden 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Barış Antlaşmasına kadar olan müddet zarfında, Yunanistan'a karşı sempati göstermemişler ve Barış Konferansı'nda Venizelos, isteklerini kabul ettirebilmek için Fransızlar'ın muhalefetiyle mücadele zorunda kalmıştı.

Yakındoğu'daki Fransız temsilcileri, Batı Trakya Askeri Valisi General Charpy ve İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Mösyö Defrance hareketleri ve sözleriyle Yunanlılar'a karşı bir tutum içinde olmuşlardı. Yunan askeri ve sivil makamları, Türkler'a açıkça sempati gösteren Yunanlılar'ın yapmak istediği hemen her şeye karşı çıkan Fransız ajanlarının engellemelerinden devamlı olarak şikâyet etmişti. Batı Trakya'dan İstanbul'a kadar olan demiryolu hattının idaresine memur edilen Fransız Albayı Delannay, Yunan Ordu Komutanlığı'nın her girişimine taş koyup, 1920'nin Mayıs ayında Doğu Trakya'nın Yunan kuvvetleri tarafından işgaline izin verildikten sonra, asker ve malzeme naklinde olmadık zorluklar çıkarmada son derece faal olmuştur.

Fransızlar'ın, Barış Konferansı'nda Yunanistan'a karşı olan ve Dışişleri Bakanlığı, basın, askeri ve mali çevreler tarafında kuvvetle desteklenen tutumları, 1920 başlarında Rumlar'a karşı yakınlık gösteren Clémenceau'nun Konsey başkanlığından istifasından sonra daha da kuvvetlenmişti. Bu tutum karşısında işler o derece kötüye gitmeye başlamıştı ki, Paris'teki Yunan Ortaelçisi Romanos, Clémenceau'nun yerine geçen Millerand'a, Fransız Hükümetinin bu dostluktan uzak tutumunun daha fazla devamı halinde Venizelos'un ve Yunanistan'daki Fransız yanlısı partinin durumunun son derece sarsılacağını hatırlatmak zorunda kalmıştı.(73) Bu şikâyet, Fransız hükümetinin resmi tutumunda önemli bir değişiklik ortaya çıkmasını sağladı ama gayrıresmi tutum ve bilhassa basın, Yunanlılar'a karşı olmakta devam ediyordu. Venizelos, haklı sebeplere dayanarak, bütün bu olup bitenleri; Millerand'ın Türkiye'de büyük yatırımlar yapmış olan ve bu sebeple kapitülasyon, vergi muafiyeti gibi çıkarları dolayısıyla Osmanlı idaresinin devamını isteyen Fransız mali çevrelerinin etkisi altında kalmasından ileri geldiğini iddia ediyordu.(74) Osmanlı topraklarındaki mali ve dini Fransız nüfuzu ve çıkarlarının Yunan idaresinin genişleme emellerine karşı hatta düşmanca bir tutum içinde olduğu ve *status quo*'nun devamında ısrarlı oldukları şüphesizdi. Osmanlı Bankası, Tütün İnhisarı ve Düyunu Umumiye gibi iş çıkar çevreleri, Yunanlılar hak iddia ettikleri toprakları ele geçirecek olursa, bütün bu faaliyet ve kârlarının elden gideceğinden endişeliydiler. Bu korkular yersiz değildi, zira Balkan savaşlarından sonra Yunanistan ve diğer Balkan devletleri kendilerine geçen topraklar üzerindeki Tütün İnhisarı ve Düyunu Umumiye faaliyetine son vermiş, bu gibi Fransız menfaatlerini silip atmıştı. Bunların içinde sadece Selanik Rıhtım İdaresi şirketine dokunulmamış, Osmanlı toprakları üzerinde bir nevi devlet bankası olarak faaliyet gösteren Osmanlı Bankası'nın Yunanlılar'a geçen topraklar üzerindeki çok büyük çaptaki menfaatleri Yunan Devlet Bankası'na devredilmişti. Dolayısıyla Yunanlılar'ın Türkler aleyhine elde edecekleri her karış toprak, bunlar üzerindeki Fransız menfaatlerinin ortadan kalkması olacaktı. Bu yüzden, menfaatleri haleldar olan idare meclisi azaları gibi herkes –ki bunların büyük çoğunluğu Fransız'dı– kendi çıkarları açısından Osmanlı idaresinin hiçbir şekilde toprak kaybını arzu etmiyor, bunu önleyecek her çareye başvuruyor, nüfuzlarını bu yönde kullanıyordu.

Osmanlı topraklarında çok eski zamanlardan beri Katolik okullar işletmekte olan Fransız din misyonu için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Bu türlü "Fréres" örgütünün Anadolu'nun çeşitli yerlerinde okulları vardı ve yerli Rum ve Ermeni gibi Hıristiyan azınlıklar çoğunlukla bu okullara devam eder, Osmanlı idaresinin birtakım teknisyen kadrosunu buralardan yetişenler besler, ayrıca Tütün İnhisarı, Düyunu Umumiye ve Rıhtım Şirketi vs. için Fransızca bilmesi gereken personel de bu okullardan sağlanırdı.

Bu Fransız okullarına gidenlerin hemen hepsi Rum Ortodoks ve Ermeni Gregoryan Kiliselerine mensup olduklarından arada dini çaba da gösterilir, bunların Fransız Katolik Kilisesine döndürülmelerine çalışılırdı. Türk hükü-

73) Frangulis, aynı eser, s. 138.
74) Frangulis, aynı eser, s. 140.

meti, Müslüman öğrencilere dokunulmamak kaydıyla misyonerlerin bu türlü faaliyetine ses çıkarmıyordu.

Yunan Krallığının kuruluşunu sağlayan 1830 Londra Protokolü, Yunan toprakları üzerinde de benzeri Katolik okulları açılmasını sağlamıştı. Ancak bu türlü okulların ana gayesinin dini yolda etki yapıp, mezhep değişikliği sağlamak ve Ortadoğu'daki siyasi emellere bu yolda hizmet etmek olduğunu bilen Yunanlılar, Anayasalarının 1. maddesinde, din değiştirmeyi hedef tutan gayretleri kesinlikle yasaklamıştı. Yakındoğu'daki Levanten denen sınıf bu türlü yabancı din okullarının gayreti sonucu doğmuştur.

Ayrıca Yunan topraklarındaki Katolik okulları devlet okullarıyla rekabet etmek zorundaydı. Halbuki Türkiye'de, yerli Hıristiyanlar çocuklarını Müslüman eğitimi yapmakta olan okulları yollamadıklarından, böyle bir rekabet bahis konusu değildi. Bu sebeplerden dolayı Roma Katolik Kilise ve Misyonu, Rum iddialarına karşı Türk toprak bütünlüğünü koruma yolundaki büyük ağırlığını Türkler lehine kullanmaya başladı.

Ancak bütün bu dini ve mali tesirlerin kendi başlarına, Fransız hükümetini, mütarekeden sonra ortak bir amaç uğruna büyük fedakârlıklara katlanmış bir müttefikinin isteklerini redde götüreceğini düşünmek pek doğru olmaz.

Fransız Hükümetinin davranışını mutlak surette şu önemli açıdan değerlendirmek lazımdır.

Fransız Hükümeti; Yakındoğu'daki siyasi ve askeri temsilcilerinin raporlarına dayanarak, müttefiklerin, Sevr Antlaşması'nın hemen hemen Türkiye'nin bağımsızlığını ortadan kaldıracak şekildeki ağır şartlarını Türkler'e empoze edemeyeceğine kanaat getirdiği gibi, aynı şeyin yardım olmadan Yunanlılar tarafından da yapılamayacağına müttefiklerin ise o günkü şartlar altında böyle bir yardımı yapamayacak durumda olduğuna inanmıştı.

O günden bu yana yayımlanan belgelere göre, bütün devlet adamlarının arasında Mustafa Kemal'in dayanma gücünü takdir edemeyen iki kişi, sadece Venizelos ve Lloyd George olmuştur. İstanbul'daki İtilaf Yüksek Komiserleri ve generallerden başka, İngiliz ve Fransız genelkurmayları tamamen aksi görüşü savunuyor, bu görüşleri iki memleket devlet adamlarının büyük çoğunluğunca destekleniyordu.

İzmir konusunda rekabet halinde oluşlarından dolayı, İtalyanlar'ın Yunanlılar'a karşı olan antipatisi bir yana bırakılırsa bile, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri General Milne ve General Franchet d'Esperey'in de aynı şekilde Yunanlılar'a karşı peşin hükümle hareket edip, Türkiye'deki güçlükleri maksatlı olarak abartmış olmaları düşünülemez. Türkler'i silahtan arındırıp, Türkiye'nin iç kesimlerinde İtilaf kontrolü kurma gibi, hemen hemen imkânsız bir görevin altından kalkması gerekenler doğrudan doğruya kendileriydi. Bu iki seçkin generalin kendi kişisel görüşlerinden çok, İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza'nın etkisi altında hareket ettiklerini söylemek büyük bir haksızlık olacaktır. Kaldı ki, General Milne'in ayrıca Yunanlılar'a karşı şahsen sempati duyduğu herkesin bildiği bir şeydir. Mareşal Foch ve General Weygand'a gelince, bunların politikacıların değil de kendi teknik adamlarının fikirlerine göre hareket ettikleri kesindir. Bu bakımdan

Venizelos, belki biraz da kendisi öyle istediğinden, bu gerçekleri görmezlikten gelmiş, bunu hazırlayan telkinlere itibar etmiştir.(75)

Ancak insan, Venizelos çapında bir devlet adamının, gerçeği göremeden kafasındaki düşüncelerin esiri olup, kendisini bu derece kaptırmasına akıl erdiremiyor. Ayrıca Clémenceau'nun Helen hayranlığı kadar olmasa bile M. Poincaré ve Millerand'ın aşırı Türk taraftarı oldukları yolundaki ithamları da kabul etmek güç.

Poincaré, 1920'nin Mart ayında Paris'te, Venizelos'a Yunan ordusunun İzmir'e asker çıkarmasının büyük bir hata olduğunu;(76) tarihi ve etnolojik açıdan Yunanlılar'ın İzmir üzerindeki haklarını kabul etmekle beraber, genel prensipler bakımından kendisinin İzmir'in Türkler'de kalmasına taraftar olduğunu; (77) barışı sağlamak için hazırlanan şartların Türkler tarafından da kabul edilebilir şekilde olması gerektiğini söylemişti. M. Poincaré, *Revue des Deux Mondes* adlı dergide yayımladığı haftalık siyasi makalelerinde Venizelos'un iktidardan düşüşünden evvel ve sonra da (1920-21 yılları) yukarıdaki aynı görüşü savunmuştur. (78) Bundan başka Poincaré, İngiltere'ye karşı duyduğu çekingenlik dolayısıyla, İngilizler'in, yani Lloyd George'un, Venizelos'a Anadolu'ya istila emelleri aşılamasına karşı çıkıyordu. (79)

Aynı görüş, durumu yerinde tetkik edip değerlendirmek için 1919'un Ekim ayında İstanbul'a gönderilen eski bakanlardan tanınmış politikacı Cruppi tarafından da paylaşılmıştı. Onun raporlarında, Fransız çıkarları bakımından Mustafa Kemal'in Anadolu'da kurduğu hükümetle bir an evvel bir anlaşmaya varılması tavsiye ediliyordu.(80)

Fransız askeri görüşü de bu hususta aynı noktadaydı. İtilaf Askeri Konseyi'nin 27 Mart 1920 tarihli toplantısında, Mareşal Foch'un başkanlığında, Yunanlılar'ın Anadolu'daki ilerleyişleri uzun boylu müzakere edilmiş ve bu ilerlemenin fevkalade tehlikeli olabileceği kararına varılmıştı. Konsey, Kemalistlerin savaş alanında yenilmesinin yeterli olmayacağına, böyle bir zafer kazanılsa bile bütün Anadolu'ya yayılacak bir çete savaşıyla başa çıkmak gerekeceğine dikkati çekmişti. Bursa'yı merkez yaparak böyle yeni bir harekât başlatırken, irtibat yollarının güvenliği bakımından bütün Batı Anadolu kesiminin işgal altında bulundurulması gerekeceğine de değinmişti. Yunanlılar'ın Anadolu'ya çıkardıkları sekiz tümen kuvvetten üç veya dördünün İzmir'in savunmasında, ikisinin irtibat yollarının güvenliğinde kullanılması gerektiğine göre, Kemalistlere karşı iki veya üç tümenlik bir kuvvet kalıyordu. Konsey, Yunanlılar'ın askeri güç ve kaynaklarının böyle bir kampanyayı başarıya ulaştırmaya yetmeyeceğine inanıyordu.

Bu görüş 1921'in Şubat ayında Londra'da yapılan Yüksek Konsey toplantısında da teyid edilmişti.

Buna rağmen Venizelos ve Lloyd George'un müttefik askeri uzmanların görüşlerine yeterli önemi vermedikleri açıktır. Venizelos; Foch ve Wilson'un

75) Frangulis, aynı eser, s. 136.
76) Frangulis, aynı eser, s. 140.
77) Frangulis, aynı eser, s. 139.
78) *Revue des Deux Mondes*, 15 Ağustos, 1 Eylül, 25 Ekim 1920 ve 1 Mart 1921 tarihli sayıları.
79) Aynı dergi, 25 Ekim 1920 tarihli sayısı.
80) Frangulis, aynı eser, s. 142.

Yunanlılar'a karşı peşin hükümle hareket ettiklerine veya bazı siyasi çevrelerin, yani Yunanlılar'ın Anadolu'ya yayılmalarına karşı olan çevrelerin gizli hesaplarının etkisi altında kaldığı inancına saplanmıştı. Venizelos'un, Versay'daki Yunan Delegasyonunun askeri müşaviri Albay Raktivan'a yazdığı 15 Mart 1920 tarihli mektupta bu açıkça belirtilmekte ve şöyle denilmektedir:

"Fransız Hükümetinin, Türkiye'ye empoze edilecek barış şartlarının mümkün olduğu kadar yumuşak olmasını sağlama gayretiyle, Türkiye'deki direniş tehlikesini abarttığına bilhassa dikkat edin. Fransız Hükümetinin bu tutumu, İstanbul'daki *etrafın* etkisi altında bulunan İtilaf Yüksek Komiserleri tarafından da desteklenmekte, Türk tehlikesi olduğundan büyük gösterilmeye çalışılmaktadır. Konseydeki Fransız askeri temsilcisinin, hükümetinin siyasi görüşlerinin tesiri altında kalmasından korkuyorum".[81]

Winston Churchill'in o devrin olaylarını anlatan kitabından, yukarıdaki görüşlerin sadece Fransız askerlerine has olmayıp İngiliz Genelkurmayınca da paylaşıldığını öğreniyoruz. Yunan ordusunun Anadolu harekâtının başlangıcında karşılaştığı nisbeten hafif mukavemet, 1920'nin Haziran ve Temmuz aylarında Bursa ve Doğu Trakya'nın işgalindeki kolaylık, Lloyd George'a olduğu kadar Venizelos ve Yunan Genelkurmayına da, Türkler'in mukavemet gücü ve harekâtla ilgili kesin bir karara varma yolunda yanlış bir yöne sevketti. Bütün bunların M. Kemal'in bir oyunu olduğunu anlayamamışlar, M. Kemal'in kıyılara yakın bir yerde her şeyini tehlikeye atabileceği bir savaşa girecek kadar tecrübesiz olmadığını, düşmanı içerilere kadar çekerek yavaş yavaş yıpratıp dağıtmak gayesi güdeceğini tahmin edememişlerdi. M.E. 53 yılında Romalılar'ın Partlar'a, 1812'de Ruslar'ın Napolyon'a yaptıkları eski oyunun bir kopyasıydı bu. 1915'te Yunan Genelkurmay Başkanı olan General Metaksas, daha evvelce işaret ettiğimiz gibi Yunanlılar'ın Anadolu'da toprak kazanması fikrine karşıydı. Fakat 1919-20 yıllarında Metaksas ordudan ayrılmış, Alman taraftarı, Venizelos düşmanı olarak bizatihi kendisi şüphe altında yaşıyor, hiçbir meseleye ağırlığını koyamıyordu.

Venizelos'a gelince, en yüksek İtilaf askeri makamlarının düşüncesinin aksine, Sevr Antlaşması'nın şartlarını Türkler'e kabul ettirebilmek için, giriştiği askeri harekâtı Anadolu'nun ta içlerine kadar götürmeye azimliydi. Bu görüşü Boulogne Konferansı'ndan hemen sonra, 27 Haziran 1920 tarihinde konseyin Başkan Yardımcısı Repoulis'e gönderdiği bir mektupta[82] açıkça belirtiliyor ve Yunan Başbakanı Konferanstan evvel Lloyd George ile yaptığı önemli bir görüşmeyi naklederek şöyle diyordu: "... ayrıca düşündüğümüz operasyon sonucu anlaşmanın imzası ve tatbikatını sağlayamayacak olursak, Yunan ordusunun baskısını biraz daha artıracağını, Anadolu'daki İngiliz kuvvetlerinin de yardımıyla bu işi halledeceğimizi söyledim. Böyle bir durum ortaya çıkarsa para ve mühimmat bakımından İngiltere'nin yardımını isteyeceğiz. Bundan başka, yeni fedakârlıklar yapması için Yunan halkını harekete geçirebilmem için, meselenin büyüklüğünü, Türkiye'nin kesinlikle

81) Frangulis, aynı eser, II, s. 136.
82) Ventiris, *Greece in 1910-1920*, 2. cilt, s. 386

parçalanıp, Anadolu bozkırlarında hapsolacağını açıklamam gerek". Venizelos devamla şöyle der: "Şayet Türkler bu körü körüne inatlarında devam ederlerse, ki bu ihtimal bence varittir, Türkiye'nin parçalanmasına gidilmesi şart olacak ve bu işi yapmak için Yunanistan'la İngiltere'nin işbirliği yapmasından başka bir kuvvete ihtiyaç olmayacaktır... Türkiye'nin parçalanması kararlaştırıldıktan sonra, lüzumlu yardımı sağlayıp, yeni bir seferberlikle ordu mevcudunu artırdık mı, barış anlaşmasının imzası kolaylaşacak ama biz de altından kalkılmaz mali bir yük altına gireceğiz".

Bu belgeden anlaşılacağı üzere, Venizelos, Türkler'in işinin, garanti gözüyle baktığı İngiliz mali yardımıyla kolaylıkla halledileceği kanaatindeydi. Ne var ki bunun mali yardımdan öte bir şey olduğunu biliyoruz – insan sayısı ve mesafe meselesi çok önemliydi. Foch'un tahminlerine göre bütün Anadolu'nun zararsız hale getirilebilmesi için en azından 27 Tümen gerekliydi.[83] Yunanlılar'ın Anadolu'ya çıkardıkları asker sayısı 130.000 kişi civarındaydı. Bu ordu mevcudunu 200.000'e çıkarsalar bile –aslında bu bile mümkün değildi ya– İstanbul, İzmit Yarımadası, Çanakkale ve Batum'da bulunan 31.000 kişilik İngiliz ve Hintli askerlerin mevcuduyla birlikte Foch'un öngördüğü rakama ulaşmak imkânı yoktu.[84] Kuzey Afrika'daki Müslüman milletlerin zararsız hale getirilmesinde az çok tecrübesi olan Fransızlar 50.000 kişilik bir kuvvetle Kilikya'yı, Adana ve havalisini kontrol altında tutuyor, durumu Yunan Genelkurmayından ve Yunan Başbakanından çok daha iyi görüyordu.[85]

Şayet Venizelos 1920'nin Kasım ayındaki seçimlerde iktidarı kaybetmemiş olsaydı, Sevr Antlaşması'nın şartlarını kabul ettirebilmek için aklına koyduğu askeri harekât, 27 Haziran 1920 tarihinde Repulis'e gönderdiği yazıda değindiği çerçeve içinde gelişecekti. Böyle bir harekâtın akıbetinin 1921'in Temmuz ve Ağustos aylarında Yunanlılar'ın Ankara'nın yakınlarına kadar varan taarruzlarının akıbetine uğramayacağını kim tahmin edebilir? Askeri bakımdan durum aynı olacağından, aynı problemler, aynı zorunluluklar ortaya çıkacak, hiçbir şey değişmeyecekti. Venizelos da kendisinin yerine geçenler gibi, ya Mustafa Kemal ile bir anlaşmaya varıp Anadolu'yu boşaltmak, ya da sonu nedamet dolu bir yenilgiye mahkûm olan savaşı ilanihaye uzatmak olan iki alternatiften birini seçmek zorunda kalacaktı. Ancak Venizelos olayların bu safhaya ulaşmasına izin vermez, yerine geçen zavallı Gunaris Hükümetinden çok üstün bir maharetle kendini işin içinden sıyırır, daha realist yollar bulurdu. Askeri bakımdan çöküntü başlamadan bazı tedbirler alıp, İzmir'i zamanında boşaltmak suretiyle belki de Doğu Trakya'yı elinden kaçırmamayı becerebilirdi Venizelos.

Fakat ister Venizelos tarafından, ister ondan sonraki hükümetler tarafından işlenmiş olsun bütün hatalar İtilaf Devletleri'nin olduğu kadar Yunan askeri otoritelerinin de uyarılarına rağmen Küçük Asya politikasında bir değişiklik yapmadan ısrar ve inatla bu yolda devam etmektedir. Ancak bu durum Fransız Hükümetini resmi İtilaf siyasetine aykırı, hatta karşı hareket et-

83) Frangulis, aynı eser, s. 190.
84) Winston Churchill, aynı eser, s. 371.
85) Frangulis, aynı eser, s. 190.

miş olmak sorumluluğundan kurtarınaz. İtilaf Devletleri Türkler'e karşı birleşmiş bir cephede hareket edecekleri yerde, her biri kendi çıkarını düşünerek ayrı bir politika takip etmiş, bu da, en zayıf müttefikleri olan Yunanistan'ın aleyhine olmuştur.

Fransızlar, Aralık 1919'da Suriye'deki Fransız Yüksek Komiseri George Picot kanalıyla Türkler'le müzakereye başlamışlardı bile. Bir kısım ekonomik imtiyazlar karşılığı Adana ve havalisini terketmeyi teklif ediyorlardı.(86)

Fransız Hükümetinin mazereti, Fransız halkoyunun harpten son derece bıktığı ve Doğu'da yeni düşmanlıklar kazandıracak, yeni mali külfetler ortaya çıkaracak bir yeni harekâta razı olmadığı noktasında toplanıyordu.

Bu görüş, Venizelos'un düşüşünden evvel de Fransa'da mevcuttu ve Lloyd George, Mustafa Kemal'e karşı yeni bir askeri harekâta girişmek gerekirse, bu konuda Fransızlar'a güvenilmeyeceğini Venizelos'a söylemiştir. (87) Venizelos'un düşüşünden ve 1920'nin Aralık ayında Konstantinos'un tahta çıkışından sonra Fransızlar'ın bu hissiyatı yüz misli artmış bulunuyordu.

Yunan halkının Makedonya, Ukrayna ve Türkiye'de İtilaf Devletleri için katlandığı bunca fedakârlıktan sonra, Krallığın geri getirilmesini bahane ederek Yunan Hükümetini en zor zamanında tek başına bırakmanın hiçbir ahlaki ve hukuki dayanağı olamaz. Olan olmuştu ve üstelik krallığın geri getirilmesi Yunanistan'ın bir iç sorunuydu. Mantık açısından İtilaf Devletleri'ni ilgilendiren tek şey, Yunanistan'ın Türkiye'de müttefiklerine karşı olan sorumluluklarını devam ettirip ettirmeyeceği ve yeni hükümetin böyle bir şeye hazır olup olmadığıydı.

Ama öyle olmadı. Konstantinos'un yeniden tahta geçirilişi İngiltere ve Fransa'da Yunan taraftarı siyasetin muhaliflerinin dört elle sarıldıkları bir fırsatı ortaya çıkardı. Kralı geri getiren partinin bunları hesaba katması gerekirdi. Milletlerarası siyasette ahlak kurallarından çok çıkarlar ve işin önem derecesi önde gelir. Şayet İtilaf Devletleri'nin, kendisine karşı şahsen ağır mükellefiyetler altında olduğu Venizelos'un hatırı için bile durum zor idare edilebiliyorsa, aynı İtilaf Devletleri'nin hiç sempati duymadığı bilinen Konstantinos'u geri getirmek suretiyle bu durumu neden birkaç misli zor hale sokmalı? Böyle bir hareketin işleri daha da çıkmaza sokması kaçınılmazdı.

Türkler'e empoze edilmeye çalışılan barış şartları aleyhine bir kampanya başlatan Poincaré, başkalarının çok sert ifade ettiği görüşleri çok daha planlı bir şekilde şöyle söylüyor:(88)

> "Kral Konstantinos'a karşı ne küskünlüğümüz olursa olsun, Yunanistan'ın bir uzlaşma için çok büyük fedakârlıklara katlanmak zorunda kalmayacağını ve ortak zaferden mümkün olduğu kadar çok yararlanmasını arzu ederiz. Bununla beraber, Fransa'nın çıkarlarını da hesaba katmak gerekir. Hem mali, hem askeri bakımdan Doğu'da bizim için büyük bir yük olan bu işi daha fazla desteklemek imkânı kalmamıştır"(89)

86) Frangulis, aynı eser, s. 134.
87) 19 Mart 1920 tarihli bir telgraftan.
88) *Revue des Deux Mondes*, Mart 1921.
89) Frangulis, aynı eser, s. 135.

Bunun sonucu 20 Ekim 1921'de, Franklin Bouillon'un imzaladığı ve İngiliz parlamentosunda ve basınında büyük bir gazaba yol açan bir Fransız-Türk Anlaşması yapıldı. Anlaşmada mevcut şartlara ilaveten Fransızlar, Kilikya'daki Fransız işgal ordusunun cephane ve silahlarının büyük bir kısmını da Türkler'e verdiler, Türkler hâlâ İzmit'te İngilizler ve Batı Anadolu'da Yunanlılar'la savaş halinde olduklarından bütün bu savaş malzemesinin eski müttefiklerine karşı kullanılacağı çok açıktı. Böyle bir hareketin milletlerarası ahlak bakımından şiddetle kınanması gerekmektedir.

Fransa'nın mütarekeden sonraki "Ben Almanya ve Suriye'den alacağımı aldım, gerisi beni ilgilendirmez" yollu davranışının hiçbir mazereti olamaz. 1916-17 yıllarında Yunanistan'a karşı en sert davranan müttefik devlet Fransa olmuştur.

Yunanistan'ı Sırplara karşı savaşa girmeye zorlamak için, müttefiklerin gayesine hizmet edecek bir yeni hükümetin işbaşına getirilmesini sağlamaya kadar her türlü aşırı zora başvurmaktan çekinmemişti. Böyle yapmakla sadece Venizelos ve partisine karşı değil, Yunan halkına karşı da öyle kolayca üstünden silkip atamayacağı bir moral sorumluluk altına girmişti.

Fransızlar'ın bir çoğu, 1919-21 yıllarında Fransa'nın Ortadoğu'da güttüğü siyasetin Fransa tarihinin pek övünülemeyecek sahifelerinden olduğunu kabul ediyor bugün. Bu politikanın talihsiz kurbanları, İtilaf Devletleri'nin kurtarmak için ortaya atıldıkları, fakat sonra kendi başlarına ortada bıraktıkları Kilikya'daki Ermeniler, İzmir'deki Rumlar olmuştur.

Bu politika sonunda Fransızlar için de kârlı olmamıştır.

Fransızlar; kendilerini Türkler'in gözünde İtilaf Devletleri'nin Türk aleyhtarı politikasından sıyrılmış gösterip, dostlarını feda ederken, savaştan evvel Türkiye'de mali ve eğitim konularında sahip oldukları büyük çıkarlarını batmaktan kurtarabileceklerini umuyorlardı. Bunun boş bir ümit olduğu anlaşıldı. Türk Milliyetçileri, büyük bir diplomatik maharetle, müttefikler arası anlaşmazlıkları istismar etmiş, kendi milli bağımsızlığına ve amaçlarına aykırı düşen hiçbir konuda taviz vermemekte direnmişti. Türkiye'ye ve Türk şirketlerine verilmiş olan üç buçuk milyon Frank tutarındaki borçlar hemen hemen Rusya'daki Fransız yatırımlarının akibetine uğradı.[90] Türkiye'deki Fransız okullarının faaliyeti de önemli derecede kısıtlandı. Savaştan evvel Fransız okullarının en büyük müşterisi olan zengin Rum ve Ermeni azınlıklar yok olmuş, çoğu Yunanistan'a göçmüştü.

(c) Rusya'nın Sorumluluğu

İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'a karşı olan politikasının lideri olarak İngiltere ve Fransa görülürse de, savaştan evvelki 1915-16 yıllarında ve daha sonra 1917-22 yıllarında da Rusya'nın oynadığı rol, Yunanistan'ın aleyhine en önemli faktör olmuştur.

İstanbul ve Boğazlar'a yakın herhangi bir toprak parçasının Yunan

90) Osmanlı İmparatorluğu Düyunu Umumiyesinin %60'ı Fransızların elinde olup, Türkiye'deki yabancı yatırımların %54'ü Fransızlara aitti. (Frangulis, aynı eser, II, s. 141.)

hâkimiyetine girmesine şiddetle karşı koyan Rus tutumu, Yunanlılar'a mükâfat olarak Anadolu'nun bir parçasının verilmesini kaçınılmaz hale getirmiş ve bunun sonunda uğranılan felaketin belki de baş sorumlusu olmuştur.

1915'te İngiltere ile Fransa'nın Yunanistan'ın yardımını sağlamaya çok arzulu olduğu bir devirde Yunanistan'ın Çanakkale Harekâtına dahil edilmesini veto ettiği gibi, bu harekât başarıya ulaşsa bile Yunan askerlerinin Boğaz'dan geçip İstanbul'a girmesini önleyen Rusya olmuştu. Bu hareket, o tarihlerde yeniden İstanbul'a dönmek, Ayasofya'da Rum Ortodoks Patriğinin nezaretinde büyük bir ayin düzenlemek heyecanıyla yanıp tutuşan Yunan halkının savaş arzularının üstüne dökülen bir kova soğuk su oldu. O zaman Rusya'nın Atina'daki Elçisi Prens Demidof, 1915'in Şubat ayında Yunan halkının Çanakkale harekâtını büyük bir ilgiyle izlediğini ve Yunan ulusunun İtilaf Devletleri'nin yanında tarihi görevini yapması gerektiği yolundaki halkoyunun gittikçe kuvvet kazandığını bildirmiştir.(91) Rus hükümeti bu raporda ileri sürülen tavsiyeleri derhal bir kenara atmış ve İmparatorluk hükümetinin, İzmir'i Türkiye'nin bir parçası olarak kabul ettiği ve bu bölgenin bir nevi tazminat olarak Yunanlılar'a teklifine karşı olduğu açıklanmıştı.(92)

Prens Demidof, hükümetinin bu görüşünü öğrendikten sonra, İtilaf Devletleri yanında savaşa girme görüşünü destekleyen gösterilere cesaret vermenin kendi görevi olmadığına karar verdi. Onun bu hareketi İzmir'de kendilerinin de gözü olduğundan, İtalyan meslekdaşı Kont Bosdari tarafından da destekleniyordu. İtalya ve Rusya'nın takındığı bu tavır Yunanistan'daki tarafsızlık akımına biraz daha kuvvet kazandırdı.

1915'te Rusya'nın İtilaf Devletleri arasında *bulunuşu*, Yunanlılar'a Avrupa topraklarında bir toprak vaadi imkânlarını ortadan kaldırmış, Yunan emellerinin Asya yönüne çevrilmesinde en etkili rolü oymamıştır. 1919 yılında barış anlaşmasının yapılışı sırasında Ruslar'ın İtilaf Devletleri arasında bulunmayışı aynı şekilde Yunanlılar hesabına bir şanssızlık olmuştur.

Sovyet Rusya, "Hasta Adam"ın mirasından hiçbir hak iddia etmediğini açıklamakla kalmamış, "Kapitalist" Batılı kuvvetlere karşı olan mücadelesinde Türkler'i aktif bir şekilde desteklemiş, bu da Türkiye'nin parçalanması konusunda İtilaf Devletleri'nin hazırlamış olduğu ilk planda Yunanistan aleyhine bir boşluğun ortaya çıkmasına yol açmıştı. Bunun önemi o tarihte ne Venizelos, ne de Lloyd George ve Clémenceau gibi ileri gelen Batılı devlet adamları tarafından anlaşılmış, hepsi Yunanlılar'ı Anadolu'ya yerleştirmek politikasını desteklemekte israr etmişlerdi. Venizelos gibi keskin görüşlü bir devlet adamı bile, Rusya'nın İstanbul ve Türk toprakları üzerinde hak iddia edenler arasından çekilmesinin Yunanistan için iyi bir şey olacağı görüşüne kapılmak gafletini göstermişti. Halbuki aslında bu, yani Rusya'nın çekilişi, barış şartlarının empoze edilmesi yükünü bütün ağırlığıyla Helen ordusunun zayıf omuzlarına yüklüyordu.

Rusya'da bir ihtilal olmasa ve Brest-Litovsk anlaşması yapılmasaydı, mütarekeden sonra Rus orduları da İstanbul'un işgaline katılmakla kalmaya-

91) Payot, *Documents Secrets Rousses 1914-17*, s. 265.
92) Sazonov'un 2 Mart 1915 tarihli raporu.

cak, 1915 Mart'ında, 1916 Nisan'ında ve 1917'nin Ocak ayında imzalanan gizli anlaşmalara göre, kendilerine bırakılan Kuzeydoğu Anadolu topraklarını da işgal edecekti. Bu durumda 1919'da Mustafa Kemal'in başlattığı hareket için elverişli zemin ortaya çıkmamış bile olurdu. Yunanistan'a da, Türkler'le tek başına savaşmak yerine; Türkler, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, İzmit ve İstanbul kıskacı içinde Rus ayısının tehdidi altında Orta Anadolu bozkırlarında hapsedilmiş olacağından, İzmir ve civarını korumak gibi oldukça hafif bir sorumluluk düşecekti.

Rus Hükümeti 1915'te Yunanistan'ın kendi niyetlerinin dışında kalan İzmir ve Batı Anadolu topraklarına doğru yayılmasını destekliyordu. Ayrıca Ruslar, Yunanistan'ı Doğu Trakya'da, İstanbul'un hemen burnunun dibinde görmek istemiyordu. Yunanlılar'ın bu bölgeye yerleşerek, ileride fırsat bulur bulmaz İngiltere ve Fransa'nın yardımıyla, öteden beri tarihi, etnolojik ve dini açıdan üzerinde hak iddia ettikleri İstanbul'u ele geçirmelerinden endişeliydiler.

1915 Ocak ayı başlarında Londra, Paris ve Petrograd arasında yapılan görüşmelerde, Çanakkale'ye karşı yapılacak bir hücum dolayısıyla Yunanistan'ın askeri ve deniz gücünden yararlanmak sorunu ortaya atıldığı zaman, Rus başkentindeki Fransız Büyükelçisi Paléologue, hükümetine gönderdiği bir raporda, stratejik sebeplerle Yunan askerlerinin Gelibolu Yarımadası'na çıkması gerekse bile Rusya'nın bu kuvvetlerin buraya temelli yerleşmesine kesinlikle izin vermeyeceğinin Yunan Hükümetine bildirilmesini tavsiye ediyordu.(93) Prens Demidof ve Kont Benckendorf da Atina ve Londra'ya aynı mealde haberler yolladılar. Aynı ayın sonuna doğru 24 Ocak'ta, İngilizler Yunanistan'a İzmir'i teklif ediyor ve Sir E. Grey'in ağzından buna Rusya ve Fransa'nın da razı olduğunu açıklıyordu.

Rusya'nın görüşü, o zaman Petrograd'daki Yunan Elçisi İon Dragumis'in 22 Şubat - 5 Mart 1915 tarihli raporunda şu şekilde belirtilmiştir:

> "Sazonov, Atina'daki temsilcilerine bildirdiği gibi, buna da Rus Hükümetinin Çanakkale harekâtı için Yunanistan'ın yardımına ihtiyaç olmadığına inandığını, Boğazlar ve İstanbul sorununun üçüncü şahıslar dahil olmadan İtilaf kuvvetlerinin kendi aralarında halli gereken bir sorun olduğunu ve Rusya'nın İstanbul'da Yunan askerleri görmek istemediğini söyledi... Edindiğim genel intiba, Rus Hükümetinin İstanbul'a karşı yapılacak bir harekâtta bizim katılmamızı arzu etmediği ve bizi İzmir yönüne ittiği noktasındadır. Sazonov bunlardan başka bana *İngilizler'in bize İzmir ile Batı Anadolu'nun büyük bir parçasını teklif etmelerinden memnunluk duyduklarını da söyledi.* Şahsen, bizim İstanbul ile ilgili bir iddiamız olmadığına inandığını ancak, Rus halkoyunun tatmin edilebilmesi için hükümetinin bu şehrin işgali sırasında Yunanlılar'ın orada bulunmasını arzu etmediklerini de sözlerine ilave etti".(94)

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra Rusya'nın hissesi-

93) Frangulis, aynı eser s. 197'deki 13 Ocak 1915 tarihli rapor.
94) Frangulis, aynı eser s. 199.

nin ne olacağı, 1915 - 17 yılları arasında İtilaf Devletleri'yle aralarında yapılan birtakım gizli anlaşmalarla tesbit olunmuştu. 19. yüzyıldan beri Rus siyasetinin en büyük amacı olan İstanbul ve Boğazlar, Fransızlar'ın büyük karşı koymasına rağmen nihayet 17 Mart 1915 tarihinde imzalanan bir Fransız-İngiliz-Rus anlaşmasıyla Ruslar'a verilmişti. İstanbul şehrinin yanısıra Boğazlar'ın iki yanı, Avrupa yakasında Doğu Trakya, Asya yakasında Sakarya Nehrine kadar İzmit sancağı da tamamen Ruslar'a terkediliyordu.(95)

Asya'daki geri kalan toprakların akıbeti de Nisan 1916'da yapılan başka bir anlaşmayla saptandı. Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis ve bu son iki ilin güneyinde kalan Kürdistan'ın büyük kısmını içine alan Kuzeydoğu ve Doğu Anadolu Ruslar'a kalıyordu. Aynı anlaşmayla Suriye, Kilikya ve Harput Fransa'nın, Mezopotamya da İngilizler'in oluyordu.(96) Daha evvelki bir tarihte, 26 Nisan 1915'te yapılan bir başka anlaşma ile de Antalya ve hinterlandı ve Güney Anadolu'nun hudutları çizilmemiş büyükçe bir kesimi İtalya'ya tahsis olunmuş vaziyetteydi.

Bütün bu anlaşmalar tatbik edilmiş olsaydı; Türk Hükümetine, Anadolu'nun ortasında Sivas, Bursa, Kastamonu ve Konya'nın bir kısmını içine alan ve kuzaydoğu ile kuzeybatıda Rusya, batıda Yunanlılar, güneyde İtalyanlar ve Fransızlar ile Güneydoğuda İngilizler'in sardığı küçük bir toprak parçası kalacaktı. Bu durumda Aydın Vilayetindeki Yunanlılar'ın durumu oldukça güven altında olacaktı.

Çarlık Rusyası'nın çöküşü ve Bolşeviklerin iktidarı ele geçirişleri, gizli anlaşmalara dayanan Türk sorununun halli prensiplerini altüst etti. Bolşevikler Türkiye aleyhine bir toprak iddiaları olmadığını açıklamalarının yanısıra, 1877-78 Türk-Rus Savaşı sonucu aldıkları Kars ve Ardahan'ı da Türkiye'ye iade ettiler. Ayrıca iki asırdır Türkiye'nin en büyük düşmanı olan Rusya şimdi Türk dostu oluyordu. Bunun tek sebebi, Türkiye'nin, Fransa ve İngiltere gibi kapitalist ülkelere karşı kampta oluşu ve 1918-19 yıllarında Fransızlar'ın teşvikiyle Ukrayna'ya saldıran Yunanlılar'ı Batılı kuvvetlerin oyuncağı olarak görüp kendilerine düşmanlık besleyişleriydi.

1921 yılına kadar (16 Mart 1921 Moskova Anlaşması) Rusya ile Türkiye arasında hiçbir resmi anlaşma yapılmamasına rağmen, 1919 yılından beri iki memleket arasındaki ilişkiler samimi ve yakın olmuştu. Milli hareketin başlangıcında Türkiye'nin Sovyetler'den aldığı para ve cephane yardımı pek büyük çapta olmasa bile, büyük bir önem taşıyor, Batı ve Güney Anadolu'ya saldıran Yunan, İngiliz ve Fransız kuvvetlerine karşı girişilmiş olan ölüm kalım mücadelesinde Mustafa Kemal'e hiç olmazsa doğuda Rusya'dan bir tehlike gelmeyeceği güvenliği vermesi bakımından kazanç sağlıyordu.

Altı doğu vilayetinde bağımsız bir devlet kurulmasını teklif eden başkan Wilson ve İtilaf planını benimseyen talihsiz Ermeniler'e gelince, Kâzım Karabekir Paşa'nın 1920 sonbaharındaki harekâtı sonucu kısa bir zamanda yok edilmişlerdi.

Özetlemek gerekirse, 1915-17'de Rusya İtilaf Devletleri'nden biriydi ve

95) *Les Années Fatales*, S. Sazonov'un Hatıraları, s. 175.
96) Aynı eser, s. 279.

Yunanlılar'a verilecek tazminat Avrupa'dan ziyade Anadolu'da olabilirdi. 1918-22'de Ruslar İtilaf Devletleri'nden değildi ve Yunanlılar'a verilecek tazminat kıymetini kaybetmiş, kaçınılmaz felaketleri birlikte getiren bir uğursuzluk halini almıştı.

(d) İtalya'nın Sorumluluğu

Büyük savaştan evvelki ve sonraki devrede Yunanistan'ın durumuyla ilgili olarak İtilaf Devletleri arasında hiçbir zaman bir birlik ve beraberliğin kurulamaması ve sonunda, ilgili her taraf için de acı sonuçlar veren birbirinden değişik gayeler peşinde koşulması en açık şekliyle İtalya'nın güttüğü politikada gösterir kendisini.

İnsan, 1915-20 yıllarında İtalya'nın Yunanistan siyasetinin temelini teşkil eden iki yüzlülük için "Makyavelizm"[97] deyimini kullanmamaya çaba gösteriyor ama yine de olmuyor. Yunanistan'ın durumuyla ilgili olarak İngiltere ve Fransa, değişik olaylar dolayısıyla ne hata işlemiş olurlarsa olsunlar, bu hükümetlerin savaşı kazanabilmek için İtilaf Devletleri safında mümkün olduğu kadar çok sayıda ülkeyi bir araya getirmekten başka bir gayeyle hareket etmediklerini kabul etmek gerekir. Ortak zaferi garantiye almak için İngiltere de, Fransa da, Rusya'nın Boğazlar'a ve İstanbul'a sahip olmasını sağlayan 1915 gizli anlaşması gibi kendi kişisel çıkarlarından fedakârlık yapmaktan çekinmemişlerdi.[98]

İtalya'nın tutumu bunun aksine, gayet hesaplı olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın esas gayesi savaşı kazanmakken, İtalya savaştan sonra nelerin olabileceğiyle uğraşıyordu. Dış görünüşüyle, İtalyanlar Yunanlılar'ın da savaşa sokulmasına karşıydılar. Yunanlılar'ı bir savaş yardımcısı olarak değil, Osmanlı mirasına konacak bir rakip olarak görüyorlardı. Yunanlılar'ın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi yolundaki İngiliz-Fransız-Rus işbirliğine karşı koyamayacağını anlayınca, onlara uyan, fakat elinden gelen her yolda İtilaf politikasını engelleme tutumuna girdi.

1915-16 buhranlı yıllarında Venizelos ile Kral arasındaki savaşa girmekle tarafsız kalmak muadelesinin en ateşli devrinde, İtalya'nın Atina'daki temsilcisi Kont Bosdari, krala ve tarafsızlık fikrini benimseyenlere karşı duyduğu sempatiyi saklamak lüzumunu bile duymuyordu. İtalya'nın kendisi de Anadolu'da hak iddiasında olduğundan, Yunanlılar'ın savaşa girip, İzmir'i karşılık olarak almasına razı olamıyordu.

Bununla beraber İtalyan Hükümeti, Yunan Hükümetini savaşa razı ede-

97) Burada "Makyavelizm" tabirini kullanmakta tereddüt etmiyorum, zira Atina'daki İngiliz Entelijans'ının başındaki Compton Mackenzie de *Greek Memories* adlı eserinin 223. sahifesinde, 27 Haziran 1916 günü şöyle yazmış: "İtalyan Entelijansının kontrolü: Bilindiği gibi Bakan Kont Bosdari, İttifak Devletleri'ne karşı savaşa girmeye karşı olduğu gibi, Almanlar'a karşı da savaşa taraftar değildi. Kendisi bir Venizelos düşmanı olduğundan Yunanistan ile İtilaf Devletleri'nin arasını açmaya çalışıyordu. Bu bakımdan Epir, Küçük Asya ve Arnavutluk'un, Yunanlılar'ı tatmin için kullanılması yerine İtalyanlar'a verilmesi daha iyi olacaktır. ...İtalya işin başında İtilaf Devletleri'yle yanyana olmadığından onu Koruyucu Kuvvetlerin arasında saymak mümkün olmazdı, ama buna rağmen İtalya bir makyavelizm ile Pire'deki nümayişler başlar başlamaz, onlara katılmak için asker çıkarmakta tereddüt etmedi".

98) Earl of Oxford, *Memories and Reflections*, s. 65.

bilmek için İtilaf Devletleri tarafından girişilen nota, polis tedbiri, ihtar gibi bütün sert tedbirlere katılıyor, Yunan halkının manen bezdirilerek, müttefiklere karşı antipati duymasına yol açacak her hareketi destekleyip benimsiyordu. Yine aynı sebeplerle Venizelos ve partisinin durumunu kuvvetlendirebilecek her harekette ilgisi bulunmadığını, Yunan içişlerine karışma yetkisini de kendisinde görmediğini açıklamaktan kaçınmıyordu.(99)

1916 Eylülünde Kral Konstantinos'a karşı açıkça kafa tutarak Selanik'te ayrı bir hükümet kuran Venizelos'un bu hükümetini tanıyan en sonuncu İtilaf Devleti İtalya olmuştur. Selanik hareketine yardımcı olmak için Makedonya'ya gönderilmiş olan İtalyan askeri idarecileri, yardım yerine Venizelos'çu hükümetin asker toplama gayretlerini ellerinden geldiği kadar baltalar bir tutum içerisindeydiler.(100)

30 Ekim 1918'de Türkiye ile mütareke imzasından sonra, İtalyan Hükümetinin bütün gayreti, Yunanlılar'ın savaş sonu mükâfatından mahrum edilmesini sağlama noktasında toplandı. İzmir üzerindeki iddialarını St.Jean-de-Mauriene Anlaşmasıyla İtilaf Devletleri'ne kabul ettirmeyen İtalyan Hükümeti, Yüksek İtilaf Konseyinin, Yunanlılar'a 1919 Mayıs'ında İzmir'i işgal yetkisini veren kararına ister istemez katılmak zorunda kaldı. Ama yine de bu işgali engellemek için elinden geleni yapmakta devam ediyordu. İstanbul'daki temsilcisi Kont Sforza kanalıyla, yalnız Yunanlılar'a karşı değil, İtilaf Devletleri'nin hepsine karşı olan Mustafa Kemal hareketini desteklemeye, hatta Yunanlılar'a karşı çarpışan çetecileri bile korumaya, onlara kendi işgalleri altındaki topraklara sığınma hakkı tanımaya başladı.

Böylece İtalya, Anadolu'daki Türk milliyetçi hareketine yardım etme sorumluluğunu yüklenen ilk İtilaf Devleti oldu. İtalyanlar'ın, Yunanlılar'ın İzmir'de yerleşmesini önlemek olan ilk hedeflerinde oldukça başarılı olduğu inkâr edilemez. Ancak bunu yaparken Türkiye'de yepyeni şartların ortaya çıkmasına da yol açmış, bunun sonucu kendisi de Anadolu'nun güneyindeki müstemleke emellerinden vazgeçmek zorunda kalmıştı.

* * *

İtalya'nın Yakındoğu'daki politikasının amaçlarını anlamak için, daha gerilere 1912-13 Balkan savaşlarından evvelki günlere gitmek gerekir.

İtalya'nın Küçük Asya ile ilgilenmeye başlaması, Türk-İtalyan savaşında 1912'de Oniki Ada'yı işgaliyle aynı tarihlere rastlar.

Aynı yılın Mayıs ayında İtalya, Türkler'i Trablus'u boşaltmaya zorlamak için Rodos'u ve Anadolu'nun Güneybatı ucundaki diğer küçük adaları işgal etmişti. 15 Ekim 1912'de imzalanan Ouchy Anlaşması savaşa son verirken Trablus'u İtalyanlar'a bırakıyor. Trablus'un Osmanlı kuvvetlerince tamamen boşaltılmasının garantisi olarak geçici bir süre için Oniki Ada'nın İtalyan idaresinde kalmasını öngörüyordu.

99) Compton Mackenzie, aynı eser, s. 223.
100) O tarihlerde ben Selanik Bölgesi Vali Yardımcısı görevinde idim ve olup bitenleri bizzat yaşadım.

Anadolu kıyılarının yanıbaşındaki bu adaların ele geçirilmesi, İtalyanlar'a birtakım yeni ve haris arzular aşıladı, Anadolu için besledikleri müstemleke emelleri için atlama taşı gözüyle bakılmaya başlandı. Birkaç idealist ve bu adalar halkının büyük çoğunluğunun Rum oluşu sebebiyle Yunanistan'a ilhak edilmesinin doğru olacağını savunan Helen taraftarları hariç herkes, bu işgale daimi gözüyle bakmıştı. Nitekim Trablus'taki Arapların arasında bulunan birkaç Türk subayının gerilla savaşını devam ettirmelerini bahane ederek adaları terketmeyeceğini açıklamakta gecikmedi.

Modern İtalya'nın son kuşaklardaki en büyük problemi nüfusun çok artmış olmasıydı. Büyük Savaş'tan evvel elde edilen Eritre, Somali ve Trablus gibi koloniler, çoğunluğu tarımcı olan nüfus fazlasının yerleştirilmesinde geçici bir çare olmuş, bu kolonilerdeki derhal işlenebilir toprağın sınırlı ve gelişen sanayinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak bulunuşu problemin çözümüne yetmemişti.

Ayrıca 19. yüzyılın başından beri İtalya'nın nüfus fazlasını çekmekte olan Amerika, Kuzey Afrika'daki Fransız Kolonileri gibi yabancı ülkelere yapılmakta olan büyük göçlerin durması bu ülkelerin kitle halindeki göçlere sınırlar koyması her zaman için mümkündü. Nitekim Büyük Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri bu türlü tedbir almaya da başlamıştı.

Avrupa'nın hemen bitişiğinde, 520.000 km²'lik zengin toprağı, her türlü tarım mahsulü ve zengin maden kaynaklarıyla "kimsesiz ülke" gibi yatan Anadolu'ya karşı hasret ve hasetle bakması normaldi İtalya'nın.

Avrupa'daki Büyük Savaş'ın başında Türkler'in Anadolu'daki nüfusu 8,5 milyon civarında olup km²'ye takriben 16 kişi düşüyordu. Ege, Karadeniz ve Marmara kıyılarının dışında İç Anadolu'ya yerleşmiş nüfus pek az ve dağınıktı. Müslümanların sayısı, sadece Müslümanların alındığı askerlik ve harpler sonucu gittiçe azalmakta, Ermeni ve Rum Hristiyanlar da bilhassa 1914'ten sonra hızlanan katliamlarla yok olmaktaydı. Güney ve orta kesimdeki vilayetlerde, İzmir'i de içine alan Aydın Vilayeti hariç, nüfus kesafeti daha da az, mesela Konya'da km²'ye 11 kişi düşecek durumdaydı.[101]

Mussolini'den evvelki İtalyan devlet adamları İtalya'nın Akdeniz'de büyük bir görevi olduğu fikrini beslemeye başlamışlardı. Venedikliler'in, Rodos ve Malta'daki St. John Şövalyelerinin, Kuzey Afrika ve Anadolu'daki Roma İmparatorluğu'nun vârisleri kendileri değil miydi? Batı Anadolu bir Roma İmparatorluğu parçası ve dağları taşları Roma İmparatorluğu kalıntılarıyla dolu değil miydi?

Böylece bütün bu ihtiyaçlar ve eskiye hasretin karışımıyla İtalya, Anadolu'ya "vaat edilmiş topraklar" gözüyle bakıyordu.

1914 sonbaharında Türkiye'nin Almanya ve müttefiklerinin yanı sıra savaşa girmesinden sonra İtalyan ihtirasları daha somut bir hal almaya başladı. Yıllardır Türkiye'yi Rus tehlikesine karşı korumuş olan İngiltere ve Fransa'ya karşı Almanlar'ın yanı sıra memleketi; savaşa sokan Jön Türkler'in bu akılsızlığı, İtalya'nın Asya'ya yayılma emellerine hizmet edecek bir şans

101) A. Suliotis, *Küçük Asya'da Oturanlar* (Yunanca), s. 46.

oluyordu. Türkiye yenildikten sonra müttefiklerin av alanı olacak ve koskoca toprakları galiplerin hırslarını doyurmaya yetecekti.

İtalya'nın istekleri öteki büyük müttefikleriyle çatışmadı pek. Rusya'nın emelleri İstanbul ve Boğazlar'daydı. Ermeni Vilayeti esasen doğuda Kafkaslar'a bitişikti. Fransa, Suriye ve onun yanındaki Adana Vilayetinin bir kısmını istiyordu. İngiltere de Filistin ve Mezopotamya'yı alacaktı. İtalya ile rekabet haline düşecek tek ülke, tarihi ve etnolojik bakımdan İtalya'nınkinden çok daha kuvvetli olan sebeplere dayanarak Batı Anadolu ve İzmir üzerinde hak iddia eden Yunanlılar'dı.

İtalya'nın gözü daha çok Konya ve Aydın vilayetlerindeydi. Buraları Oniki Ada'nın hemen karşısına düşen ve bu sebeple hak sahasına giren yerler olarak görünüyordu.

1915'in Ocak ayında, İngiltere, Rusya ve Fransa adına, İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in Yunanlılar'a resmen "Anadolu'nun Batı kıyılarında büyük bir kesimi" vaat etmesi, (ki, bu İzmir dahil Aydın Vilayetinin büyük bir kısmını içine alıyordu) İtalyan emellerini yok edivermişti. Ancak o tarihte henüz kendisi de "tarafsız" olduğundan İtalyan Hükümeti bu teklife karşı herhangi bir şekilde itiraz edecek durumda değildi.

İtalyan Hükümetinin ve Atina'daki temsilcisi Kont Bosdari'nin ta başından beri Venizelos ve müdahaleci partisine karşı takındığı düşmanca davranışın asıl sebeplerinden biri budur. İtilaf Devletleri'nin toplu çıkarları açısından değil de, sadece İtalyanlar'ın açısından bakıldığı zaman, Yunanistan'ın tarafsız kalmasında İtalyanlar için büyük çıkar vardı. Yunanistan savaşa girmeyecek olursa, Anadolu ve Ege üzerinde hiçbir hak isteği olamayacak, meydan İtalyanlar'a kalacaktı. Kral Konstantinos'un ve savaşa girmeye karşı olan partinin davranışının değerlendirilmesinde; İngiltere ve Fransa Yunanlılar'a bir an evvel savaşa girmesi ve Çanakkale harekâtına katılması için baskı yaparken, bir başka büyük müttefikin, (Rusya) Yunanlılar'ın İstanbul için beslediği ümitleri kırmış olmak için adeta ateşe su attığını, bir diğerinin, (İtalya), bütün ağırlığını savaşa girmeme taraftarlarının yanına koyduğunu hatırlamakta fayda vardır.[102]

Yunanlılar'la İtilaf Devletleri arasındaki müzakereler devam ederken, İtalya 26 Nisan 1915 tarihli gizli bir anlaşma ile Antalya ve hinterlandının kendisine verilmesini garanti altına almıştı. Daha sonra Yunanistan, İtilaf tekliflerini reddederek, tarafsız kalmaya karar verince, İtalya St. Jean-de-Maurienne Anlaşması'yla (19 Nisan 1917) kendisine tanınan bölgeyi İzmiri de içine alacak bir şekilde genişletmeyi başardı.

Barış Konferansı'nda evvelce yapılmış bütün anlaşmalar yeniden eritme potasına atıldı. Bu arada durum öylesine radikal bir değişikliğe uğramıştı ki, savaş sırasında yapılmış olan gizli anlaşmaların hepsi bağlayıcı niteliğini kaybetmişti. Her şeyden önce bu anlaşmalarda taraf olmayan Amerika Birleşik Devletleri bunları tanımıyordu. Türkiye sorununun çözümlenmesinde fikri danışılan Başkan Wilson, bu konuda kararlı bir tavır takındı.

Diğer taraftan 1915-17 gizli anlaşmalarından yararlanacakların biri olan

102) O tarihlerdeki İtalyan politikasının tafsilatı için Bosdari'nin *Delle Guerre Balcaniche, delle Grand Guerre* adlı eserine bakınız, s. 107.

Rusya ortada yoktu artık. Savaştan çekilmiş olan Sovyet Rusya, Türkiye ile ayrı bir anlaşma imzalamıştı.

Bundan başka, nihayet 1917'de Venizelos'un gayretiyle Müttefiklerin yanında savaşa giren Yunanistan'ın hukuken olmasa bile moral bakımından evvelce kendisine teklif edilmiş olan (1915'te yapılan ve o zaman reddedilen bu teklif bir daha resmen yenilenmemişti) toprakları istemek hakkı doğuyordu. Müstakbel barışın esasını teşkil etmek üzere Başkan Wilson'ın ileri sürdüğü 14 noktayı kabul eden İtilaf Devletleri, toprakların paylaştırılmasında milliyet prensiplerine uyulmasına da razı olmuşlardı. Bu durumda İzmir için Yunanlılar, İtalyanlar'a kıyasla daha şanslı duruma geçmişlerdi.

İtalyanlar başlangıçta, İtilaf Devletleri'nin artık tanımadıklarını ilan ettikleri St. Jean-de-Maurienne Anlaşması'na dayanarak, iddialarından vazgeçmek istemedi. Konferans'a kuvvetli bir duruma geçmek ve müttefiklerini bir "emrivaki" karşısında bırakmak için 5 Mart 1919'da Antalya'ya asker çıkardılar, İtalyan birlikleri Konya'nın yakınlarına kadar ilerlemeyi başardı. Mayıs başında da Rodos'un karşısındaki Marmaris ve Muğla'yı işgal ettiler.

Lloyd George, Clémenceau ve Başkan Wilson'dan kurulu Yüksek Konsey bu olay üzerine, İtalya'nın İzmir'i de işgal edebileceği endişesine kapılarak 6 Mayıs 1919'da Venizelos'a İzmir'e asker çıkarmak yetkisini verdi. Bu karar alındığı gün temsilcisi Fiume sorunu üzerinde Başkan Wilson ile tartışarak toplantılardan çekildiği için İtalya Yüksek Konsey toplantısında bulunmuyordu.

Yüksek Konsey'in başlangıçtaki kararı, Yunanlılar'ı İtalyanlar'a haber bile vermeden İzmir'e yollamaktı, fakat mevcut bağların iyice kopmasına yol açıp, Ren'deki Fransız çıkarlarının bozulmasından korktuğu için Clémenceau İtalyan Hükümetini keyfiyetten haberdar etmeye karar verdi. İtalya ister istemez resmen bu çıkarma kararını kabul ettiğini açıkladı. Ancak daha sonraki davranışıyla bu kabulünün bir emrivakiden ibaret olup, aslında moralman kendini bununla bağlı saymayacağını gösterdi.

Winston Churchill *The World Crisis - The Aftermath* adlı kitabında, 1920'de Venizelos'un yerine gelen Yunan Hükümetini, anlaşmalara ve diplomatik yazışmalara aykırı bir şekilde Lloyd George tarafından verilen gayriresmi desteğe fazla güvenmekle suçlar. Ancak Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri'nin hepsinin Yakındoğu'da güttükleri politikada kendi resmi durumlarından sık sık ayrıldığı, farklı yollara yöneldiği de bir gerçekti. İtilaf Devletleri arası anlaşmalara ve resmi görüşmelere taban tabana zıt olarak önce İtalya, daha sonra Fransa tarafından Türkler'e yapılan gayriresmi destek ve vaatler büyük ölçüde Yunanlılar'ın aleyhine oluyordu. Venizelos'un 1918-20 yılları arasındaki politikasını eleştirmek gerekirse, bunu; resmi diplomatik anlaşmaların arkasında gizlenen kötü gerçeklere önem vermeden, daha çok kâğıt üzerindeki başarıların peşinde koştuğu için yapmalıdır. Anadolu macerasının zorlukları ve tehlikelerini göstermenin kendi görevleri olduğunu söyleyen Feldmareşal Sir Henry Wilson ve diğer askeri uzmanlara verdiği cevap aynı olmuştur:

Büyük kuvvetlerin emrinde değil miydi? Onların resmi izni ile çıkma-

mış mıydı İzmir'e? Türkiye'nin Müttefikler, Yunanistan, Ermeni ve Kürtler arasında bölüneceği belgelerle saptanmamış mıydı?[103]

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nden sonraki dört yıl içinde Anadoludaki olayların gelişmesinde olduğu kadar Yunanistan'ın Anadolu'ya yerleşmesi ve Türkiye'nin siyaseten yok edilip, ekonomik yönden sömürülmesini sağlayacak İtilaf planının boşa çıkışını hazırlayan yerli şartların doğusunda İtalya, bazen tek başına, çok önemli bir rol oynamıştır.

10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nın imzasına kadar resmen İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye karşı olan siyasetine ortak görünmekle beraber, İtalya, aslında mütarekeden beri bağımsız bir politika izlemekteydi. Onun politikasındaki bu resmi ve gayriresmi ikilik, bütün bu devre zarfında Yakındoğu'daki İtilaf politikasındaki dağınıklık, zayıflık ve başarısızlığın birinci derecedeki sorumlusuydu.

İtalya'nın resmi tutumu, sonuç olarak Türkiye'nin bağımsızlığını tamamen yok edecek bir barış antlaşmasının şartlarını empoze etmeye çalışan müttefik politikasından yanaydı. Gayri resmi tutumuysa Anadolu'da bulunan ve bu barış şartlarının uygulanmasının imkânsız olduğuna ve bu sebeple milliyetçilerle uzlaşma imkanları aramanın doğruluğuna inanmış olan temsilcilerinin davranışında kendini gösteriyordu.

İtalyanlar'ın bu gayri resmi tutumunun baş temsilci ve uygulamacısı, İstanbul'da 1918-20 yılları arasında İtalyan Yüksek Komiseri olarak bulunan, daha sonra Giolitti Kabinesinde Dışişleri Bakanlığı yapan usta diplomat Kont Sforza'ydı.

Böylece İtalya elindeki yaya iki kiriş yerleştirmiş oluyordu... Birincisi sayesinde, Lloyd George'un politikası başarılı olur da, Türkler'in dayanması kırılacak olursa, İtalya paylaşmada nasibine düşeni alacaktı. İkincisi de ona, Türk Milliyetçilerinin kazanması halinde gizliden gizliye yaptığı yardımların karşılığı birtakım çıkarlar sağlayacak, öteki İtilaf Devletleri'nden farklı muamele görmesine yardım edecektir.

İtalya'nın bu çifte sigortalı siyaseti ustalıkla gizlendiğinden İtilaf Devletleri'nin halkoyunun gözünden kaçmıştı ama İstanbul, İzmir veya öteki Anadolu bölgelerinde olanların derhal farkına vardığı bir açıklıkla sürdürülüyordu. Kont Sforza kendisi de *Les Bâtisseurs de L'Europe Modern* adlı kitabında Mustafa Kemal ve Türk Milliyetçileriyle olan ilişkilerini her türlü utanmadan uzak, açıkça şöyle anlatıyor:

> "Hakikat olan, Türkiye'nin henüz ölmemiş, hatta aksi bir durumda oluşuydu. Beceriksiz bir merkezi hükümetin çökmekte olduğu hissini uyandırmasına rağmen Türkiye hakiki kimliğini bulabilirdi ve dolayısıyla ipi gerektiğinden fazla germek tehlikeli olurdu. Bizim İstanbul'un hâkimi olmamıza hiçbir şey mani değildi, ancak boş bir evin hâkimi olmak rizikosu da mevcut idi ve Türkiye'nin vurucu kuvvetlerinin Asya'dan çekilmesi halinde bize karşı cephe almaları mümkündü.

103) Winston Churchill, ayrı eser, s. 384.

Bu durumu ve bu görüşlerimi, işin başında Roma Hükümetine ve Sulh Konferansı'na iletmiştim. Türkiye'nin parçalanması fikrini reddeden ve bize en geniş avantajları sağlayabilecek çabuk ve onurlu bir barış için mücadele ederek memleketime hizmet edeceğime inanıyordum. Savaş sonrasında açıklanan ve Paris'te ele alınan Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuz bölgelerine ayrılması projelerini bildiğimden, görüşlerimin resmen onaylanmasını talep etmiyordum. Programımı açıklamam benim için yeterli idi... Orlando ve Sonnino bu siyasi davranışım için bir mani teşkil etmiyorlardı. Sükûtlarını pasif bir destek olarak görüyordum. Sert ve kaba davranışlı bir insan olan Sonnino olayları yanıldığımı ortaya çıkarırsa, itibar kaybedebileceğime işaret etmişti ki; buna ta baştan razı olmuştum".

Mondros Mütarekesi'nin imzasından sonra diğer bütün düşman devletlerin yaptığı gibi Türkler de Alman taraftarı savaş kabinesinden kurtulmuş, galiplerin hoşuna gitmek için İtilaf sempatizanı hükümetler kurmuştur. Jön Türkler'in ileri gelenlerinden Talat, Enver ve Cemal Paşa'ların hepsinin yurt dışına kaçmasına izin verilmiş ve Sultan'ın damadı eski kuşaktan Ferit Paşa'nın kurduğu kabine işbaşına gelmişti. Ferit Paşa, Oxford Üniversitesi'nde okuduğundan İngiliz taraftarı olarak bilinirdi.

Yeni hükümetin politikası, bu arada İstanbul'u işgal etmiş olan İtilaf Devletleri'nin bütün emirlerine boyun eğerek, genel yıkıntıdan ne kurtarabilirse onu kurtarmaya çalışmaktı.

İstanbul'daki İtilaf Yüksek Komiserlerinden yalnız Kont Sforza diğerlerinden farklı bir politika takip ediyor, barış şartlarına karşı ortaya çıkmış Türk Milliyetçi Mukavemet hareketine güveniyordu.. *İleri* Gazetesinin sahipleri olan Celal ve Sedat Nuri adındaki iki gazeteci kardeş kanalıyla, o günlerde işi gücü olmadan İstanbul'da dolaşan ve İtilaf isteklerine karşı çıkılması fikrini yaymaya çalışan Mustafa Kemal ile temas kurdu. Hatta daha da ileri gidip, Mustafa Kemal'i korumaya başladı. İstanbul'daki İngiliz Askeri Polis Şefi, İtilaf Devletleri aleyhindeki faaliyet dolayısıyla Kemal Paşa'nın tehlikeli davranışına bir son vermek için tevkif edilip, Malta'ya sürülmesini teklif ettiği zaman, Mustafa Kemal'e İtalyan Elçiliğine sığınabileceğini teklif eden Kont Sforza olmuştu.(104)

Ayrıca Kont Sforza'nın, Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir isyan başlatma planlarını ta başından bilmekle kalmayıp, kendisini desteklediğine, İtalyan yardımı ve sempatisini taahhüt ettiğine dair yeteri kadar delil de vardır. Mustafa Kemal'in 3. Ordu Müfettişi olarak tayin edilip 1919 Mayıs'ında Erzurum'a yollanması hareketinde de şüphesiz parmağı vardı. Zira 19 Mayıs'ta, Yunanlılar'ın İzmir'e asker çıkarmalarından dört gün sonra o tarihte İngiliz askeri bölgesi içinde bulunan Samsun'a çıkması izni İtalyan Yüksek Komiserinin isteği üzerine verilmişti Mustafa Kemal'e.

Bilindiği gibi Kont Sforza, Yüksek Konseyin Yunanlılar'ın İzmir'e çıkmasına izin verişini şiddetle eleştirmiş ve bunun Yunanlılar için olduğu kadar

104) Kont Sforza, aynı eser, s. 358.

İtilaf Devletleri için de kötü sonuçlar doğuracak bir adım olduğunu söylemişti.

Anadolu'daki Kemalist hareketin başlangıcında İtalyanlar'ın dağınık asilere büyük yardımı oldu. Antalya limanından içerilere yalnız silah ve cephanenin serbestçe geçişine izin verilmekle kalınmamış, Yunan ordusunu güney kanatta hırpalayan çetecilerin İtalyan işgali altındaki kesimleri üs olarak kullanmalarına da ses çıkarılmamıştı.

Böylesine garip bir durumu tasavvur bile etmek zordur. Bir tarafta İstanbul'daki İtilaf Yüksek Komiserleri ve generaller resmen Türkiye'nin silahtan arınması politikasını yürütüyorlar, öte yanda İtilaf temsilcilerinden biri, İzmir'de Yunanlılar'a, Kilikya'da Fransızlar'a ve İzmit'te İngilizler'e karşı silahlı bir mukavemete girişmiş olan düşmanın yeniden silahlanması için elinden gelen her şeyi yapıyor.

İtalyanlar Anadolu'daki tutumuyla Yunanlılar'ın İzmir'i işgalinden sonra Kemalist hareketin başlangıcıyla ortaya çıkan keşmekeşi aktif bir şekilde desteklerken, Barış Konferansı'ndaki temsilcisi kanalıyla Anadolu veya Trakya'daki her türlü Yunan toprak talebine karşı çıkıyor, Yunanlılar'ın tarihi ve etnolojik sebeplerine karşı bu bölgelerin 19 Nisan 1917 tarihli St. Jean-de-Maurienne Anlaşması'yla kendilerine tanındığını iddia ediyordu.[105]

Konferanstaki İtalyan muhalefetini kırmak, Türkiye ile yapılacak anlaşmanın Anadolu'daki durum daha fazla ciddiyet kesbetmeden bitirilmesini sağlamak için, Venizelos, 1919 Temmuzunda İtalyan Hükümetiyle doğrudan doğruya müzakereye oturmak zorunluğunu duydu. Bu müzakerelerde, Konferansta İtalyanlar'ın Arnavutluk ve Güney Anadolu üzerindeki isteklerini desteklemek karşılığında, İtalyanlar'ın da Doğu Trakya, Kuzey Epir ve Anadoludaki iddialarına karşı çıkmamaları üzerinde anlaşmaya varıldı. Yunanlılar Anadolu'daki iddialarını sadece İzmir Sancağı üzerine hasrediyor, Denizli, Menteşe ve Aydın sancaklarından vazgeçiyordu.

Bu müzakerelerin sonunda 29 Temmuz 1919'da Tittioni-Venizelos Anlaşması imzalandı.[106] Bu anlaşma ile İtalya, Trakya, Anadolu ve Epir için mutabakata varılmış Yunan isteklerini desteklemenin yanısıra Rodos dışındaki Oniki Ada üzerinde Yunan hâkimiyetini de kabul ediyordu. Rodos'un İtalya'da kalışı, İngilizler'in Kıbrıs'ı Yunanlılar'a vaat etmesinden ileri geliyordu. Ancak bu anlaşmanın en önemli şartı, İtalya'nın Barış Konferansı'ndan istediklerini elde edemeden çıkması halinde her iki tarafın da taahhütlerinden kurtulmuş sayılmasıydı.

Bu hükümden yararlanarak, Sinyor Nitti'nin yerine geçen Biolitti Hükümeti 1920 Temmuz'unda bu anlaşmayı hükümsüz ilan etti. Yeni kabinede Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Kont Sforza, bu kararın alınmasında önemli rol oynamıştır. Dışişleri Bakanına göre anlaşmanın şartları, bilhassa Oniki Ada ile ilgili olanlar İtalya'nın çıkarlarıyla bağdaşmıyordu.

Giolitti Hükümetinin bu hareketi Venizelos tarafından şiddetle kınandı. Yunan Başbakanı, Tittoni-Venizelos anlaşmasını muteber addederek razı oldukları Sevr Barış Antlaşması'nı imzalamayacağını açıkladı. Yunanlılar'ın bu

105) Frangulis, aynı eser, s. 37-38.
106) Frangulis, aynı eser, s. 93-98.

protestosu İngilizler tarafından destekleniyor, şayet İtalya Oniki Ada ile ilgili olarak Yunanlılar'a verdikleri sözü tutmayacak olurlarsa İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Anadolu'daki nüfuz sahalarını tesbit eden üçlü anlaşmanın hiçbir zaman imzalanmayacağını ileri sürerek, İtalyanlar üzerinde baskı yapıyordu.

Bu baskılara dayanamayan İtalya, 10 Ağustos 1920'de Sevr'de Yunanlılar'la yeni bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu anlaşmada Rodos'un dışında bütün Ege adalarını Yunanlılar'a bırakıyordu. Bu yeni anlaşmanın yürürlüğe girmesi, Sevr Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesine bağlı olmak üzere imzalanmış olduğundan, Sevr Antlaşması'nın onaylanmamış olması dolayısıyla hiçbir zaman uygulanmadı.

Tittoni-Venizelos anlaşmasının imzasından sonra, Barış Konferansı'ndaki İtalyan heyeti, bir müddet için Yunanlılar'ın Anadolu'yla ilgili isteklerine karşı koymaktan vazgeçmişti. Fakat Kont Sforza'nın Dışişleri Bakanlığı'na getirilişinden sonra bu tutum yine değişti. 1920 yılının Haziran ayında Boulogne'da, Temmuz ayında ise Spa'da, Sforza, Anadolu'daki Milliyetçi Hareketi durdurmanın imkânsızlığını belirterek Türkiye ile yapılacak barış anlaşmasının yeni baştan gözden geçirilmesinde ısrar etti. Ona göre, Yunanlılar'a her istediği verilecek olursa, hazımsızlıktan ölürdü Rumlar. (107)

Bununla beraber İtalyan itirazları Lloyd George tarafından yine reddedildi ve 10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşması imzalandı.

Sevr Antlaşması'nın yanısıra, Anadolu'da geri kalan bölgeleri İtalya, İngiltere ve Fransa arasında ekonomik bölgelere göre parselleyen ve İtalya'ya Aydın Vilayetinin bir kısmı ile Konya ve Karadeniz'deki Ereğli havzasını veren Üçlü Anlaşma da imzalandı. Ancak İtalyanlar da Fransızlar gibi, bu anlaşmanın sadece kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm olduğu inançlarını saklamıyordu.

Kont Sforza, İstanbul'da Yüksek Komiser olarak bulunduğu sırada Mustafa Kemal ve belli başlı milliyetçi liderlerle şahsen tanışmış olduğundan, Türkler'in bağımsızlıklarını koruyacak ve Anadolu'yu yok edecek girişimleri boşa çıkaracak "ruha" sahip olduklarına inanıyordu. Bu inançla hükümetini, İtalya'nın küçük Asya'da hiçbir toprak iddiası olmadığını resmen açıklamaya razı etti.

Bunu takip eden olayların ışığı altında, şunu açıkça kabul etmek gerekir ki, İtilaf devlet adamları arasında Türkiye'deki durumu doğru olarak teşhis edebilen tek insan Kont Sforza olmuştur. Diğerlerinin hepsi, Lloyd George, Clémenceau, Curzon ve Venizelos, Türkiye'nin artık "bitmiş, tükenmiş" olduğuna inanıyordu. Yalnız Sforza tek başına, Türkler gibi ilkel ve savaşçı bir milletin, kapandıkları büyük ve izsiz bir ülkeden iyi bir liderin yönetiminde ne büyük bir direniş gücü yaratabileceğini görmüş, bu liderin Mustafa Kemal'in şahsında ortaya çıkmakta olduğunu anlamıştı.

Sforza, kendinden evvelki İtalyan devlet adamları gibi, kendi memleketlerinin Anadolu'dan daha büyük bir toprak parçası koparabilmesini sağlamak için Yunanlılar'ın önlerinden çekilmesini istediği için Yunanlılar'ın

107) Kont Sforza, aynı eser, s. 166.

aleyhine çalışmıyordu. Aksine, gerçeği anlamış, ne İtalya'nın, ne de öteki İtilaf Devletleri'nin Avrupa'daki savaşı bitirdikten sonra Türkiye'nin istilası için yeni bir savaşı başlatacak güce ve moral hazırlığa sahip olmadığını kabul etmişti. İtalya'nın zaten on yıldan beri savaşın sürüp gittiği Kuzey Afrika'da başı dertteydi. Anadolu'da ikinci bir Trablus çıkarmaya niyeti yoktu hiç.

Kont Sforza'nın açık beyanına rağmen şayet Türkler, İtalyanlar'ın niyetleri hakkında Lozan Antlaşması'ndan sonra bile birtakım şüpheler beslediler se, bu sadece Türkler'in Mussolini'nin atıp tutmalarını biraz ciddiye almalarından ileri gelmiştir. Ancak İtalyanlar'ın Anadolu'ya pek yakın bir yerde olan Leros Adası'nda bir deniz üssü kurmaları bu şüpheleri kuvvetlendirir bir biçimdeydi.

İtalyanlar'ın Türk Milliyetçi Hareketine ettiği hizmete rağmen, Mustafa Kemal Hükümeti, memleketlerine İtalyan göçmenlerin yerleşmesine izin vermedi ve İtalyan Hükümeti nüfus fazlası problemini halletmek için başka çarelere başvurmak zorunda kaldı.

(e) Amerika Birleşik Devletleri'nin Sorumluluğu

Amerika Birleşik Devletleri, savaş sırasında İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli anlaşmaların hiçbirinde taraf değildi. Bu bakımdan, bu anlaşmalarda Osmanlı İmparatorluğu topraklarının paylaştırılması prensiplerinin hiçbiriyle bağlı olmuyordu. Bu durum ve İstanbul ile Kuzeydoğu Anadolu'yu isteyen Rusya'nın ortadan çekilmesi, savaşın sonunda başlangıçta varılan anlaşmaların yeniden radikal bir değişikliğe tabi tutulması sonucunu doğurdu.

Sevr Antlaşması'nın şartlarında değişiklik yapılması gereği İngiltere ve Fransa tarafından fazla güçlük çıkarmadan kabul edilmiş, fakat İtalya daha 1919'da Barış Konferansı'nın ilk günlerinde İzmir ve hinterlandının kendisine verilmesinde ısrar etmişti. St. Jean-de-Maurienne Anlaşması gereğince bunun kendisi için bir hak olduğunu iddia ediyordu.

Başkan Wilson, Avrupa'ya geldiği zaman Türkiye sorunuyla ilgili olarak kafasında hiçbir peşin hüküm yoktu. 14 Nokta programının 12. maddesinde de sorunun milliyetçilik esaslarına göre hallini düşünmüştü nazari olarak. Rum, Ermeni ve Bulgar gibi Hıristiyan halk, bu nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerde bağımsız olmalı, Türkler'e de Türk Müslüman çoğunluğun bulunduğu topraklar bırakılmalı diye düşünüyordu.

Başkanın yanında, çoğu Amerikan üniversitelerinden toplanmış, Isaac Bowman, William Westermann, Charles Seymour, Clive Day ve benzeri ilim adamlarından kurulu kalabalık bir danışman grubu vardı. Balkan ve Türkiye sorunları sırasında bu kurul, Yakındoğu'daki Amerikan misyonerleri eğitim ve yardım teşkilatlarının personeliyle takviye ediliyor, bunlar bölgesel şartlar hakkında bilgi sağlıyordu. Bunlara ek olarak mesela General Harbord'un Ermenistan'da, Crane'in Suriye'de yaptığı araştırmalara benzer çeşitli uzmanların raporlarından da yararlanıyorlardı.

Yukarıda işaret olunanların dışında Başkan Wilson'ın Yunanlılar lehine bir eğilim gösterdiği söylenemez. Amerika, 1915'te İzmir'i Yunanlılar'a teklif eden İtilaf Devletleri'nin bu hareketinde taraf olmadığından, moral bakımından da bu teklifle bağlı değildi.

Barış Konferansında, Küçük Asya ve Doğu Trakya ile ilgili olarak Venizelos'un iddialarını tetkik eden Amerikalı uzmanlar, her iki iddia için de olumsuz bir rapor vermişlerdi.

Birinci, yani Anadolu'yla ilgili Yunan iddialarında, Venizelos'un Konferans'a verdiği nüfus yoğunluğuyla ilgili rakamların hatalı olduğu ve İzmir Sancağının dışında diğer bütün vilayetlerin çoğunluğunun Türk olduğunu kanıtladılar. Ayrıca İzmir'in Yunanistan'a verilmesine de şu sebeple karşı çıkmışlardı: Bu liman İç Anadolu'nun normal ihraç limanıydı, bu şehrin hinterlandından ve İç Anadolu'dan ayrılması hem limanın hem İç Anadolu'nun ticari hayatına büyük bir darbe olacaktı.(108)

Başkan Wilson, 1919 Mayıs'ında Yunanlılar'ın İzmir'e çıkmalarına sadece bu şehrin İtalyanlar tarafından işgalini önlemek gayesiyle razı olmuştu. Başkan o tarihlerde Fiume konusu üzerinde İtalyanlar'la kesin bir anlaşmazlığa düşmüş, bu çatışma İtalyan temsilcisi Orlando'nun Konferans'tan çekilmesine kadar gitmişti.(109) Esasen bu karara, Yunanistan sorunlar uzmanlarının fikri alınmadan varılmıştı. Bunlardan daha önemlisi, Barış Konferansındaki kararlar sırasındaki tepkilere bakarak, Başkan Wilson'un Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesine karşı olan itirazlarıydı.

Konferansın toprak sorunları Komisyonundaki üyelerin çoğunluğu, İstanbul'un hinterlandında Çatalca hattının dışında kalan Doğu Trakya'nın tamamının Yunanlılar'a verilmesinden yanaydı. Bu karar 1 Mart 1919 günü alınmıştı. Yüksek Konseydeki İngiliz ve Fransız temsilcileri, yani Lloyd George ile Clémenceau'nun her ikisi de bu kararı kabul etmiş, fakat Başkan Wilson itiraz ederek, nüfusunun pek küçük bir azınlığı Bulgar olmasına rağmen Edirne ile Kırkkilise'nin (Kırklareli – Ç.N.) Bulgarlar'a terkini savunmuştu. Başkanın da kabul ettiği bir uzmanlar raporuna göre Bulgarlar'ın Doğu Trakya'nın hiç olmazsa bir kısmına, "Balkan savaşlarında ölen genç Bulgarlar'ın" karşılığı olarak, hakkı doğuyordu.(110)

Yüksek Konsey'de İngiliz ve Fransız meslekdaşlarının ve Venizelos'un bizzat yaptığı baskıya ve Amerikan Senatosunda 21 Ocak 1920'de Yunanlılar'ın Trakya ile ilgili isteklerinin kabulüne dair bir karar alınmış olmasına rağmen, Başkan Wilson bu kararından dönmemekte direndi. Sonunda mesele hiçbir ilerleme kaydedilmeyecek şekle girip de, Türkiye ile yapılacak anlaşma için askıda kalmak tehlikesi ortaya çıkınca, Yüksek Konsey Nisan sonlarına doğru *çoğunluk oyu* ile Çatalca hattına kadar Trakya'nın tamamının Yunanlılar'a terkini karar altına aldı.(111)

108) Frangulis, aynı eser, s. 49 ve Colonel House, *What Really Happened in Paris*, s. 192.

109) Albay House, aynı eser s. 194'te şöyle diyor: "Başbakan Orlando, Fiume konusunda Başkan Wilson ile ihtilafa düşünce Paris'ten ayrılmıştı. Venizelos bunu fırsat bilip hemen İzmir iddialarını ileri sürdü. Yunan Toprakları Komisyonu'ndaki Amerikan tutumunun aksine Barış Konferansı'ndaki Amerikan temsilcileri bu iddiaya sıcak bakmaya başlamıştı. Komisyondaki Amerikalıların haberi bile olmadan İzmir'i işgal hususunda Konferans'tan izin almayı başardı".

110) Albay House, aynı eser, s. 174.

111) Frangulis, aynı eser, s. 57.

Barış Konferansı'ndaki kararlar silsilesine şöyle bir bakacak olursak, Başkan Wilson'ın Doğu Trakya konusundaki ısrarının Yunanistan için çok kötü sonuçlar doğurduğunu ve Yakındoğu'daki olayların gelişmesine de yıkıcı etkiler ortaya çıkardığını görürüz.

Şayet Doğu Trakya'daki Yunan istekleri Başkanın şiddetli muhalefetine rağmen kabul edilmemiş ve adeta Yunanistan'ı, savaşa girmiş olmasının sonucu kendisine tanınması gereken meşru haklarından mahrum bırakan bir durum ortaya çıkmamış olsaydı, İtilaf Devletleri'nin, Venizelos'u İzmir üzerindeki iddialarını terke razı etmeleri biraz daha kolay olabilirdi. 1915 Anlaşması'yla Yunanistan'a vaat edilen Türk topraklarının arasında Doğu Trakya'nın bulunmadığı saptanınca, bu kez Yunanlılar'a bu bölge İzmir'e karşılık teklif edilebilir, zaten Yunan ve İtilaf askeri otoritelerinin bir an evvel kurtulmak fikrinde oldukları İzmir'in bu suretle boşaltılması sağlanabilirdi.

İngiliz diplomatik heyetinden Harold Nicolson, *Peacemaking 1919* adlı kitabında gizli kalmış bir olayı nakleder. Yine İngiliz heyetinden Prof. Arnold Toynbee, o zamanlar İngiliz Dışişleri Bakanlığı Daimi Müsteşarı ve Paris'teki Barış Delegasyonu Üyesi olan Sir Eyre Crowe'a böyle bir teklifi havi bir muhtıra vermiş ve Sir Eyre de bunu uygun görerek, Yüksek Konseye sunulmak üzere Balfour'a vermiş. Bu olay 14-16 Nisan 1919 tarihlerinde oluyor.[112] Bu muhtıra Yüksek Konsey tarafından kabul edilseydi, Yakındoğu'daki siyasi olayların akışı tamamen değişik bir şekle girecekti, zira Yunanlılar'ın İzmir'e çıkmasına izin veren karar, Konsey'in 6 Mayıs günkü toplantısında alınmıştı.

Sonuç olarak, Başkan Wilson'un Doğu Trakya sorununu Yunanlılar'ın İzmir'i işgallerinden sonra bir yıl kadar askıda bırakması ve olayların son derece süratle gelişmesi, Venizelos'un geri çekilmesini güçleştirmiş, bu işin ancak büyük itibar kaybı ve Rum ve Ermeni azınlığı büyük bir tehlikeye atarak yapılabilir hale getirmişti.

Türk sorununun hallinde Başkan Wilson'ın doğrudan doğruya ilgilendiği bir başka taraf, Ermeniler problemi olmuştur. Ermeniler'in Türkiye'de çektikleri onun insancıl tarafını etkilemişti. Bu Ermeniler'in çoğu Türkiye'deki Amerikan okullarında okumuşlardı. Bu bakımdan Başkan, Barış Konferansına, geri kalan Ermeni neslinin bir arada toplanabileceği Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde bağımsız bir Ermenistan kurulması gerektiği peşin hükmüyle gelmişti.

Bu sorunun ayrıntılarını tetkik eden herkes kısa zamanda ülkeleri büyük kuvvetlerden birinin askeri himayesine alınmadıkça, katliamlar ve savaş sırası sürgünler sonucu birkaç yüzbin kişi kalan Ermeni milletinin geri kalan kısmının amansız düşmanları Türkler'le Kürtler'in arasında yaşamasına imkân olmadığını anlamıştı.

Bu zor ve masraflı şerefi üzerine almaya büyük kuvvetlerden hiçbiri ya-

112) *Peacemaking 1919*, s .312-13."(Yunanlılar) orayı (İzmir'i) İtilaf Devletleri'nin yardımı olmadan veya bütün Türkiye İtilaf Devletleri arasında paylaşılmadan ellerinde tutamayacaklarını biliyordu. Buna rağmen, şayet İzmir'i alamazlarsa Venizelos'un iktidardan düşeceği de belliydi. Bu bakımdan bu Gordiom Düğümünü çözmeye karar verdik. Anadolu Türkler'e kalacak, Yunanlılar'a Avrupa'daki topraklar verilecektir. (...) Crowe bu kararımızı bir muhtıra şeklinde A.J. Bliss'e bildirdi".

naşmıyordu. Bu bakımdan Yakındoğu'da başka hiçbir engeli olmayan Amerika Birleşik Devletleri'nin görevi yüklenip İstanbul ve Ermenistan'ı mandası altına alması teklif edildi. 1915-17 gizli anlaşmalarıyla bahis konusu bölgelerin kendisine verileceği, Rusya'nın sahneden çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu büyük ve gergin Amerika'nın harekete geçip dolduracağı umuluyordu.

Amerikan delegasyonunun bir kısım üyeleri tarafından da desteklenen bu fikir Başkan Wilson'a pek cazip gelmişti. Dışişleri Bakanı Lansing ve askeri müşavirlerinin itirazlarına rağmen Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermenistan'ı mandası altına almasını kabule razıydı.[113] Ancak askeri müşaviri General Bliss ile Amiral Benson, Ermenistan'ın işgal edilip, düzen altına alınabilmesi için en az beş Amerikan tümenine, ayrıca İstanbul için de ek birliklere ihtiyaç olacağını söyleyerek karşı çıkıyorlardı bu görüşe.[114] Fakat Amerikan Kongresi, bu manda için izin isteyen Başkanın müracaatını kabul etmemiş, Lansing, Bliss ve Benson'un itirazlarını haklı görmüştü.

Şunu kabul etmek lazımdır ki; Sevr Barış Antlaşması'nın gerçeklere aykırı hayallerinden hiçbiri Erzurum, Bitlis ve Van yöresinin vahşi Kürtler'inin arasında bağımsız bir Ermenistan yaratmak fikri kadar fantezinin ta kendisi olamazdı. Venizelos gibi keskin zekâsı olan bir insanın bu hayal devleti ciddiye alarak, Pontuslu Rumlar'ın arta kalanını da Karadeniz kıyılarında fanatik ve savaşçı Türkler'le Lazlar'ın arasında bir başka hayal devlet şeklinde toplamayı teklif etmesine akıl erdiremiyor insan.

Amerikan Kongresi'nin, Ermenistan mandasını reddetmesi; Başkan Wilson'ın Doğu Trakya'nın Yunanlılar'a verilmesini reddedişi gibi, Yakındoğu karışıklığının en önemli faktörlerinden biri, Venizelos'un Anadolu'ya yayılmak planının dayanağını teşkil eden verilerin yıkılıp çöküşünün sebebi oldu. Amerika Birleşik Devletleri'nin olumsuz davranışı, İtalya'nın olumlu düşmanlığının yarattığı sonuçlardan daha zararlı sonuçlara yol açtı.

113) R. Lansing, *The Peace Negotiations*, s. 142-143.
114) *Diaries of Field-Marshal Sir Henry Wilson*, s. 188.

dördüncü bölüm

sonrası

Winston Churchill, yukarıdaki başlığı taşıyan kitabında Büyük Savaş sonrası Almanya, İngiltere, Hollanda, Orta Avrupa ve Yakındoğu'da mütarekeyi takibeden dört yıl içinde ortaya çıkan keşmekeş ve buhranları fevkalade bir üslupla ortaya koymuştur.

Olayların hikâyesini Çanakkale'de (Eylül 1922) keser. Fakat Yunanistan için Avrupa ve onun devamı olarak Anadolu savaşları sonrası çok daha uzun ve daha acı olmuş, ancak on dört yıl süren bir iç çekişmesi, sürtünme ve didişmeden sonra 1935 Kasımında Krallığı yeniden ihya eden ihtilalle son bulmuştur. Bu olayla birlikte, o tarihe kadar monarşinin en büyük düşmanı olan Venizelos ve öteki cumhuriyetçi liderler tahtın varlığını kabullenmişler ve böylece 1915 yılından beri Yunan halkını iki düşman kampa bölen, iç sıkıntılara yol açan en önemli sebebin ortadan kalkmasını sağlamışlardı.

Anadolu felaketi, Yunan milletinin nesillerdir içinde besleyip büyüttüğü "Megali İdea" adı verilen ve Konstantinopolis (İstanbul) başkent olmak üzere, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurma rüyasına kesinlikle son vermiş ve bunun yarattığı çöküntü, Avrupa, Türkiye ve Rusya'dan milyonlarca meteliksiz insan göçüyle birlikte, müthiş bir moral ve materyal iflasa yol açmış, memleketin dengesini yok etmişti.

1922 İhtilal Cuntasının, 1920'de Venizelos'un Anadolu'daki savaşı idare etmekle görevli belli başlı hükümet üyelerine karşı aldığı kanlı tedbirler, bunu takip eden yıllarda Yunan siyasi hayatını zehirleyen bir kan davasının başlangıcı olmuştu. Memleketin yarısı bu kanlı olaylara karşı çıkmış, 1923'ün Ekim[115] ayındaki ayaklanma gibi, bu duygusunu zaman zaman açıkça ortaya koymuştu.

115) 23 Ekim 1923'te Makedonya'da General Gargolides ve Leonardopulos liderliğinde bir askeri ayaklanma olmuştu. Gayeleri Kral Konstantinos'u süren, başbakanla birlikte Anadolu'daki Yunan Ordusunun eski komutanı General Hacanestis'i idam ettiren Albay Plastiras'ın ihtilalci hükümetini devirmekti.

Türkiye'den kaçarlarken varını yoğunu geride bırakan göçmenler, kendilerini evlerinden barklarından eden bir politikanın kurbanı olarak haklı bir öfkeyle derhal ve tam bir tazminat istiyor, öte yanda onların genellikle oldukça şişirilmiş olan bu istekleri, iktidar heveslisi politikacılar tarafından da istismar ediliyordu.

Bütün bunlar; savaştan sonra bir kısım ülkelerde olduğu gibi şiddetli sosyal karışıklığa yol açmadıysa bile, uzun süren bir huzursuzluk ve siyasi dengesizliğin belli başlı sebeplerinden biri oldu.

Anadolu'daki büyük bozgunu takip eden on dört yıl zarfında tam on dokuz hükümet geldi geçti. Üç defa rejim değişikliği (1924 Mart'ında Cumhuriyet, 1925'te General Pangalos Diktatörlüğü ve 1935'in Kasım ayında Krallığın yeniden ihdası) oldu, yedi askeri ayaklanma ve hükümet darbesi ortaya çıktı.[116] Bunlara askeri cuntaların hükümet işlerine karışmasının doğurduğu sayısız fesat ve fitne hareketlerini de ilave etmek lazımdır.Bütün bu iç problemler yetmiyormuş gibi İtalya'nın 1923 Ağustos'unda[117] Korfu Adası'nı işgal edişi ve General Pangalos'un 1926'da Bulgaristan'a yaptığı çılgın saldırı gibi dış karışıklıklar da vardı.

Ayrıca göçmen probleminin ortaya çıkardığı büyük mali yük ve dünya ekonomik buhranının ağır baskısı altında memleket mali bakımdan çöküntü halindeydi. Yunanistan; Türkiye, Rusya ve Bulgaristan'dan gelen ve sayıları milyonun üstünde olan göçmenleri yerleştirmek ve tazminatlarını ödeyebilmek için içeriden ve dışarıdan büyük borç almış ve ülkenin mali imkânlarını aşan bu borçlar yüzünden, orta ve güneydoğudaki tarımcı Avrupa ülkelerini özellikle son derece etkileyen ekonomik buhran patlak verdiği zaman; Yunanistan, tam anlamıyla iflas ederek, dış borçların ödenmesini durdurmuştu.[118]

Ne var ki, hükümetlerin ve siyasi rejimlerin düşüp kalkışıyla ilgili ve bu tamamen geçici değişikliklerin yanısıra; 1922 felaketinin sonuçları, bütün Balkan Yarımadası ve Yakındoğu bölgesinin etnolojik karakterini esastan değiştiren büyük insan kitlelerinin yer değiştirmesi dolayısıyla son derece önemli ve kalıcı mahiyette oldu.

Bu bakımdan 1922 Anadolu hezimeti; Yunan milleti için, 1453'te İstanbul'un zaptı ve Bizans İmparatorluğu'nun çöküşünden daha büyük felaketler getiren bir olay olmuştur. 1453 Türk zaferi, Rumları tarihin başlangıcından beri oturup yerleştikleri Avrupa ve Asya kesimlerinden söküp atmamıştı. Müslüman fatihler, Rumlar'ın 19. yüzyılda Avrupa'da milliyetçilik şuurunun yeniden uyanışından sonra kısmen bu boyunduruktan kurtulup bağım-

116) (a) Eylül 1922'de Albay Plastiras ve Gonatas ihtilali (b) Ekim 1923'te General Gargalides ve Leonardopulos'un karşı isyanı (c) Haziran 1925'te General Pangalos'un hükümet darbesi (d) Ağustos 1926'da General Kondilis'in hükümet darbesi (e) 6 Mart 1933'te General Plastiras'ın karşı darbesi (f) Mart 1935'te Venizelos'çu karşı darbe.

117) 31 Ağustos 1923'te, Yunan-Arnavutluk Sınır Komisyonu Başkanı General Tellini'nin öldürülmesine karşılık olarak bu meseleden Yunan Hükümetini mesul tuttuğu için İtalya Korfu Adası'nı işgal etmişti. 15 milyon liret tazminat ödendikten sonra İtalyanlar adayı boşaltı.

118) İç borçların faizleri de %25 nisbetinde azaltılmış, daha sonra drahmi 1928'deki altın karşılığı kıymetinin hemen hemen yarısına indirilecek şekilde devalüe edilmişti. Dış borçların ödenmesine 1934'te yeniden başlanmış, tahakkuk etmiş faizlerinin de %27,5'i ödenmiş, ekonomik şartlar düzelince faizlerin de artırılacağı taahhüt edilmişti.

sızlıklarına kavuşana kadar, bu bölgelerde bir "teba" olarak yaşamalarına izin vermişlerdi.

1922 Anadolu felaketinin, komşu sahillerde yüzbinlerce kurbanı su altına alıp, geride çok az sağlam şey bırakan büyük met dalgalarına benzer sonuçları çok büyük olmuştur. Ermeniler'i hesaba katmazsak, Rumlar, asırlardır Anadolu'da ve Doğu Trakya' da yerleştikleri yerlerden sökülüp, bir daha geri gelmemek üzere Ege'nin öteki yanına atılmışlardı.

30 Ocak 1923'te Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan'da Türklerle Rumlar'ın mübadelesine müteallik olarak imzalanan milletlerarası anlaşma, kaçanların yurt dışı edilmiş sayılmalarının yanı sıra geride kalan birkaç yüzbin Rum'un da mecburi göçünü şart koşuyordu. Bu suretle Osmanlı Türkleri'nin 14. yüzyıldaki işgallerinden bu yana ilk defa Anadolu baştan başa Türk oluyordu. Öte yanda, 6. ve 7. yüzyıllardaki Slav istilasından sonra ilk defa Makedonya da tamamen Yunanlılar'a terkediliyordu.

Şayet 1919-20 Venizelos siyaseti başarıya ulaşacak olsaydı, Yunanistan; Rum, Türk, Slav, Arnavut, Ermeni ve Levanten'lerden oluşan melez bir nüfusla, bir nevi Neo-Bizans İmparatorluğu haline gelecekti. Bereket versin bu siyaset başarısızlıkla sonuçlandı ve Türkiye ve diğer komşu memleketlerdeki Rumlar'ın anayurda akışı ve buna mukabil Yunanistan'daki Türk ve Bulgarlar'ın kendi memleketlerine gidişi sayesinde homojen bir Helen Devletinin doğuşu mümkün oldu. Öyle ki, geçmiş tarihinde Yunanistan, hiçbir zaman bu derece homojen ve sadece Rumlar'dan ibaret olmamıştı.

Kayıplar çok büyük ve korkunçtu, fakat kazançlar da büyük oldu. Bugün büyük bir çoğunluk, kayıplarla kazançların bir teraziye vurulmaları halinde, kazanç tarafının ağır basacağı inancındadır.

Aynı şey Türkiye için de söylenebilir. Aynı şekilde Türkler Doğulu bir imparatorluktan canlı bir milli devlet haline geçme olanağını elde etmişlerdi.

Aşağıda Anadolu bozgununun bu iki sonucu –geçici ve kalıcı– üzerinde ayrı ayrı duracağız. Birinci kısımda 1922 ihtilalinden 1935'te Krallığın yeniden ihyasına kadar olan devredeki siyasi gelişmeler incelenecek. İkinci kısımda halkların mübadelesi ve bunların yerleştirilmeleri ve savaş sonu Yunanistan'daki ekonomik hayat ve etnik yapıda ortaya çıkan kalıcı etkileri belirteceğiz.

(a) Yunanistan'daki Siyasi Olaylar (Eylül 1922-Kasım 1935)

Sedan'ın, ikinci Fransız imparatorluğunu ve 1918'de İttifak Devletleri'nin çöküşünün Alman ve Avusturya-Macaristan Krallıklarını götürüşü gibi, Anadolu felaketi, arkasından İzmir ve Doğu Trakya'nın kaybı da Yunanistan'da Krallığın yıkılışına sebep oldu.

Fakat 1922 Eylül'ünde Kral Konstantinos'u tahtından indiren ihtilal bir halk hareketi olmaktan ziyade, bir yıl kadar sonra 1923'ün Aralık ayında Konstantinos'un yerine geçen Kral II. Georgios'u devirerek Yunanistan'ı ter-

ke mecbur eden ikinci ihtilal gibi askeri mahiyetteydi. Bu suretle Cumhuriyetin ilanı için gerekli zemin hazırlanmış oluyordu.

General Gargalides ve Leonardopulos tarafından yönetilen ve Kralı ihtilal cuntasının vesayetinden kurtarmak isteyen eski Genelkurmay Başkanı General Metaksas (Venizelos'un Anadolu projesine ta başında muhalifti) tarafından desteklenen ikinci askeri ihtilalin başarısızlığa uğramasından sonra 1922 Eylül ihtilalini gerçekleştirmiş olan askeri elemanların baskısı ile 25 Mart 1924'te Cumhuriyet ilan edildi.

Cumhuriyetçi subaylar kendilerine yardım için ilerici görüşlere sahip ve haris bir politikacı olan Aleksander Papanastassiyu'yu bulmuşlardı. Papanastassiyu aslında Cumhuriyete taraftar olmakla beraber, ani bir rejim değişikliğini tehlikeli bulan ve buna muhalefet eden eski patronu Venizelos'un yerini almak istiyordu. Yeni seçilmiş olan Milli Meclis'in 25 Mart 1924'te Cumhuriyet ilan edişinden üç hafta sonra yapılan bir plebisit bu rejim değişikliğini tasdik etti.[119]

Bütün bu keşmekeşle dolu devre zarfında siyasi liderler birer kukladan başka bir şey değildi. Siyaset sahnesi başta Theodor Pangalos olmak üzere askeri liderlerin işgali altındaydı. 1916 yılında Selanik'te İhtilal Hükümetini kurduğu zaman Venizelos tarafına ilk katılanlardan biri olan bu haris subay, 1914-1920 yıllarında Anadolu hareketinin başlarında Genelkurmay Başkanı olarak vazife görmüştür. 1922 felaketinden sonra Trakya bölgesi kumandanlığına getirilmiş ve Yunan ordusu onun becerikliliği ve gayreti sayesinde Meriç'te tutunmayı başarabilmişti. Venizelos 1922 İhtilal Cuntasının liderlerinin isteği üzerine, Lozan'da başlayan barış müzakerelerinde Yunanistan'ı temsil ederken, Başkumandan olarak aralarında görüş ayrılığı çıkmıştı. Pangalos, Türkler'in isteklerini aşırı buluyor, mütarekeyi bozarak Doğu Trakya'nın işgalinde ısrar ediyordu. Atina Hükümeti böyle bir mücadelenin başarısına güvenemiyordu. Ayrıca, her ne pahasına olursa olsun Yakındoğu'daki ihtilafa son vermek arzusunda olan büyük kuvvetler, General Pangalos'un bu teklifini veto ederek, bütün karşı koymalarına rağmen Venizelos'a anlaşmayı imzalamasını tavsiye ettiler.

Pangolos şimdi, yine eski bir Venizelos taraftarı olan Amiral Hacıkiryakos ile birlikte siyaset meydanına atılmış, ihtiraslarını gerçekleştirebilmek için ordu üzerindeki nüfuzunu sonuna kadar kullanıyordu.

Şartlar kuvvetli bir adamın ortaya çıkışı için son derece elverişliydi. Venizelos Lozan Antlaşması'nın imzasından sonra memlekete dönmüş, 11 Ocak 1924'te yeniden Başbakanlığa getirilmişti. Fakat Mecliste eski yardımcılarından Amiral Hacıkiryakos tarafından çok sert bir şekilde tenkit edilmesinden sonra çıkan olaylar sırasında bir kalp krizi geçirmiş ve hemen hemen bir ay sonra istifa etmek zorunda kalmıştı.

Venizelos istifasından sonra yeniden Fransa'ya yerleşmiş, Kafandaris, Papanastassiyu, Sofulis, Mihalakopulos gibi her biri kendi çapında muktedir olmakla beraber, dikbaşlı Meclisle başa çıkacak veya daha kötüsü, son iki yılın bütün olaylarında başrolü oynayan general ve albaylardan meydana ge-

119) Bu plebisit 13 Nisan 1924'te yapıldı ve gayet tabii ekseriyet oyu Cumhuriyet lehine çıktı.

len itaatsiz askeri unsurları idare edip, onları normal yerine oturtacak itibar ve kuvvetten yoksun liderlerin kurduğu ömürsüz hükümetlerin birbirini takip edişini üzüntüyle seyrediyordu.

Politikacıların beceriksizliği karşısında halk gittikçe huzursuz ve tahammülsüz olmaya başlamıştı. Havada diktatörlük kokuyordu. İtalya'daki keşmekeşe bir düzen verip memleketi huzura kavuşturan Mussolini örneği halkın üzerinde etkisiz kalmamıştı. Hükümetin dizginlerini ellerinde toplayacak, memleketi yeniden düzene sokacak, askeri işleri ve halli beklenen bütün öteki meseleleri çözümleyecek, rüşvet ve iltimasa son verecek, parlamenter ve idari sistemin ortaya koyduğu engelleri silip süpürecek kuvvetli bir adam, bir diktatör fikri gittikçe kuvvet kazanıyordu. Bu temayül bilhassa, son devir Yunan politikasında daima ön safı işgal etmekte olan asker-politikacı tipine allerji duyan Türkiye göçmeni Rumlar arasında çok daha kuvvetli olarak gelişmişti.

26 Haziran 1925'te zamanını kollayan Pangalos, birkaç subay ve az sayıda birliğin yardımıyla adeta halkın ve bütün silahlı kuvvetlerin gözü önünde hükümeti devirdi. 29 Temmuz'da Milli Meclisi kapattı, 23 Ocak 1926'da da kendisini diktatör ilan etti. Diktatörlüğünü Amerikan tipi bir demokratik başkanlığa çevirebileceği fikrine kapılan Pangalos, seçime giderek 16 Mart 1926'da kendini Cumhurbaşkanı adayı olarak gösterdi, seçimi de büyük bir ekseriyetle kazandı.

General Başkanın işbaşına gelişinden beş ay sonra, gerek mali, gerekse iç ve dış idari bakımdan her şey büyük bir fiyaskoyla sonuçlanmış, Yunan halkının ikinci bir Mussolini ümitleri tamamen kırılarak, bir başka general olan Kondilis'in organize ettiği bir hükümet darbesiyle devrilip gitmişti.

Müteakip birkaç yılın siyasi olaylarında büyük bir rol oynayan bu önemli adam aslen bir köylüydü. Tesalya'da Trikkala köyünde küçük bir çiftçinin oğlu olup, orduda çavuşluktan başlayarak o günkü mevkiine ulaşmıştı. Heyecanlı ve macerayı seven bir yaradılışı vardı. Daha genç bir çavuşken Albay Vassos'un 1897 Girit Harekâtına katılmış, daha sonra Makedonya'da sert gerilla okulunda yetişmiş, Balkan savaşlarına katılmıştı. 1916' da Venizelos, Kral Konstantinos ile bozuşup, Selanik'te ihtilalci bir hükümet kurarak İttifak Devletleri'ne savaş ilan ettikten sonra, Kondilis bütün heyecan ve hevesiyle kendini Almanlar'a karşı savaşmak üzere Makedonya'da bir ihtilal ordusu kurmaya verdi. Ordusuna asker toplama şekli aslen ihtilallere karşı olan Makedonya köylüleri arasında kuvvetli bir tepki uyandırmıştı ama Kondilis bu muhalefeti demir bir yumrukla kırmakta güçlük çekmedi.

Daha sonra Ukrayna'da ve Anadolu'da vazife gören Kondilis 1920'de Kral Konstantinos'un yeniden tahta çıkışı üzerine emekliye ayrılarak, o zaman Müttefik işgalindeki İstanbul'a yerleşti. Krallıkla birlikte 1917'deki metotlarını unutmayan Makedonyalı askerlerin takındığı tavır orduda kalmasını güçleştirmişti.

İstanbul'da çekildiği köşesinden Kralın generallerine Anadolu'daki harekâtı idare ediş şekillerine karşı şiddetli bir basın kampanyası açmıştı Kondilis. Vatanseverlik ve hizmetle dolu hayatının en az anılmaya değer olan bu safhasında yayınladığı eleştiriler, Türkler tarafından mükemmelen

istismar edilmiş, zaten moralman iyi durumda olmayan Yunan birliklerinin moralini daha çok bozma yolunda kullanılmıştır.

1922 Bozgunundan sonra Kondilis Yunanistan'a döndü, ordudaki görevinden ayrılmış olduğundan politikaya atıldı. Liderlik rolünden vazgeçemediğinden mevcut partilerden hiçbirine girmemiş, Milli Radikal Parti adıyla kendi partisini kurmuştu. O devirlerde siyasi hayatta pek aktif bir rol oynayan subaylar arasındaki itibarına dayanıyor, göçmenler tarafından da tutulduğundan kendisini Venizelos'un yerine en kuvvetli aday görüyordu.

Onun meziyetlerini bilen ve bunlardan korkan General Pangalos, Roma İmparatorluğu'ndan beri siyasi mahkûmların sürgün yeri olan Ege adalarından birine sürgün etmişti Kondilis'i. Kondilis bu adadan kaçmaya muvaffak oldu ve 1926 yılı Ağustos'unda, diktatörün muhafızlığını yapan Cumhuriyet Alayı subaylarıyla anlaşarak bir hükümet darbesine teşebbüs etti. Pangalos Romalı diktatörleri takliden askerlerinin başında sokağa çıkmış, kuvvetini göstererek ayaklanmayı bastırmayı ummuştu, ama Kondilis'in adamları şiddetli bir ateş altında bu gösteriyi ezip dağıtmış duruma hâkim olmuştu.

Bu olaydan sonra Tesalyalı köylü alelade bir maceraperest olmadığını, gayesinin sadece iktidarı ele geçirmekten ibaret bulunmadığını isbat etti. Pangalos ve askerlerinin dağıtılmasından sonra bir devlet adamlığı örneği vererek normal parlamenter hayata dönüşü sağlamak için seçimlerin yapılacağını ilan etti. Öteki parti liderlerinin elindeki en büyük silahı tesirsiz bırakmayı da bilmişti. Kendi partisini dağıtmış, kendisinin şahsen seçimlerde aday olmadığını da açıklamıştı. Yunan siyasi tarihinin en örnek seçimlerini başarıyla tamamladıktan sonra, sessizce Paris'e gitmiş, Fransızca öğrenip bilgisini artıracağını ileri sürerek, siyaset sahnesinden çekilmişti.

Bunu takibeden iki yıl (1926-27) yapıcı bir iş ortaya koyabilmek için çok kısa bir zamandı. Bu devrede 1915'ten beri ilk defa olarak milli bir hükümet kurulmuş, Venizelos'çular, Antivenizelos'çular, Kralcılar ve Cumhuriyetçiler biraraya gelerek ilk defa bir işbirliğine girişmişlerdi. Memleket maliyesi, Liberal Venizelos'çu partisinde Venizelos'un yerine liderliğe gelen Kafandaris tarafından düzene sokulmuş, Milletler Cemiyetinin aracılığıyla bir dış yardım sağlanmış, göçmenlerin yerleştirilmesinin doğurduğu mali külfeti karşılamak olanağı ortaya çıkmış, paranın değer kaybı önlenmiş, yol yapımına başlanmış ve en önemlisi, daha evvelki hükümetler tarafından ordudan atılan Kralcı subayların yeniden orduya alınmasıyla, ordudaki Venizelos'çu ve Antivenizelos'çu elemanların aralarının bulunması, görüş ayrılıklarının giderilmesi imkânı elde edilmişti.

Bu durumdan hoşlanmayanlar sadece, kendilerinin arka saflara itilip, işbaşından uzaklaştırıldığını düşünerek için için hırslanan Venizelos taraftarı subaylardı. Bunların başında da, geçmiş siyasi olaylarda her zaman ön safta yer almış ve siyasete pek meraklı bir insan olan General Otonayos geliyordu. Diğer taraftarlarının da yardımıyla Paris'te köşesine çekilmiş ve Thukydides'i Fransızca'ya çevirmeye uğraşan eski Giritli politikacıyı yeniden Yunanistan'a dönüp aktif politikaya katılması için zorlamaya başladılar.

Fransa'daki sakin hayatı, Atina'nın heyecanlı siyasi hayatıyla ölçülemeyecek kadar hareketsiz ve sessiz bulan Venizelos bu daveti büyük bir işti-

yakla kabullendi. Bu dönüş birkaç safhada gerçekleştirildi. Venizelos önce anavatanı olan Girit' e gitti. Burada kısa bir müddet kaldıktan sonra Atina'ya geçerek, Liberal Partinin o zamanki lideri Kafandaris aleyhine şiddetli bir kampanyaya girişti. Kafandaris çoğu zaman yersiz ve haksız olan bu hücumlardan rahatsız olarak hükümetten istifa ettiği gibi, partinin liderliğini de bıraktı. Bu olay bir milli hükümete çok yakın olan koalisyon hükümetini de temelinden sarsmış, Kafandaris'in istifasıyla birlikte çökertivermişti. Bu durumda Venizelos'un iktidarı ellerine alması pek kolay ve şaşaalı oldu.

Venizelos, iktidara dönüşünü büyük bir heyecanla destekleyen, kendisini kurtarıcı olarak görmekte devam eden göçmenler ve seçim kampanyasını sürdürmekteki şayanı hayret gayret ve başarısı sayesinde 19 Ağustos 1928'de yapılan seçimlerde büyük bir ekseriyet kazandı. Halkın kendisini bu derece içten ve çoğunlukla desteklemiş olmasının verdiği güvenle müteakip dört yıl sonunda Yunanistan'ın tanınamayacak kadar değişik bir memleket olacağını ilan etmekten zevk duyuyordu. Ne var ki, bu iyimserliği gerçekleşemedi. 1928-1932 arası dört yıllık iktidarı büyük bir başarısızlıkla geçti ve bakanlar seviyesinde büyük skandallar ve beceriksizliklerle son buldu. Eski yardımcısı ve partisinin başından büyük bir şövalyelik örneği vererek çekilmiş olan Kafandaris, memleketin mali yönden beceriksizce idare edildiğini söylüyor, hükümetin tutumunu şiddetle tenkid ediyordu. Allah da Venizelos'un aleyhine dönmüştü adeta. Dünya ekonomik buhranı Yunanistan'ı onun iktidarı sırasında yakalamış, memleketi, seçim kampanyasında çizilen tozpembe istikbalin aksine tam bir iflasa sürüklemişti. Bu durumda hükümet bütün itibarını yitirmekte gecikmedi.

Venizelos'un bu dört yıllık iktidarının tek başarısı, tam kendisine yakışır bir devlet adamlığı ve cesaret örneği olacak şekilde geçmişe bir sünger çekerek Türkiye ile 30 Ekim 1930'da yaptığı anlaşmadır. Bu anlaşma ile göçmenlerin mübadelesinin doğurduğu karşılıklı taleplere son veriliyor, birbirlerine düşman iki memleket arasında yepyeni bir barış devri başlatılmış oluyordu. Yugoslavya ve İtalya ile yapılan öteki anlaşmalarda da bu memleketlerle olan ilişkiler sağlam temeller üzerine oturtuldu. Venizelos, dış politika meselelerinde hâlâ en usta olduğunu bir defa daha isbatlamıştı.

Venizelos'un müşaviri General Plastiras'ın hatalı bir tutumla, Mart 1933'te seçimlerde Venizelos aleyhtarı Halkçı Parti'nin Kaldaris başkanlığında seçimi kazanmasının hemen ertesi günü, bir diktatörlük kurmak üzere başarısız darbe teşebbüsünde bulunması, halkın sabrını taşırmış, ihtiyar kurdun zorla bir Venizelos'çu idare kurmak niyetinde olduğu inancını uyandırmıştı. Venizelos bu hareketin kendisiyle hiçbir ilişkisi bulunmadığını söyleyerek, kendini temize çıkarmaya uğraştıysa da her şey son derece aleyhine olduğundan, iddialarına kimse kulak asmadı.

Bu andan itibaren Venizelos savunma durumuna geçti. Bu olay karşılıklı fitne ve tertiplerle dolu bir devrin başlangıcı oldu. Venizelos'çu grupla ve karşı grup arasındaki eski düşmanlık ve eski hesaplar ortaya dökülmüş, herşey yeni baştan alevlenmişti. Mecliste fırtınalı celseler yapılıyor, iki taraf birbirine giriyordu. Bir seferinde Venizelos, kendisini vatana ihanetle itham ederek divanı harbe vermek isteyen General Metaksas'a cevap verirken 1922

Cuntasının başkanı olarak beş Antivenizelos'çu bakanla birlikte General Hacınis'in idamından şahsen sorumlu olan ve bozgun sırasında Anadolu harekâtının başında bulunan General Plastiras'ın eski hizmetlerine dokununca, kıyamet koptu, yuhalanarak aşağı indirildi ve Meclis binasından dışarı çıkmak zorunda kaldı.

Bu olayı 5 Haziran 1933'te Venizelos'un bir gece evine dönerken hayatına kastedilmesi takip etti. Venizelos bu suikastten sağ salim kurtulmuş fakat muhafızlarından biri ölmüş, karısı da hafifçe yaralanmıştı. Bu olay dolayısıyla eski bir çeteci ile yüksek rütbeli birkaç polis suçlu bulundu. Bilhassa polisin böyle bir işe karışmış olması –ki bu hususta kuvvetli deliller vardı– meselenin ciddiyetini bir kat daha artırıyordu. Muhalefet, yani Venizelos taraftarları yaylım ateşine geçmiş, İçişleri Bakanı Yanni Rallis'in bu işte parmağı olduğunu iddia ediyordu. İçişleri Bakanı hükümeti temize çıkarmış olmak için istifa zorunda kaldı.

General Plastiras'ın başarısız darbe teşebbüsünü, Liberal Parti liderine yapılan suikastın takip etmesi iki parti arasındaki geçimsizliği açık bir harbe dönüştürdü. Muhalefet birkaç sefer konuşma haklarının ellerinden alındığı iddiasıyla Meclisten çekildi. Ayrıca cumhuriyetin tehlikede olduğunu ve 1932 Kasım ayında cumhuriyeti resmen kabul etmiş olmalarına rağmen Antivenizelos'çu olan iktidardaki Kralcı Partinin memlekette Krallığı yeniden kurmak için tertipler peşinde olduğunu haykırmaya başladı. Bu yanlış bir taktik olmuştu. Zira 1932 Eylül seçimlerinde, o zaman başbakan olan Venizelos, Kralcı Partinin cumhuriyet rejimini resmen tanıdığını ilan etmemesi halinde kendilerinin seçimlere katılmasına izin vermeyeceğini açıklamış ve Kralcılar da bu isteği aynen yerine getirmişlerdi. Bu bakımdan iktidar partisi aleyhine ileri sürülen bu iddiaların ciddi olmadığı ve bunun halkın görüşlerini karıştırmak için uydurulmuş ve sırf partizanlık olduğu yolundaki inançlar bir kat daha kuvvetlendi.

1934 sonuna doğru, Venizelos'çuların bir askeri darbe ile hükümeti devirme hazırlığı içinde olduğuna dair rivayetler artmıştı. Bu rivayetler asılsız değildi aslında. 1 Mart 1935 gecesi, bir grup Venizelos'çu subay, göçmen kampından aldıkları takviye kuvvetiyle birlikte Atina'daki Askeri Okulu basmış, aynı anda bir kısım emekli deniz subayı, diğerlerinin göz yummasından istifade ederek Salamis Körfezi'ndeki *Averof* zırhlısıyla birkaç küçük savaş gemisine el koymuştu. Aynı şekilde Serez, Drama ve Kavala garnizonlarında da benzeri hareketler oluşuyor, Selanik'e doğru yürüyüşe geçme hazırlığı yapılıyordu.

Hükümet böyle bir durum için hazırlıklıydı. Atinadaki okul hemen sarıldı, isyancılar teslime mecbur bırakıldı. Selanik'e derhal takviye birlikleri gönderilecek, Makedonya'dan gelecek yürüyüşü Struma Nehri'nde durduracak tertibat alındı. Bütün Yunanistan'da sıkıyönetim ilan edilmiş, ihtiyatlar askere alınmıştı.

O sırada Girit'te bulunan Venizelos bir deklarasyon yayınladı ve hükümetin hiçbir haklı sebebe dayanmayarak ve anayasaya aykırı bir sıkıyönetim ilan ettiği, aslında gerçek bir hükümetin herhangi bir askeri teşebbüse karşı başka tedbirlerle karşı koyması gerektiği şeklinde zayıf bir sebebe dayanarak

isyancıların başında olduğunu ilan etti. On beş gün geçmeden, o sırada Savaş Bakanı olan General Kondilis'in gayretiyle Makedonya'daki isyancılar silahlarını bırakmışlar, denizciler teslim olmuş, Venizelos da bir kısım taraftarıyla İtalyan topraklarına sığınmıştı. Günün kahramanı General Kondilis'ti. 1928'de Fransa'dan vatanına dönen Kondilis yeniden parlamentoya seçilmişti. 1932 Kasım'ında, Kralcı Parti'nin cumhuriyeti tanıdığını resmen ilan etmesinden sonra, milli menfaatler dolayısıyla Antivenizelos'çu Halkçı Parti'nin lideri Kaldaris'in başkanlığında kurulan hükümetle işbirliğine hazır olduğunu ilan eden ilk cumhuriyetçi lider olmuştu. Bu hareket gerçek bir devlet adamlığı örneği olduğu kadar, 1926 yılında General Pangalos'un diktatörlüğünü devirişinden sonra takındığı tavra yaraşır bir hareketti. Fakat Venizelos taraftarlarının düşmanlığını kazanmasına da yol açmıştı. 1935 İsyanının bu suretle bastırılmış olması şimdi Kondilis'i yeniden başa geçirmiş oluyordu.

İsyanın başarısızlığı ve Venizelos'un en yakın siyasi ve askeri yardımcılarıyla birlikte kaçışı, Venizelos'çu Parti için olduğu kadar bu partinin şampiyonluğunu yaptığı cumhuriyet rejimi için de öldürücü bir darbe olmuştu. 1926'dan beri bir nevi uykuda olan Kralcı düşünceler hemen ayaklandı. Cumhuriyetçi kuruluşlar, izah olunduğu şekilde, halkın içinden gelen köklü birtakım isteklerle kurulmuş değildi. Bu daha çok bir kısım siyasi ve askeri liderlerin tahta karşı duydukları düşmanlıktan doğmuştu. 1924 yılında krallığın ilgası da bir halk hareketi sonucu değil, o devrin askeri idaresi tarafından gerçekleştirilmiş bir teşebbüstü. Güney Yunanistan halkı hemen hemen bütünlüğüyle Kralcı olarak kalmış ve tahta bağlılığını her fırsatta göstermişti. 1924'ten 1935'e kadar Cumhuriyet idaresi hüküm sürmesine rağmen halk tarafından hiçbir zaman içtenlikle benimsenip sevilmemişti.

Çoğu 1 Mart 1935 İsyanına katılmış olan Venizelos'çu subayların işbaşından uzaklaştırılmalarıyla cumhuriyet rejimini tutan dip çökmüş ve yerini krallık taraftarı subaylar almıştır.

Buna rağmen Kralcı Parti liderleri, derhal bir rejim değişikliği yapılması konusunda aynı fikirde değillerdi. Halkçı Parti'nin lideri Kaldaris yaradılış itibarıyla çekingen ve kararsız olduğundan tereddüt ediyordu.

Öte yanda General Metaksas, o tarihe kadar Antivenizelos'çu küçük bir grubun başında olmasına rağmen bütün kuvvetiyle memleket çapında Krallığın derhal ihyası kampanyasını başlatmış, bu konuda teşebbüsü eline almıştı. Kaldaris, bu konunun bir plebisit sonucu halledileceğini açıkladı. Bu programla 1935 Haziran'ında halkın önüne çıkan Kaldaris büyük bir destek kazanmıştı. Ama yine müteredditti. Plebisitin yapılacağı kesin tarihi bir türlü tesbit etmiyor, günden güne atıyordu. Bu arada olaylar süratle gelişiyor, tam bir keşmekeş halini alıyor, Kralcıların arasındaki enerjik elemanlar gittikçe huzursuzlanıyordu.

10 Ekim'de ordu ve donanmanın ileri gelenleri Kaldaris'i ziyaret ederek hükümetin daha enerjik ve kararlı ellere teslim edilmesi gerektiğini bildirdiler. Kaldaris bu baskı altında istifa etti ve yeni hükümet, Haziran seçiminden beri açıkça krallığa taraftar olduğunu bildiren ve sağcı Kralcıların liderlerinden Thotoki ile işbirliği yapmaya başlayan General Kondilis tarafından kuruldu. Bu hükümet Yunan siyasi tarihinden Cumhuriyetçi liderlerin 1924 yı-

lında koydukları sahifeyi çıkararak, Milli Meclise Krallığı ilan ettirdi. 1924' te yapılan hareketi örnek alarak, 3 Kasım 1935'te bir plebisit yapıldı ve rejim değişikliği halka da tasdik ettirildi. 25 Kasım 1935'te de on iki yıldır memleketten uzakta olan Kral Yunanistan'a döndü.

Cumhuriyet başarısızlığa uğramıştı, çünkü tek bir partinin tekelinde devam ettirilmek istenmişti. Yıkılışın sebeplerini düşmanlarından çok dostlarında aramalıdır. Yeni kral aynı durumun krallık için de tekrarlanmamasında kararlıydı. Fakat bu tarihten sonra olup bitenler bu kitabın konusunun dışında kaldığından bu hususta fikir yürütülmeyecektir.

(b) Nüfus Mübadelesi

Avrupa'da savaş başladığı zaman, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ve Asya topraklarında hemen hemen iki milyona yakın Rum yaşıyordu. Savaş sırasında birkaç yüz bin kişinin ölmüş olmasına rağmen 1928'de Mondros Mütarekesi'nin imzasında Rumlar'ın sayısı bir buçuk milyon civarındaydı. Yunan Hükümetinin finanse ettiği ve İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nin de desteklediği özel bir komisyon; savaş sırasında 1. Türk Ordusuna kumanda eden Alman Generali Liman Von Sanders'in tavsiyesi üzerine İtilaf Devletleri'ne gizlice yardım etmelerini önlemek için Anadolu'nun iç taraflarına yerleştirilen Hıristiyan nüfusun eski yerlerine getirilmesi ve iskânı işlerini üzerine almıştı.

1919 Mayıs'ında Yunanlılar'ın İzmir'i işgali, bir bakıma aslında bu şehrin İtalyanlar tarafından işgalini önlemek gayesini gütmekle beraber, İtilaf Yüksek Konseyi tarafından verilen yetkiyle Anadolu'daki Hıristiyan halkın imhasını önlemek gayesiyle yapılmış gösterildi. Fakat bu gayesini yerine getirmek yerine derhal kanlı olaylara yol açtı bu durum.

Bu olayların yarattığı acı ve kırgınlık Rumlar'la Türkler arasında aşılmaz bir uçurum ortaya çıkarmıştı. Türkler bilhassa, kurtarıcı olarak telakki ettikleri işgal ordusuna karşı sempati duyan yerli Rumlar'a son derece kırılmıştı. Anadolu seferinin 1922 Ağustos'unda feci bir bozgunla sonuçlanması bu halk için de öldürücü bir darbe oldu. Yunan ordusunun Anadolu topraklarını boşaltmasına paralel olarak yerli Rumlar ve Ermeniler de kitle halinde bulundukları toprakları terke başladılar. Aksi halde Türk ordusu ve Müslüman halkın gazabına uğrayacaklarını biliyorlardı.

10 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile Doğu Trakya boşaltıldı ve bunu İstanbul ve çevresindeki Rumlar'ın büyük göçü izledi.[120]

Bu derece büyük sayıda bir göçmen kitlesinin Yunanistan'a gelişi –ki daha evvelce Rusya ve Bulgaristan'dan gelenlerin sayısıyla birleşince 1.200.000'i bulmuştu– Anadolu felaketinin en ciddi sonuçlarından biri olmuş ve savaştan sonra pek az ülkenin başa çıkabileceği kadar büyük çapta sosyal, ekonomik ve idari meseleler de ortaya çıkarmıştı.

120) Şehrin Türkler tarafından geri alınmasından evvel halkın en zengin kesimini teşkil eden 50.000 kadar Rum ve Ermeni halk İstanbul'u terketmişti. Bugün Türkiye'de Rum ve Ermeni azınlığı temsil eden 100.000 kadar Rum, 20.000 kadar Ermeni kalmıştır. (Bu kitap 1936'da yazılıp 1937'de yayımlanmıştır–Ç.N.)

Şimdi sorunlardan biri barışın sağlanmasından sonra bu halkın Türkiye'deki evlerine barklarına dönüp dönemeyecekleriydi. Fakat bu mesele Lozan'da Yunan delegesi tarafından ortaya atıldığında Türkler tek bir Rum veya Ermeni'yi geri almak niyetinde olmadıklarını açıkça beyan etmişler ve bu mübadele olayını memleketlerini asırlardır tehdit etmekte olan Yunanlılaştırma tehlikesinin hallinde Allah'ın gönderdiği bir lutuf olarak kabul ettiklerini söylemişlerdi.

Bu kesin beyan, Yunanlılar'ın silah gücünün dışında hiçbir şeyin, Türkiye'yi göçmenleri geri almaya zorlayamayacağını anlatmaya yetmişti. Onlar da buna karşılık, bu kadar halkı yerleştirecek topraklarının olmadığını sebep göstererek, Makedonya'daki 400.000 kadar Müslüman halkın da aynı şekilde yerlerini bırakarak, bu topraklara Anadolu Rumlar'ının yerleştirilmesini talep etti; geniş çapta nüfus hareketinin doğurduğu ciddi ekonomik problemlerle karşı karşıya bulunan Türk Hükümeti bu teklifi derhal kabul etti. Bu suretle Rumlar'ın boşaltmış olduğu toprakların doldurulması imkânını elde edebileceğini umuyordu.

Bu devasa ve tarihte bir örneği daha bulunmayan insan takasını sağlayan anlaşma Türkiye ile Yunanistan arasında 23 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da imzalandı.

İlgili iki devlet için ortaya çıkardığı siyasi ve mali problemlerin yanı sıra, bu konvansiyonun en büyük önemi, Yakındoğu tarihinde bir devrin kapanıp, yeni bir devrin açılmasına ön ayak olmasıdır.

Son yüzyıl, Balkan Yarımadası ve Ege'nin iki yakası asırlarca devam eden çeşitli akınların getirip yerleştirdiği, birbirine karıştırdığı ırklardan oluşan ve birbirlerinin can düşmanı milletlerle kaynaşma halindeydi. Bu ırk keşmekeşi hiçbir yerde başta Makedonya, Trakya ve Batı Anadolu Bölgesi olmak üzere Ege sahillerinde olduğu derecede görülmemiştir.

Bu şekilde halkların mübadelesi suretiyle bunları ırken ait oldukları memleket topraklarında toplamak, hiç olmazsa bir dereceye kadar Balkanlar'daki huzursuzluğun belli başlı sebeplerinden birini ortadan kaldırmış oluyordu.

Mübadeleden sonra "Doğu Sorunu"nda yepyeni bir devre açılıyor, veya başka bir deyimle, Bizans ve Osmanlı imparatorluklarının çöküşü sırasında ortaya çıkan eski "Doğu Sorunu" böylece ortadan siliniyordu.

"Doğu Sorunu" aslında Osmanlı istilasından çok önce, Bizans İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Balkan Yarımadası'nın kuzeyli Slav ve öteki milletlerin istilasıyla ortaya çıkmış bir problemdi. Bu istilalarla birlikte eskiden Yunan ve Roma medeniyetlerinin geliştiği topraklar üzerinde bir mücadele, bir didişmedir başladı. Sırplar'ın ve Bulgarlar'ın kurduğu yeni devletler Bizans'ın mirasına konmak isteyenlerin ilki oldular. Bu 6. ve 7. yüzyılda oluyordu. Arkasından 13. yüzyılda Venedikliler ve öteki Batı Avrupalı istilacılar geldi. 1204'te Konstantinopolis'i ele geçirerek geçici de olsa bu bölgede yerleştiler bir müddet.

13. yüzyılda başlayan ve 1453'te İstanbul'un zaptı ile oturan Osmanlı istilası, bütün Balkanlar'ı içine alan Türk hegemonyasını kurarak Doğu Sorunu'nun birinci safhasına son verdi. Ancak üç asır sonra, 18. yüzyılın başın-

dan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun gitgide çökmeye başlaması İstanbul ve öteki Balkan memleketlerinin kime miras kalacağı sorununun doğmasına sebep olmuştu. Bu miras üzerinde hak iddia edenlerin sayısı oldukça çoktu. Bunun kendilerine ait milli bir hak olduğu görüşünü ileri süren Yunanlılar başta olmak üzere, Slavlar, Bulgarlar, Ruslar ve bütün Batılı ülkeler bu konuda kendilerine pay çıkarıyorlardı.

Osmanlı topraklarını paylaşma çabaları iki devreye ayrılır. Birinci devrede 19. yüzyılda Yunan, Sırp ve Bulgarlar Balkanlar'da başlattıkları kurtuluş savaşlarında başarıya ulaşarak, Tesalya, Sırbistan ve Kuzey Bulgaristan'ı Osmanlılar'dan kopardılar. İkinci devrede, Makedonya, Trakya ve sonunda Anadolu gibi nüfusunun karışık olduğu bölgelerin ele geçirilmesi çabalarına şahit olundu. Bu kavga 1912'de Balkan devletlerinin Türkiye'ye karşı müşterek savaşıyla başlar. Bu savaş Makedonya'nın ve Trakya'nın batı kısmının Balkan Konfederasyonu arasında paylaşılmasıyla sonuçlandı. Yunanistan, İstanbul'un yeniden ele geçirilmesi hayalinin peşinde 1919'da geçici olarak Doğu Trakya ve Anadolu'nun Ege kesimlerini işgale teşebbüs ettiyse de, bu gayretleri 1922'de Anadolu felaketiyle sona erdi.

1923 Lozan Antlaşması'yla Yunan sınırı Doğu Trakya ile Batı Trakya'yı birbirinden ayıran Meriç Nehri'ne çekildi. İki memleket arasında nüfus mübadelesi hududun bu şekilde saptanmasından sonra kararlaştırılmıştır.

Ayrı ırkların hemen hemen kendilerine ait topraklarında toplanmasını sağlayan bu nüfus mübadelesi bir başka yönden Balkan tarihinde Bizans devrinin de sonu oldu. Aslında Bizans devrinin kapanışının 1453'te İstanbul'un zaptına rastladığını söylemek hatalı olur. O tarihte siyasi bir rejim ortadan kalkmış, fakat diğer yönlerdeki değişiklik hep yüzeyde kalmıştı. Yarımadanın ekonomik ve sosyal hayatının temelindeki şartlar Osmanlı istilasından hemen evvelkinin aynı olmamakta devam ediyordu.

Osmanlı İmparatorluğu, Müslümanlığın getirilişinin dışında, bir bakıma Bizans İmparatorluğu'nun devamıdır denebilir. Osmanlı Sultanları Sezar'ın tahtında Bizans İmparatorlarının yerini aldı, Seraglio, Topkapı Sarayı adıyla aynı şekilde devam etti, Türk Bey ve Paşaları büyük arazi sahibi olarak Bizans veya Frank asillerinin yerine geçtiler. Etnografik bakımdan 6. ve 7. yüzyıllardaki Slav istilasının sonucu ırk karışımına bu defa, bütün Balkan Yarımadası'na yayılıp Rumlar, Sırplar, Bulgarlar, Arnavutlar'la bir arada, fakat ne onları kendilerine benzetip ne de kendileri onlara benzeyerek yaşıyan Türkler ilave edilmiş oluyordu.

Ruhani bakımdan, devletin resmi dini olarak Hıristiyanlık yerine İslamlık geçmişti. Fakat Yunan Ortadoks Kilisesi, bütün eski teşkilatı, hakları ve Sultanların el sürmediği arazisiyle, Patriğinden başlayarak birlikte aynen devam ediyordu. Bütün Osman vilayetlerinde bir Müslüman Kadı ile bir Rum Metropol bulunurdu. Ruhani sıfat ve isimlerin hepsi Bizans zamanında olduğu gibi kullanılmaktaydı. Müslümanların şeriat mahkemelerinin yanında Rum ruhani mahkemesi, Şeyhülislam'ın yanında Rum Patriği varlığını devam ettiriyordu.

Kentlerin dışında, köylerde de hiçbir şey değişmemişti. Kırsal alanlarda, toprağın verimli olduğu bölgelerde köylüler aynı şekilde köle olarak çalışı-

yor, toprağı kilisenin veya asillerin hesabına ekip biçiyordu. Tek değişiklik Bizanslı veya Latin Lordların yerini Müslüman Türk Beylerinin almış olmasıydı. Türkler'e ait "çiftlik"ler, Bizanslılar'ın "metochion" veya "latifundium"larının ad değiştirmiş şekillerinden başka bir şey değildi. Türklerdeki "yarıcı", Bizanslılar zamanında olduğu gibi toprağı paylaşma esasına göre işleyen köylüleri, toprak sahibi köylülerden ayırmak için kullanılırdı. Cami ve tekkeleri idame ettirmek için tahsis olunan arazi, yani Vakıflar, Rum kilise arazisi gibi bütün memlekete yayıldı. Şehirlerde, Bizans'ın meslek teşekkülleri "esnaf" adını alarak Türk idaresi altında da yaşamakta devam etti. Değişik meslek sahipleri aynen Bizans'ta olduğu gibi ayrı sokak veya kesimlerde toplu olarak çalışıyorlardı.

Yabancılara karşı olan muamelede de Türkler, Bizans imparatorlarının sistemini benimsediler. Sultanların Fransa, İngiltere, Hollanda gibi yabancı devletlere tanıdığı *Kapitülasyon*, başka bir deyimle bu devletler tebasının yerli mahkemelerin yetkisi dışında tutulması, bir kısım vergileri ödememesi gibi özel imtiyazlar, Bizans imparatorlarının Venedik, Ceneviz, Raguza ve öteki İtalyan Cumhuriyetlerine tanıdığı imtiyazların devamından başka bir şey değildi.

Bu karışık ve Bizans menşeli ne idüğü belirsiz düzen Lozan Antlaşması'nın imzasından bir yıl sonraya, 1923 yılına kadar devam etti. Aynı şekilde öteki Balkan devletlerinin gelişmesi de bir nevi Bizans Devleti'nin yeniden canlandırılması yönünde oldu.

Türk boyunduruğundan kurtuluşlarını hemen takip eden devirde Yunanistan, Sırbistan ve daha sonra Bulgaristan, Batı Avrupa örneğinde ve kuvvetini içinde büyük sayıda başka ırktan ekalliyetlerin olmadığı homojen halka sahip olmaktan alan milli devletler kurmayı başardılar böylece, mesela Yunanistan 1830'da hudutları sadece Tesalya'ya kadar uzanan fakat nüfusu yalnız Rum olan bir devletti. Memlekette ne Türk ne Bulgar, ne *çiftlik*, ne de *vakıf* vardı. Her yerde çiftçi-köylüler kendi topraklarını işliyordu. Büyük *çiftlik*ler veya tek kişiye ait büyük araziler beylerin çekilmesiyle ortadan kalkmıştı. Müslümanların gidişiyle birlikte camilere ve diğer İslam kuruluşlarına ait topraklar da dağıtılmıştı.1830'da Yunanistan, geçmişin bütün sıkıntılarından kurtulmuş ırk ve din bakımından homojen, Bizanslı olmaktan çok Helen bir devletti.

Fakat 1884'te Tesalya'nın işgalinden sonra Yunanistan bir Bizans olma yoluna girdi. Bu defa büyük arazi sahibi Türkler yerlerinde kaldığından, nüfus homojen olmaktan çıkmıştı. Larissa ve Volo ilhaktan sonra bile büyük çapta Türk karakterini muhafaza etti. Müslüman halkın varlığı normal olarak müftülük, cami, vakıf ve dini mahkemeler gibi İslam kuruluşlarının devamına yol açmıştı. Türk bey ve paşalarının kalışı da eski büyük arazilerin aynen devamını gerektirdi. Tesalyalı köylüler, tıpkı Bizans devrinde olduğu gibi yine *yarıcılık* yapıyorlardı.

1912'de Makedonya, Epir, Girit ve Ege adalarının alınışından sonra Yunanistan kesinlikle Bizans tipi bir devlet halini aldı. 1830'daki homojen devlet olmaktan çıkmış, Türk, Slav, Arnavut ve Eflak karışımı büyük bir yabancı azınlığı içine almıştı. Bu farkı iyice görmek için Balkan savaşlarından iki yıl

evvelki (1910'daki) nüfus ile bu yeni toprakların alındığı 1913 yılındaki nüfus sayısını karşılaştırmak yeter. 1910'da nüfusun %99'u Rum'du. 1913'te nüfusun %20'sini yabancı ırktan halk teşkil ediyordu. 640.000 Müslüman vardı ve 1913 Atina Antlaşması'yla bütün İslam kuruluşları aynen muhafaza ediliyordu. Hudut Trakya'ya kadar uzanmış. İstanbul'un da alınması önlenilmez bir arzu halini almıştı. Helenizmin hâkimiyetinde Türk, Rum, Slav ve Ermeni karışımı bir Bizans Devleti kurmak ideal olmuştu.

Halkın büyük çoğunluğu Rum olmayanlardan müteşekkil olan Doğu Trakya ve Batı Anadolu'nun işgali, Yunan devletinin bu melez yapısını daha belirli ve devamlı hale getirecekti. Ancak Anadolu'yu işgal yolundaki girişimin boşa çıkışı, Doğu Trakya' nın kaybı ve bu bölgelerdeki Rumlar'ın göçü, Yunanistan'ın bozulan karakterini değiştirdi. Bilhassa nüfus mübadelesi bu değişikliği tamamlayıp, kesinleştirdi. Yunanistan'daki yabancı halkın kendi memleketlerine göç edişi ve bunların yerine Türkiye, Rusya ve Bulgaristan'dan gelen Rumlar'ın yerleştirilişi 1884'ten sonra kazanılan yeni toprakların da Yunanlılaştırılmasını sağladı. Bugün Batı Trakya'da 100.000 kadar Türk, Makedonya'da 80-90.000 kadar Slav ve Batı Epir'de 20.000 kadar Arnavut kalmıştır. Bunların toplam sayısı Yunan nüfusunun takriben %12'si kadardır ki, Selanik bölgesinde yaşayan Yahudiler'i de ilave ederseniz bu nisbet %15'e kadar çıkabilir.[121]

Siyasi bakımdan sonuç fevkalade önemlidir. Hele komşu memleketlerde çok sayıda azınlıkların bulunmasının ortaya çıkardığı komplikasyonlar göz önüne alınacak olursa bu önem daha da artar.

Göçmenlerin yerleştirilmesi Yunanistan'ın sosyal ve ekonomik karakterinde de büyük değişikliklere yol açtı. Yeni gelenlere toprak verilmesi zorunluğu Yunanlı veya yabancı kime ait olursa olsun büyük arazilerin parçalanmasını sonuçlandırdı. Aynaroz Manastırı'na ait olanlar da dahil, arazinin bu şekilde dağıtılması bugün Yunanistan'da büyük arazi sahipliğini ortadan kaldırmıştır. Bugün Yunanistan'da 1200 dönümden büyük arazi sahibi kalmamıştır. (Sadece orman, bağ ve zeytinlikler bu ölçünün dışında tutulmuştur.)

Ayrıca, yeni gelenler devletin kiracısı değil, serbest mülk sahipleri durumuna getirildiler. Devlet, bu işi yaparken bağımsız bir köylü sınıfı meydana getirmek gayesini güdüyordu. Bu şekilde mülk sahibi olmanın tek şartı, tam mülkiyete sahip olmadan oldukça sembolik bir rakam olan toprağın, üstündeki evin ve öteki tesisatın bedelini tam olarak devlete ödemekti. Siyasi baskılar sonucu bu bedel bir kaç sefer önemli surette azaltıldı ve kısa zamanda herkes toprağının tam sahibi oldu.

Memleketteki bütün diğer şartlar da aynı şekilde değişmişti. Küçük kerpiç kulübelerin arasında Bey'e ait bir konaktan ibaret olan köylerin yerine, bilhassa Makedonya bölgesinde, yerleştirme komisyonları tarafından kurulan birbirine benzer evler görülmektedir. Bunların arasında en büyük bina artık Bey'in konağı değil, devletin yaptırdığı okul veya kilisedir. Bu değişiklik, bir devrin kapanışının sembolü olarak önemlidir.

121) Verilen bu rakamların ve yapılan mukayeselerin bu kitabın yazıldığı 1936 yılındaki nüfusa göre olduğunu hatırlatırız. (Ç.N.)

beşinci bölüm

konstantinos

Kral Konstantinos, İngiltere, Danimarka, Rusya ve Almanya saraylarının etkisi altında yetiştirilmişti. Bunlardan ilk ikisinin etkisi demokratik, öteki ikisininki otokratikti.

Dış görünüşte İngiliz Sarayının etkisi en kuvvetli olanıydı. Yunan Kral ailesinde kendi aralarında İngilizce konuşulurdu. Konstantinos'un karısı Kraliçe Sophia, aslen Alman olmasına rağmen büyükannesi Kraliçe Victoria'nın yanında yetiştiğinden İngiliz âdetlerine meyyaldi. Veliaht Prenses iken ailesiyle birlikte sık sık Güney İngiltere'ye gider, yaz tatillerini orada geçirirdi.

Sadelik ve samimi bir aile havasının hüküm sürdüğü Danimarka Sarayında da İngiliz etkisi görülür. Kral Edward ve Yunan Kralı I. Georgios'un kızkardeşi olan Danimarkalı karısı Alexandra, Danimarka Sarayının en yakın ve sevilen akrabalarıydı. Fazla otokrat olan Rus Sarayında bile Çar Nikolas'ın aile hayatında İngilizler'in havasını bulmak mümkündü. Fakat Yunan Sarayındaki İngiliz etkisi, özel hayatlarına tam anlamıyla hâkim olacak kadar kuvvetli olduğu halde, bu etki siyasi davranışlarında kuvvetini önemli derecede yitiriyordu.

İngiliz parlamento sistemi ve hiçbir sorumluluğu olmadan anayasal bir Krallık tahtının rolü, İngiltere ve İngilizler için iyi ve uygun bir sistem olabilirdi. Politika ve kendi kendilerini idarede üstün bir ırk olarak görülen İngilizler bu sistemi asırlardır yozlaştırmadan en iyi şekilde işletmeyi başarmışlardı. Ancak, bilhassa Fransa başta olmak üzere, parlamenter sistemin işleyişi Batı Avrupa'da pek başarılı olmamış, daha otoriter bir idare tarzı gösteren Alman Krallığının tutumu itibar kazanmıştı.

Konstantinos'un babası Kral I. Georgios'un otokratik bir tutuma taraftar olduğu sanılmamalıdır. Aksine, teorik inançları Yunanistan'da mevcut de-

mokratik sistemden daha çok aksi yönde olmasına rağmen, Yunan siyaset sahnesindeki yarım asırlık tecrübesine dayanarak bir kralın bilhassa Yunanistan'da doğrudan doğruya idareye karışmasının son derece tehlikeli olduğunu anlamıştı. Şayet bir kral, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, kendinden evvelki Kral Otho'nun durumuna düşmek istemiyorsa, devlet idaresinde sadece müşavirlik rolünü benimsemeliydi.

Rusya ile olan ilgileri –Konstantinos'un annesi Olga, Gran Dük Konstantin'in kızı, kardeşi Nikolas'ın karısı Helen de Rus Gran Düşesiydi– tahtın üstünde hiçbir zaman siyasi bir etki kuramadı. Rusya'nın, İstanbul'u da içine alan Slavbirliği rüyaları, Yunan milliyetçiliğiyle çatıştığından Ruslar, Yunan Sarayında sevgi ve ilgi görmemişlerdir. Ayrıca Rus Çarlarının fazla otokrat oluşlarının doğurduğu sevimsizlik ve daimi tehlike içinde yaşıyor olmaları da, Yunan Sarayının kendilerinden uzak kalmasına yol açan sebeplerden biriydi.

Almanya'da eğitim görmüş olması ve aile bağları dolayısıyla, Konstantinos üzerindeki Alman etkisi çok daha kuvvetliydi. Veliahtlığı sırasında Heidelberg Üniversitesi'nde okurken, Alman aristokratlarının bulunduğu Saxo-Borussia Alayı'na girmişti. Üniversiteden sonra askeri eğitimini de Berlin Askeri Akademisi'nde tamamlamış, sonunda İmparator Wilhelm'in kızkardeşiyle evlenmişti. Alman ordusunun mükemmel işleyişi, Alman askeri ve sivil hayatının her dalında hâkim disiplin ve metot ruhu onun üzerinde derin etkiler bırakmıştı. Bunun yanısıra, İngiliz ordusunun gönüllülük esasına dayanmasının Almanlar'ın tabiriyle "amatörlük"ten ileri gidemeyeceği ve Güney Afrika'da Boer Savaşı'nda gösterdiği başarısızlık, Konstantin'in bu görüşlerini ayrıca desteklemişti. Almanlar'ın Fransız ordusu hakkındaki fikri 1871 Fransız-Alman Harbinin taze anılarıyla pek iyimser değildi.

Fakat ne olursa olsun, İmparator Wilhelm'in Yunanlı kayınbiraderi üzerindeki nüfuzu *herkesin düşündüğünden çok daha azdı.* Bunun sebeplerinin başında Konstantinos'un babası Kral I. Georgios'un Almanlar'a karşı duyduğu antipati gelir. Kral Georgios, Prusyalılar'ın Danimarkalılar'a yaptıklarını görmüş ve onlara karşı nefretle dolmuş bir nesildendi. İkinci sebep, Almanlar'ın Yakındoğu'da Türkler'i tutan bir politika gütmeleri, İmparator Wilhelm'in Sultan Abdülhamit ve Müslümanlara yakınlık göstermesi ve Yunanlılar'ın Girit'teki emellerini önlemesidir. Ayrıca Türkiye'deki Rum azınlığa Almanlar'ın sempati göstermemesi, Türk ordusunun Van der Goltz ve Liman Von Sanders gibi Alman generaller tarafından yeni baştan organize edilmesi de bu sebepler arasında sayılmalıdır.

Bunlara ilaveten Wilhelm ile Konstantinos arasındaki şahsi ilişkiler yakın olmasına rağmen, samimi ve candan olmamıştı. Kayzer, herşeyden önce Konstantinos ile evlendikten sonra kızkardeşinin din değiştirerek Rum Ortodoks dinini kabul etmesine itiraz etmişti. İkincisi, Kayzer'in Yunanlı eniştesine olan tavrı, zengin bir akrabanın oldukça fakir bir yakınına karşı takındığı tavra benziyordu. Yani fakir akrabanın serveti dolayısıyla kendisine daima saygılı davranmasını, kendisini pohpohlayıp eğlendirmesini bekleyen bir tutum içerisindeydi.

Yunan-Alman ilişkilerinin 1912-13 Balkan savaşlarından sonra bir dere-

ceye kadar düzeldiği söylenebilir. Bükreş Antlaşması'ndan evvelki müzakereler sırasında İmparator Wilhelm'in Romanya Kralı Karol'a şahsen tesir etmesi, Yunanistan'ın Doğu Trakya'daki zengin Kavala bölgesini elde etmesinde önemli rol oynamıştır. 1914 Ağustosunda Yunanistan'ı kendi saflarında savaşa sokmaya çalıştığı sırada Kayzer, bu yaptığını eniştesine defalarca hatırlatmış, karşılığını beklediğini söylemişti. Ayrıca Alman İmparatoru, Konstantinos'un Balkan Savaşları sırasındaki generalliğini aşırı bir şekilde övmüştü ki, Avrupa'nın en büyük askeri kuvvetinin başındaki insandan gelen bu iltifatlar Konstantinos'u pek memnun etmişti.

Rusya'nın Balkanlar'a doğru yayılmasının verdiği korkuya dayanan Slav düşmanlığının yanı sıra, Bulgaristan ve Sırbistan'ın her ikisinin de Balkanlar'a hâkim olma emelleri gütmesi, Balkan savaşlarından sonra Konstantin'in, Güneydoğu Avrupa'daki Slav emellerinin en büyük frenleyicisi Almanya'ya karşı açıktan açığa düşmanca bir siyaset gütmesini önlemiştir.

Bu sebeplerin her biri ayrı ayrı, Konstantinos'un davranışlarına önemli ölçüde tesir etmiş, Avrupa Savaşı çıktığı zaman bunların değişik durumları sebebiyle iki taraf arasında ortada kalmıştır. Bu davranış müteredditi, sallantılı, çelişki ve çaresizlikle doluydu. Konstantinos bir türlü karar verememenin azabıyla perişan olmuştu. Bir tarafta Alman askeri gücünün verdiği imparator kayınbiraderinin gazabına uğramak korkusu ile Balkanlar'ın Slav hâkimiyetine girmesi endişesi, diğer taraftan İngiliz deniz gücünün büyüklüğü, Yunanistan gibi her şeyiyle denize bağlı bir memleketin İngiltere'nin karşısında savaşa giremeyeceği gerçeği vardı.[122]

Konstantinos ile Kayzer arasındaki mektuplar, Yunan ve Alman Devlet belgeleri arasında yayımlanmıştır. Bu belgeler 1914-15 yıllarında Konstantinos'un içinde bulunduğu durumu ve muhakeme tarzını açıkça ortaya koymuştur.

Şayet Konstantinos siyasi deha sahibi bir insan olsaydı; tarihi, siyasi ve coğrafi faktörleri gözönünde bulundurarak, ta başından beri Yunanistan'ın bir dünya savaşının dışında kalamayacağını anlar, her türlü riskini de göze alarak İtilaf Devletleri yanında olduğunu belirtirdi.

Ancak Konstantinos böyle bir ileri görüşten olduğu gibi, böyle yürekli bir adımı atacak cesaretten de yoksundu. Aksine her şeyi zamanın akışına bırakmış, güvenli olduğunu sandığı orta yerde oynamayı tercih etmiştir.

Küçük hesaplar peşinde, değersiz gayelere hizmet ettiği veya Almanlar'ın emellerine alet olduğu [123] ve bu suretle kendisini ve memleketini feda ettiği yolundaki itham ve rivayetlerin hiçbirinin aslı çıkmamıştır. Yunan Tahtının istikbalinin de Almanya'nın zaferine bağlı olduğunu iddia etmek yersizdir. Bugün şunu kabul etmek gerekir ki, savaş sırasında herkese kolayca sürülen bir leke olan Alman taraftarlığı ithamı çok abartılmış bir şeydir. Belçika Kraliçesi bile bu ithamdan kendini kurtaramadığına göre, Kayzer'in eniştesinin kurtulması düşünülemezdi.

122) Kral Konstantinos'un 25 Temmuz 1914'te Kayzer'e verdiği cevaba bakınız. "Yunan Beyaz Kitabı" (Yunanca) No: 26.

123) Konstantinos'un 25 Temmuz 1914'te Kayzer'e verdiği cevaptaki "...İmparatorları şahsi hissiyatım ve politik temayülümün kendilerinden yana olduğunu bilirler" ibaresi çok çeşitli spekülasyonlara sebep olmuştur. Ama bunun o şartlar altında sadece bir nezaket icabı söylenmiş olması da mümkündür.

Konstantinos için akıllı adamdı da denemez pek. Aksine, davranışına bakarak demokratik bir memleketi idare etme yeteneklerinden yoksun olduğunu bile söyleyebiliriz. Hayalini ve kafasını pek işletemeyen bir asker veya memur seviyesinde bir adamdı. Almanya'da gördüğü eğitim sonucu bir sanayi, düzen ve otorite alışkanlığı edinmişti ki, bunlar 1912-13 Balkan Savaşları sırasında Yunan ordusunun başarıya ulaşması ve savaştan sonra yeni baştan düzenlenmesi için yararlı olmuştur.

Bunların yanı sıra, kendisini pek kontrol edemeyen, asabi ve biraz kabaca konuşmaya meyyal tarafları vardı. Gariptir, halka hitap ederken bile sık sık amiyane tabirler kullanması, bazen aşırı derecede sert bir dile kaçması halk ve askerler arasında sevilip, popüler olmasına yol açmış fakat aynı sebepler dolayısıyla da politikacılar ve yüksek rütbeli subayların düşmanlığını kazanmıştı.

Askeri konularda tedbirli olma eğilimine rağmen, Konstantinos, ta başından beri sözünde ve hareketlerinde fevri ve patavatsızdı. Veliahtlığı sırasında, hükümetin politikasına aykırı şekilde hareket etmek suretiyle babası Kral I. Georgios' u güç durumlara düşürmüştü.[124] Halbuki babası son derece tedbirli, hesaplı, sorumluluk almaktan korkan, kılı kırk yaran, en küçük bir baskı karşısında sinen bir insandı. Onun bu yaradılışı kendisini Bakanların, hele Başbakan Venizelos'un elinde bir oyuncak hale getirmişti.

Konstantinos'un askeri kapasitesi hakkındaki tahminler de çok değişiktir. Genellikle kabul edilen bir husus, 1897 Türk-Yunan savaşında Tesalya'daki yenilgiden onun sorumlu tutulamayacağıdır. Zira başına getirildiği ordu bir savaş için tamamen hazırlıksız, politikacıların ihmali ve beceriksizliği yüzünden bir tarafa atılmış bir orduydu. Balkan savaşlarındaki generalliği, birkaç hatalı karara rağmen, aldığı sonuçla kendini isbat etmiştir. Generallerin üzerinde otorite kuracak, şahsi münakaşa ve kıskançlıklara yol açacak bir liderlik yeteneğine sahip olduğu gibi, orduda askerler arasında hayranlığa varan bir güven hissi uyandırabilmiştir. Askerler arasındaki popülaritesi kısmen fiziki görünüşünden (dış görünüşü bakımından gayet iriyarı bir insandı) kısmen de samimi ve alçakgönüllü hareketlerinden doğuyor, bu davranışı köylüleri olduğu kadar köylüler arasından gelen askerleri son derece olumlu bir şekilde etkiliyordu.

Balkan savaşlarındaki başarısından sonra Konstantinos, Yunan halkı için eski ümitlerin yeniden doğmasına sebep olan bir sembol halini almıştı. Kralın askeri meziyetlerini aşırı derecede yükseltme yolunda bir yaltaklanmadır başlamıştı. Bütün bunlar Konstantinos'un karakterine tesir etmiyor değildi.

Öte yandan, Çanakkale harekâtına Yunanistan'ın da katılması, Makedonya'da İtilaf Devletleri'yle birlikte çalışma ve Anadolu'da teklif edilen toprak parçasına karşı çıkma gibi hareketlerinde Konstantinos'un tamamen şahsi bir gayeyle hareket ettiğini düşünmek yanlış olur. Bu üç teşebbüste de Yunan Genelkurmayının görüşlerini desteklemiştir. Aslında, askeri konulardaki başmüşaviri olan General Metaksas da Yunanistan'ın bu tekliflere karşı

124) N. Apostolopulos, "Yunanistan'da Krallık" (Yunanca), I. Kısım, "Veliaht Prens Olarak Konstantinos".

çıkmasını istiyor ve bu görüşüyle Kralın kararlarına tesir ediyordu. Esasen bu üç konuda İtilaf Devletleri'nin askeri uzmanları da birbirlerinden çok farklı düşünüyorlardı.(125)

Genel siyasi durum göz önüne alınarak, Konstantinos'un 1915'te İtilaf Devletleri'ne katılma riskini göze almasının doğru olacağı söylenilebilir. Fakat tamamen askeri açıdan, tutumunun, çürütülebilecek durumda olsa bile, haklı tarafları vardı. Lloyd George bile hatıralarında açıkça olmasa da o devirdeki Yunan politikasının haklı olduğunu kabule yanaşır görünmektedir.(126)

Konstantinos'un *anayasaya karşı ve otokratik eğilimde olduğu* yolundaki ithamlara gelince; bu ithamlar, 1915 Mayısında yapılan genel seçimlerde kazanmış olmasına rağmen Venizelos'u azletmesinden ileri gelir ki, bu da gereksiz bir şekilde abartılmış ve dışarıda Konstantinos'un askeri bir diktatörlük kurmak istediği intibaını uyandırmak için ortaya atılmıştır. Kendi askeri müşavirleri arasındaki bazı kimselerin sorumsuz beyanlarından ayrı, 1915 krizinin doğuşundan evvel. Konstantinos'un askeri konular dışında Yunan siyasetine kendi ağırlığını koymak niyetinde olduğunu isbat edecek hiçbir delil yoktur. Sivil idareye yaptığı her müdahale de, bütün kalbiyle bağlı olduğu ordunun çıkarlarını ilgilendiren konulara münhasır kalmıştır. 1915'ten evvel Konstantinos, Başbakanı Venizelos ile iki konuda ihtilafa düşmüştür. Bunlardan birincisi 1912'de Birinci Balkan Savaşı sırasında, Manastır'a hücum konusunda, ikincisi de 1913'te Bükreş Konferansı'nda barış şartları konusunda olmuştur. Bu her iki olayda da sonunda Başbakanın görüşlerini kabul etmiştir. Bu bakımdan bunlar kendisinin siyasi görüşlerinde "hatalı" olabileceği hususunda aleyhine kullanılabilirse de, kendisinin anayasa dışı eğilimlere sahip olduğunu göstermez.

1915'te Savaşa girip girmeme konusunda Venizelos'la arasında çıkan büyük ihtilafta, Konstantinos teknik açıdan anayasaya aykırı hareket etmekten suçludur. Bu olayda, savaş ve barış gibi çok önemli ve askeri görüşlerin süphesiz birinci planda rol oynayacağı bir konuda, bir Kral ve müstakbel Başkumandan olarak kendi şahsi görüşünü, Başbakanıyla ihtilaf doğuracak bir şekle dönüşse bile, ortaya atmasının bir görev olduğu görüşünü benimsemiş ve bu noktada direnmekte devam etmiştir. Bir anayasal Kralın bu tutumunun ister istemez eleştirileceği normaldi.

Ne var ki, Konstantinos'un davranışı anayasal teori açısından savunulamayacak olmakla beraber, bu hareketin otokratik bir idare kurmak niyetiyle yapıldığını iddia etmek de fazla ileri gitmek oluyor. Anayasal kralların hepsi, şu veya bu şekilde kendisini, hemen hemen aynı durumda, yani anayasal müşavirlerinin tavsiye ettiği, fakat kendisinin milli çıkarlara aykırı olduğuna inandığı bir politikayı onaylamak veya bu tavsiyeleri reddetmek durumunda bulabilir ve vereceği kararla anayasayı ihlal etmiş olma sorumluluğu yüklenebilir. İtalyan Kralı III. Vittorio Emanuele de, 28 Ekim 1922'de, Mussolini'nin Roma'ya yürüyüşünü durdurabilmek için Facta Hükümetinin sıkıyö-

125) Atina'daki İngiliz Askeri Ataşesi Albay Fairholme'un bu fikri Feldmareşal Sir Henry Wilson'un *Diaries*'inde de aynen ifade edilmiştir (s. 308).
126) Lloyd George, *Memoirs*, 1. cilt, s. 512-13 .

netim ilanı teklifini tasdik etmesi istendiğinde aynı duruma düşmüştü. Vittorio Emanuele, bir iç savaşın çıkmasını önlemek istediği noktasından hareket ederek bu kararnameyi imzalamamış, kendisini bu yolda savunmuştu. Bu hareket tarzı, gayesi bakımından pekala savunulabilir olmakla beraber, teknik bakımdan bir anayasa ihlalidir ve bu sebeple de faşizm aleyhtarları tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Şayet İtalya'da faşist rejim bertaraf edilebilmiş olsaydı, hiç şüphe yok ki, Kral bu hareketinin hesabını vermeye davet edilecekti.(127)

İspanya Kralı XIII. Alfonso'nun, Primo de Rivera'nın diktatörlüğüne karşı olan hareketi, aynı konuda bir başka örnektir. Kralın önünde iki yol vardı: Ya kötü devlet idaresi ve parlamenter çöküntünün devamına razı olacak, anayasaya saygılı pasif bir tutumu benimseyecek; veya parlamenter sistemin hiç olmazsa bir kısmını geçici olarak tadil edip, radikal bir değişiklik sağlıyacaktı. Kral Alfonso ikinci yolu seçerek, bile bile kendisini anayasayı ihlal eden duruma soktu. Bu seçiminin cezasını ödemek zorunda kaldı ama, ulusal çıkarlar o anda bunu emrettiğinden, bu davranışını moral bakımdan eleştiren olmamıştır.

Konstantinos, politikası halk tarafından tasdik görüp 31 Mayıs 1915 seçimlerini kazandıktan sonra Venizelos'u işbaşından ikinci defa uzaklaştırmakla büyük bir taktik hatası işlemiş ve bu hata muhaliflerince içerde ve dışarıda aşırı derecede istismar edilmiştir. Ancak bu hareketi, bir insan ve kral olarak onun ahlaki karakteri hakkında bir hüküm çıkarmayı gerektirmez.(128)

Babası I. Georgios aynı durumda olsaydı mutlaka aksi yönde hareket ederdi. Bunun sebebi Georgios'un ülkesini daha çok sevmesi değildi. Aksine, Konstantinos krallık görevini daha ciddiye aldığından, her fırsatta sorumluluğu politikacıların üstüne atmayı seven babasından ayrı düşündüğünden, bu şekilde davranıyordu. Kral Georgios da 1912'de Balkan savaşlarının başında, benzeri şekilde savaşla barışı seçmek durumunda kalmıştı. Yaradılıştan sakin bir insan olduğu ve silaha sarılıp Balkanlı müttefiklerle birlikte olmanın hem Yunanistan, hem kendisi, hem de öteki Avrupa Kraliyet aileleri için iyi olmayacağını düşünerek, savaşa karşı çıkmıştı. Fakat sonunda Venizelos'un baskısıyla seferberlik kararnamesini imzalamak zorunda kaldı. I. Georgios Venizelos'a güvenmesi gerekeceğini bilecek kadar akıllı adamdı. Başbakanın kendisinden daha kuvvetli olduğunu veya anayasa müşavirlerinin tavsiye ettiği bir politikaya muhalefet etmenin tehlikelerini anlamıştı.

Şayet Konstantinos biraz daha az vesveseli olup, kendi entelektüel gücünü daha iyi takdir edebilseydi, 1915 Mayıs seçimlerinden sonra Venizelos'u azlederek, bu derece büyük bir siyasi hata işlemezdi. Bu olayı takip eden krizde, bütün sorumluluk üzerine kalmış, bu da onun gücünü fazlasıyla aşmıştı. İki tarafın arasında sallanan ve resmen tarafsız olan bir politika gütmeye başlamış fakat bu tutumuyla hiçbir tarafı memnun edememişti. Zaman zaman, İtilaf Devletleri yanında savaşa katılmaya teşebbüs etmiş, hatta bir iki seferinde ramak kalmışken, başkalarının tesiri altında son dakikada fikrini değiştirmiş, kararından vazgeçmişti. Rus Elçisi Prens Demidof'un hatıra-

127) Gaetano Salvemini, *The Fascist Dictatorship.*
128) Bosdari, *Delle Guerre Balcanishe, delle Grand Guerre,* s. 122-136.

ları arasında sözünü ettiği gibi, 1915 Mayısında başlayan hastalığının da kararlarının bu derece müteredditolmasında rolü vardır.

İtilaf Devletleri'nin, Yunanistan'ın içişlerine yaptıkları ve çoğu zaman hatalı olan müdahaleler sıklaştıkça, Konstantinos'un inadı da aynı şekilde artıyor, adeta tırnaklarını toprağa geçirip direniyordu. Almanya'ya karşı savaşa girmeme hususundaki azmi, Almanlar'ın Doğu ve Güneydoğu cephelerinde kazandıkları başarıyla daha da kuvvetlenmişti. Memleketinin tarafsızlığına halel getirilmemesi yolunda birtakım tavizlere de yanaşmış Doğu Makedonya'nın İttifak Devletleri; Limni, Korfu ve Milet adalarının İtilaf Devletleri tarafından işgaline göz yummuştu. Mantıki bakımdan savunulur tarafı olabilirdi bunun belki ama, politik açıdan büyük bir hata olmuştu, zira Yunan halkının büyük bir kısmı, ülkelerinin can düşmanı olan Bulgarlar'ın İttifak Devletleri'yle birlikte Makedonya'ya ayak basmasına tahammül edememişti. [129] Bu hareket tarafsızlık politikasını kırılacak hadde kadar zorlamaktı. Ne var ki, Konstantinos bunu anlayamayacak kadar inatçıydı. Tarafsızlık, ancak Yunan topraklarından bir kısmının Bulgarlar'a verilmesi suretiyle muhafaza edilebilir hale gelince, artık nihai bir karar vermenin zamanı gelmişti ve Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında ağırlığını koymasından başka bir yol da yoktu. Ruppel Kalesinin İttifak Devletleri'ne, Selanik'in kuzeyinde Dua Tepesi'nin İtilaf Devletleri'ne terki takip etti bunları. Bir vatan hainliği olmasa bile, Konstantinos'un inatçılığından doğan büyük bir siyasi hata olmuştur bunlar. Konstantinos'un İtilaf Devletleri'yle olan ilişkilerinin gerisi, daha evvel yeteri kadar üzerinde durulduğundan burada tekrarlanmayacaktır. Yalnız şu kadarına değinelim ki, 1916-17 olayları hemen hemen 1854'te, Yunan Kralı Otho'nun başına gelenlerin tekrarı gibidir. O tarihte Otho, Türkiye'ye savaş ilan edip, Tesalya'yı işgal etmek istiyor, büyük devletler de buna karşı koyuyordu. Yunanistan'ın bu hareketini önlemek için İngiltere ile Fransa müştereken Pire'ye asker çıkarmış, Atina'yı ablukaya almıştı. Otho, büyük devletlerin bu hareketine karşı çıkarak, derhal bir milli kahraman mertebesine yükseldi. Büyük kuvvetlere karşı milli çıkarları koruyor, milliyetçiliğin şampiyonluğunu yapıyordu.

1916-17 olaylarıyla halk arasındaki itibarı son derece artmış olan Konstantinos'un durumu aynı böyle oldu denebilir. 1917'de İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'a tatbik ettiği blokaj, eski Yunan halkı üzerinde son derece kötü bir etki yaptı ve hizmet edeceği umulan gayeden uzaklaşmasına sebep oldu. Halkın üzerinde uyandırdığı kötü etkiler öylesine derindi ki; Venizelos'un bundan istifade ederek sağladığı menfaatler bile bu kırgınlığı unutturamadı.

Konstantinos'un davranışı ve politikası hakkında hüküm verebilmek için taraftarları ve düşmanlarının aşırı sözlerinden uzak durmak lazımdır, zira her iki taraf da savaşın yarattığı şartların hislerine yenilmiştir. Bu konuda en tarafsız hükümler Prof. Mowat tarafından, büyük bir soğukkanlılık ve ilim havası içinde verilmiştir. Prof. Mowat, Konstantinos'un saltanatını, zafer ve yenilgi arasında bocalayan ve tarihin en büyük trajedilerinden biri olarak görür. Konstantinos'u basiretten yoksun ve kendi görüşlerine çok fazla değer veren bir adam olmakla suçladıktan sonra –ki bu hüküm pek de haksız

129) Bosdari, aynı eser, s. 154.

değildir, olayları gözönüne alınca şunu kabul etmek gerekir ki 1915'te Yunan askeri çevrelerinin görüşü de Kraldan yanadır– Prof. Mowat kitabında şöyle der:

> "Bütün bunları şöyledikten sonra, Konstantinos'un dosyasında şunlara işaret etmek hakkaniyet icabıdır. Almanlar'a ve otoriter sisteme karşı duyduğu şahsi sempatisi bir yana, tarafsız davranmanın krallığının yararına olacağına samimiyetle inanmıştı. İki kuvvetli gücün birbiriyle boğuştuğunu seyrediyor, bunlardan kazanacak tarafın İttifak Devletleri olduğunu görüyordu. Ne var ki, bu taraflardan hangisine katılırsa katılsın, kendi güçsüz memleketi düşman çizmeleri altında ezilecek, zafere ulaşılmadan Kuzey Fransa ve Belçika gibi perişan olacaktı. Bunu göze alamazdı. Bu yüzden sonunda, hanedanının yıkılmasına, kendisinin yurtdışına sürülmesine ve memleketi hemen hemen mahva sürükleyen yolu tutmak zorunda kaldı."

altıncı bölüm

venizelos

Mustafa Kemal ve Venizelos, Balkanlar'da kendi kuşaklarının yetiştirdiği *yegâne devlet adamlarıdır.*

Hemen hemen herkes, Mustafa Kemal'in dünyanın en büyük devlet adamlarından biri sayılmasının sebeplerini bilir. En yüksek derecede bir askeri ve siyasi dehanın bir araya gelmesiyle, önce memleketini yok olmaktan kurtarmış, sonra da yeniden kurmayı başarmıştır. Dünyanın en muhafazakâr topluluklarının birinden çıkıp, gelenekleri insafsızca yıkan M. Kemal, Saltanat ve Hilafet gibi halk arasında hâlâ büyük nüfuzu olan asırlık kuruluşları da yıkmak cesaretini gösterebilmiştir. Gözüpek bir yenilik taraftarı *olarak, Türkler'i ve daha dün Doğulu uluslar arasında en geriye gitmekte* olan ulusunu, Batılı gelişme yoluna oturtan bir sürü devrimi uygulamayı kolaylıkla başararak sosyal yapısını yeniden kurmuştur.

Venizelos da hemen herkes tarafından büyük bir devlet adamı olarak kabul edilir. Batılı uluslar tarafından pek tanınmayan M. Kemal'in aksine Venizelos son yirmi yıl daimi olarak temasta bulunduğu Batılı memleketlerde büyük bir itibar ve rağbet görmüştür. Birbirinden çok ayrı görüşte olan basın, politikacı ve partiler tarafından alkışlanmıştır. Buna rağmen Venize*los'un büyüklüğünün nereden geldiği konusundaki görüşler birbirinden çok* farklıdır.

Onun hakkındaki görüşler kendi memleketinde de gayet sert bir şekilde ikiye ayrılmıştır. Büyük ekseriyet onu modern Yunanistan'ın yetiştirdiği en büyük devlet adamı olarak alkışlar ve en büyük başarısının, Yunanistan'a İzmir ve Doğu Trakya'yı kazandıran Sevr Antlaşması olduğunu ileri sürer.

Öte yanda İngiltere ve Fransa'da, Venizelos'un şöhreti daha ziyade Büyük Savaş sırasında İtilaf Devletleri'nin güvenilir bir dostu olmasından, Yu*nanistan'ı İtilaf Devletleri yanında savaşa sokabilmek için Kayzer'in eniştesi*

olan bir Kralı bile hal etmesinden doğar. 1919'dan sonraki politikası, bilhassa Asya politikası sadece Yunanistan'ın içinde taraftar bulmuştur.

Aslında Venizelos'un büyüklüğünün unsurları kendi memleketinde de, dışında da büyük ölçüde yanlış hesaplanmıştır. Ne bir devlet adamı ileri görüşlülüğünden ziyade becerikli bir müzakereci olmasının sonucu elde ettiği 1919-20 siyasi başarıları, ne de, savaş boyunca İtilaf emellerine sıkı sıkıya bağlı kalışı, ona büyük devlet adamı vasfı kazandırır. Kendi vatandaşları arasında itirazsız kabul edilen Asya'ya yayılma politikası da, İngiliz olsun, Amerikan, Fransız veya İtalyan olsun, askeri ve sivil uzmanlar tarafından ittifakla yerilmiş, eleştirilmiştir. Sevr Antlaşması kadar herkesin eleştirisiyle karşılaşıp, başarısızlığa mahkûm olmuş bir barış anlaşması az vardır. Bu anlaşma hakkında Kont Sforza "Barış Antlaşmalarının en histen yoksun olanı", Poincaré "Bir Sevr porseleninden daha kolay kırılmaya mahkûm" nitelemelerini kullanmışlardır. Winston Churchill'in *The World Crisis - The Aftermath* adlı kitabında, Feld Mareşal Sir Henry Wilson'un *Diaries* adlı kitabında, ve Albay House'un *What Really Happened at Paris* adındaki kitabında Yunanlılar'ın İzmir'e asker çıkarmaları hakkında herkesin neler düşündüğü açık açık anlatılmıştır. Venizelos'un yakın ve güvenilir dostu olan ve Yunan Yüksek Komiseri olarak İzmir'e gönderilen Stergiadis bile bu hareketin "büyük bir coğrafik ve siyasi hata" olduğunu yazmıştır.

Sevr Barış Konferansı'nda Venizelos'la temasa gelmiş olanlar onun kurnazlık ve ikna kabiliyetine, bir meseleyi ortaya koyuştaki diplomatik tekniği ve "tatlı dili"ne[130] dikkati çekerler, fakat bu yeteneklerden hiçbiri kendi başlarına büyüklük verecek şeyler değildir.

Bütün bunlara rağmen, başarısız Anadolu politikası da dahil, Venizelos, büyük bir devlet adamı sayılma yolunda iddia sahibidir. Az devlet adamı devamlı başarı göstermiştir. Bunlar hakkında hüküm verebilmek için başarılarıyla başarısızlıklarını bir teraziye vurmak gerekir. Son savaşında yenilmekle, Napolyon büyük asker vasfından bir şey kaybetmemiştir. 1919'da Venizelos İzmir'e çıkmakla evvelce ortaya koyduğu başarılarını bir kalemde silmiş sayılmaz.

1909'da hükümetin başına geçmek üzere Askeri Cunta tarafından Girit'ten Yunanistan'a davet edildiği zaman, Venizelos; küçük, itibarı olmayan, askeri örgütten yoksun, dostu bulunmayan, politikası olmayan, toprak kazanma hayalleri bile Girit'ten, Epir'den ve Güney Makedonya'nın bir ucundan ileri gidemeyen zavallı bir memleket bulmuştu.

On iki yıl içinde (1910-22) Venizelos, hatırı sayılır bir ordu ve donanma kurmayı başarmış, Yunanistan'a moral ve maddi avantajlar ve kıymetli dostlar kazandırmış, topraklarını iki misline çıkarmıştı.

İyi konuşması, enerjisi, çalışkanlığı ve diplomatik maharetinin yanı sıra Venizelos, kendini, kendinden evvelki ve sonraki bütün Yunan politikacılarının omuzları üstüne çıkaran büyük bir meziyete, realiteleri görmek meziyetine sahipti. Öteki Yunanlı politikacılar da memleketlerinin iyiliğini isteyen kimselerdi süphesiz. Fakat gökteki ayın eline verilmesi için ağlayan ço-

130) Isaiah Bowman, (Barış Konferansı'nda Amerikalılar'ın Toprak Müşaviri) *What Really Happened in Paris*, s. 472.

cuklar gibi hareket ediyor, Dışişleri Bakanlığı'nın duvarına asılı Kiepert Atlası'ndaki Balkan Yarımadası'na bakıp bakıp, Bizans İmparatorluğu topraklarından ne kadarının yeniden kendilerinin olacağını hayal ediyor, "armut piş ağzıma düş" misali bekliyorlardı hiçbir şey yapmadan.

Ama Venizelos'un problemlere yaklaşım şekli çok başkaydı. Kendi kendine herhalde şöyle sormuştur diyeceği geliyor insanın:

Yunanistan gibi sadece üç buçuk milyon nüfusu ve gayet sınırlı kaynakları olan ufacık bir memleket olunca insanın elinde, en yakın gelecekte, en elverişli şartlar altında nereye ulaşabilir?

Uluslararası diplomaside pratik ve son derece realist bir anlayışla hareket ediyordu. Ayağını her olayda yorganına göre uzatırdı. Ne çok bekler, ne yeterinden fazla isterdi. 1919 yılına kadar politikasının esası böyleydi.

1912 Balkan ittifakını ele alalım. Venizelos'un muhaliflerinden birçoğu onu bu ittifaka girdiği için çok eleştirmiştir. Onlara göre Yunanistan ittifakın dışında kalacak, Sırbistan, Bulgaristan ve Karabağ'dan ibaret bu Slav üçlüsü Yunanistan'ın yardımı olmadan Türkler'in önünde kafalarını taşa vuracaklarından, Yunanistan en elverişli zamanda müdahale edip istediği gibi parsayı toplayabilecekti. Venizelos kendi ülkesinin yetenekleri hakkında daha mütevazı ve realist düşünüyordu. Türkiye gençleşme hareketiyle her yıl biraz daha iyiye gittiğinden tam zamanıydı harekete geçmenin. Yunanistan tek başına, olsa olsa Girit'i alabilirdi. Ayrıca üç Slav memleketini de yalnız başlarına bırakmak doğru olmayacaktı. Zira Türkler onları yenecek olursa, Yunanistan'ın durumu da tehlikeye girerdi. Slavlar kazansalar da Yunanistan için iyi olmaz, Makedonya'da umduğu yerlere sahip çıkamazdı. İttifaka girerek elde edeceği topraklar kendilerinin etnolojik ve tarihi sebeplerle hak iddia ettikleri yerlerden daha az olabilirdi, ama bu kadarı da hiç yoktan iyidir diye düşünüyordu Venizelos. Öteki hayali geniş Yunan politikacıları Manastır'dan Meriç'e kadar uzanan bütün Trakya'yla Makedonya'dan azına razı değillerdi. Bu şekilde oyalanıp, ittifakın dışında kalacak olursa, sonunda Yunanlılar'ın eline hiçbir şey geçmeyebilirdi. Venizelos eski bir Yunan atasözü olan "hiç ekmeksiz kalmaktansa, somunun yarısına sahip olmak yeğdir"i tutmak akıllılığını gösterdi.

Venizelos, durumu değerlendirmede gösterdiği süratin bir başka örneğini, Birinci Balkan Savaşı'nda 1912'de, Yunan ordusu ilk zaferini Selanik yolu üstündeki Sarantaporo'da kazandığı sırada gösterdi. Bu başarı üzerine iki alternatifi vardı; doğuya doğru Selanik'e ilerlemek veya kuzeybatıya doğru Manastır'a yürümek. Ordulara kumanda eden Veliaht Konstantinos kurmaylarının fikrini destekleyerek Manastır'a yürünmesini, Batı Makedonya'daki Türk kuvvetlerinin bu suretle ikiye bölünmesini istiyordu. Venizelos ise, Selanik'in kendileri için hayati bir önem taşıdığını hemen anlayıvermişti. Kuzeydoğudan ilerlemekte olan Bulgarlar'dan evvel Selanik'e ulaşamazlarsa savaş sonu toprak paylaşmasında bu çok önemli şehri ellerinden kaçırabilirlerdi. Toprak bölüşmesinde herkesin elinde bulunan yerlerin kedilerine kalacağını biliyordu. Başkomutan ve Kurmay Başkanlarının görüşüne rağmen Selanik'e doğru yürünmesinde israr etti.

Haklı da çıktı. Yunanlılar Selanik'e ucu ucuna, Bulgarlar'dan sadece 24

saat evvel vardılar, umulan oldu. Selanik o günden bu yana Yunanlılar'ındır. Veliahtın dediği gibi Manastır'a yürünmüş olsaydı, Yunanlılar'ın eline hiçbir şey geçmeyecekti.

Üçüncü örnek İkinci Balkan Savaşı'nda 1913'ten verilebilir. Mütareke imzalanmış, Bükreş'te Barış Konferansı başlamıştı. Dedeağaç'a kadar Trakya ve Doğu Makedonya fiilen Yunan ordusunun işgali altındaydı. Artık Kral olmuş olan Konstantinos, Bükreş'teki Venizelos'a bir telgraf çekerek, Meriç'e kadar işgal altındaki toprakların tamamının kendilerine bırakılmasından başka bir şartı kabul etmemesi talimatını verdi. Venizelos cevabında, Aşırı isteklerini Romanya'nın desteklemeyeceğini bildiğinden sadece Nestos'a kadar Makedonya'dan bir parça üzerinde israr edeceğini bildirdi. Şayet Yunanlılar Meriç'e kadar olan topraklarda ısrar edecek olurlarsa, savaşın yeniden başlaması ihtimali kuvvetliydi ve yeni bir savaşın sonuçlarının ne olacağı bilinmezdi. Konstantinos önce bu görüşü kabul etmek istemedi. Venizelos istifa tehdidini savurunca razı oldu. Venizelos bu olayda da aşırı isteklerle her şeyi tehlikeye atmaktansa, alabildiğiyle yetinme görüşünü isbat etmiştir.

Muhaliflerine kalsa onu, Manastır için Sırbistan'la, Korçe için Arnavutluk'la, Oniki Ada için İtalya'yla, Makedonya'daki Kutsovlahlar için Romanya'yla ve Yunanistan'daki "müftüler"in hakları için Türkiye'yle savaşa sürüklerlerdi. Başka bir deyimle, öteki politikacılar komşularıyla aralarında çıkan her konuyu sonuna kadar götürmek isterlerdi. Venizelos, uzak olsun, yakın olsun, her işte bir çizgi çizmek, gerisini olayların akışına göre ileride çıkacak fırsatlara bırakmak kararındaydı.

Bu fırsat 1915'te ele geçti. Derhal yararlanmak istiyordu. Fakat o andaki faktörler pek kendi yararlarına değildi ve durum 1912'dekinden farklıydı. İzmir teklif ediliyordu kendilerine. Bunu bir defa kabul ettikten sonra bir daha geri dönmeye cesaret edemedi. Savaşa girecek olurlarsa İzmir'in kendilerinin olacağını söylemişti Yunan halkına. Venizelos ağzından çıkan bir sözü geri almayacak kadar inatçı bir adamdı. Böylece 1919'da dost düşman herkesin tavsiyelerinin aksine İzmir'e saldırdı, sonunu hiç aklına getirmiyordu. İzmir, Frankeştayn'ın canavarı olup, sonunda kendisini meydana getiren efendisini boğdu.

Büyük adamlar bazen büyük hata yaparlar. Bunu böylece kabul etmek lazım.

yedinci bölüm

sonuç

Tarafsız bir araştırmacı, Yunanistan'ın kötü başlayan Anadolu macerasıyla ilgili gerçekleri heyecandan uzak, şu veya bu siyasi partiyi temize çıkarmayı veya şu veya bu politikacıyı yüceltmeyi düşünmeden bir şekilde tetkik ettikten sonra aşağıdaki genel sonuçlara varacaktır:

1. İtilaf Devletleri 1915'te Anadolu'nun bir parçasını, kendilerinin yanında savaşa girmesini sağlamak için Yunanistan'a teklif etmişlerdi. Bu teklifi yaparken, uygulaması sırasında ortaya çıkabilecek güçlüklerin hiçbiri akıllarına gelmemişti. Sonunda yerine getirmek için ne niyetleri ne de kuvvetlerinin olmadığı bir sözü verirken, bunu bu derece hafife aldıklarından dolayı sorumluluk İtilaf Hükümetlerinin hepsine aittir. İzmir'in vaadinin Yunanistan halkında doğurduğu ümitlerle, Venizelos'un bu ümitleri pasifist partiye karşı bir koz olarak kullanıp savaşa katılma yolunda aşırı derecede istismar edişi ve kendini dönüşü olmayan bir yolda buluşu, Anadolu macerasının başlangıcında ve 1915-22 yılları arasında Yunanistan'da olup biten bütün olayların doğuşunda en önemli etken olmuştur.

2. Türkiye ile Bulgaristan karşı gruba katıldıktan sonra, Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesinde ısrar ederken, Venizelos haklıydı. Sonunda kendisine vaat edilenler hariç Bulgarlar'la Türkler'in hak iddia ettikleri Makedonya ve Ege adalarındaki kendi durumunu devam ettirebilmek için de Yunanistan'ın savaşa girmesi şarttı.

3. Öte yanda barış şartları tam anlamıyla tesbit edilmeden, İtilaf Devletleri'nden Wilson ve Foch, Yunanistan'dan Metaksas gibi en yüksek askeri otoritelerin tavsiyelerinin aksine,[131] 1919'da İzmir'i işgalde ısrar etmesi

131) 1915 tarihinde verilmiş olmasına rağmen Albay Metaksas'ın tavsiyesi 1919'da da aynen geçerliydi ve Küçük Asya'daki bir askeri harekâtın maruz kalacağı zorluklarla ilgiliydi. 1919'da şartlar daha da ağırlaşmıştı. Rusya Müttefikler'in yanında değildi (1915'teki gizli anlaşmayla Rusya 5 Doğu Vilayetiyle Sakarya'ya kadar İzmit civarını işgal edecekti). Ayrıca Venizelos'un arkasında birleşmiş değil aksine bölünmüş bir millet vardı. Yunanistan'ın 1919-20'deki durumu Fransa'nın 1814-15'teki durumundan farklı değildi.

Venizelos'un işlediği büyük bir hata olmuştur. 1920'de Batı ve Doğu Trakya üzerindeki Yunan iddiaları kabul edildiği zaman Venizelos hatasını kabul edip İzmir'i boşaltmayı kabul etmiş olsaydı, bu hata daha başında tamir edilebilirdi.

Venizelos'un çok küçümsediği Kemalist direnişin ciddiyeti İtilaf Devletleri'nden ikisinin (Fransa ve İtalya) gizli hareketleriyle birleşince, gözünü açıp, eninde sonunda memleketi mali ve askeri yönden iflasa götürecek bu politikanın tehlikelerini görmeliydi.

4. İtilaf Devletleri, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere, Yunanistan'ı kendi yanlarında savaşa sokmak için bunca baskıyı yaptıktan sonra Yunanistan'a gerekli ödülü vermek zorunluğundaydılar. 16 Nisan 1919'da Sir Eyre Crowe'un teklif ettiği gibi, Anadolu'daki iddialarından vazgeçmeleri karşılığı Doğu Trakya'yı Yunanlılar'a terketmemekle büyük bir hata işlemişlerdir.

5. 1919 Mayısında Yüksek Konsey'in (Clémenceau, Lloyd George, Wilson) daha barış şartları tam tesbit edilmeden, askeri otoritelerinin tavsiyelerine de kulak asmadan, Yunanistan'ın İzmir'i işgaline izin vermesi de çok ciddi bir hataydı. Fakat bu hata işlendikten sonra, her biri Fransa ve İtalya'nın yaptığı gibi Türk milliyetçilerine direkt veya endirekt yardım ederek İtilafçı cepheyi parçalayacak şekilde ayrı bir politikanın peşine düşecek yerde, Yunanlılar'a gerekli yardımı yapmak zorundaydılar.

6. Kral Konstantin'in 1920'de yeniden tahta geçirilişi üzerine İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'ın Anadolu'daki harekâtı devam ettirmesini zorlaştıran tedbirlere başvurmalarının hiçbir hukuki ve ahlaki sebepleri olamazdı. Haklı veya haksız, Krallığın yeniden ihyası İtilaf Devletleri'nin hoşuna gitmemiş olsa bile Yunanlılar'ın İtilaf gayesi uğruna katlandığı fedakârlıkları unutturmamalı, bu derece hissi hareket edilmemeliydi. Bugün gerçekçi bir açıdan seyredildiği zaman, büyük kuvvetlerin o zaman takındıkları tavrın, adeta ortak gaye için büyük fedakârlıklar yapan bu küçük devlete olan borcun ödenmemesi için ortaya çıkarılmış bir bahane olduğu hükmüne varıyor insan.

7. Yunanlılar'ı İzmir'e yollamanın asıl sorumluluğunun, Dışişleri Bakanlığı'nda (Curzon), Savaş Bakanlığı'nda (Churchill) ve Hindistan Bakanlığı'ndaki (Montague) meslekdaşlarının ve teknik ve askeri müşavirlerinin (Feldmareşal Wilson ve Foch) görüşlerinin tamamen aksine şahsi bir politika güden Lloyd George'a ait olduğu anlaşılmıştır.

Venizelos'un düşüşünden sonra bile Lloyd George'un bu politikasında ısrar edişinin tek sebebi olarak, İngiliz Başkanının öteki müttefiklerini Kral Konstantin'i tanımaya, savaşı desteklemeye razı etmesi ihtimali gösterilebilir. Aksine, Gunaris Hükümeti'ne İngiliz desteği hakkında yersiz ümitler vererek Yunan Hükümeti'nin Anadolu'dan çekilerek, durumu yeni şartlara göre ayarlamasına da engel oldu.

8. 1920'de Venizelos'un yerine geçen Gunaris ve Kralcı Parti liderleri, İtilaf Devletleri halkı üzerinde kötü bir etki yapan bir girişimle Kral Konstantinos'u yeniden tahta çıkarmış ve bozulmuş olan durumu biraz daha karıştırdığı gibi, karşı oldukları Venizelos'un Anadolu politikasını değiştirip, İzmir'i

boşaltmak cesaretini de gösterememişlerdi. Metaksas, Foch ve Wilson gibi askeri otoritelerin ta başlangıçta gördükleri askeri başarısızlıktan Gunaris hükümeti tek başına sorumlu tutulamazsa da, 1922 felaketinin büyüklüğünün sorumlusu kendileridir. Halbuki İtilaf Devletleri'nin aracılık tekliflerini kabul ederek ordunun ve Rum halkın Anadolu'dan çekilmesini sağlayarak, felaketin bu derece büyük olmasını önleyebilirlerdi.

9. Kral Konstantinos, öyle açıktan açığa Alman taraftarı olmadığı halde harp propagandacıları tarafından böyle gösterilmiş ve Yunan halkının ve askeri görüşlerin büyük bir bölümünce desteklenen tarafsızlık politikasını gerekli şekilde uygulamada yeteneksiz kalmıştır. İster isteyerek, ister istemeyerek olsun, müttefiklerin bazı Yunan topraklarını işgal etmesi suretiyle tarafsızlığının bozulmasının Yunanistan'ın bu tarafsızlığını devam ettirememesine yol açacağını anlayamamıştır. İtilaf Devletleri'nin, Yunanistan'ın Yakındoğu'da sahip olduğu fevkalade önemli stratejik durumu dolayısıyla, Yunanistan'ın kendi yanlarına alma karşılığında büyük ölçüde taviz vermeye razı olduklarını da anlayamamış, Yunanistan'ın yeteri kadar kuvvetli olmadığı yolunda direnmiştir. Diplomat olmadığı halde, kendi kendinin dışişleri bakanı olmaya kalkışmış, içinden çıkamadığı diplomatik keşmekeşler yaratmıştır. Yunan halkının büyük bir kısmının hâlâ onun hatırasına bağlı oluşu ve bu bağlılığının geçen zamana rağmen azalmaması, kendisinin günah işlemiş olmaktan çok kendisine haksızlık edilmiş olduğu, amansız bir talihin kurbanı olduğu inancını kanıtlamaz mı?

ekler

EK I
KAYNAKLAR

1915-22 yılları arasında Yunanistan'daki olayların tarihini ele alan ciltler dolusu eser vardır. Öncelikle, başroldeki birçok aktör (hem Yunanlı, hem yabancı) tarafından, kendilerinin bu olayda oynadığı rolü açıklamak ya da mazur göstermek için yazılmış açıklamalar gelir. Ki bunlar arasında, 1 Aralık 1916 tarihli talihsiz Zappeion olayının günah keçisi haline getirilen Fransız Amiral Dartige du Fournet'nin[1] 1916-17 yılları arasında Selanik cephesi'nde İtilaf ordusunun Başkomutanı olan General Sarrail'in[2] 1915-16'da Atina'daki İngiliz Gizli Servisi'nin Şefi olan Compton Mackenzie'nin[3]; 1919-21'de Londra'daki İstihbarat Servisi'nin Başkanı olan Sir Basil Thomson'ın[4]; ve sözü geçen dönemde Atina'da İtilaf Devletleri'ni temsil eden, Deville[5] (Fransa), Kont Bosdari[6] (İtalya), Prens Demidof[7] (Rusya) gibi diplomatlardan bazıları ile, başka birçok kişinin kitapları da vardır.

Yunan (Venizelos'çu) tarafında, öncelikle Venizelos'un kendisinin Meclis'teki 1915, 1916 ve 1917 tarihli konuşmaları[8] ile daha önce Kral Konstantinos'un Özel Sekreteri olan ve 1916'da Selanik'teki İhtilalci Venizelos'çu orduya katılmak için görevinden istifa eden Binbaşı G. Melas'ınki[9] gibi pek fazla önem taşımayan bazı eserler var.

Öteki (Konstantinos'çu) tarafta ise, elimizde öncelikle Yunan Kraliyet ailesi mensuplarının yayımladığı açıklamalar bulunuyor: Prens Nikola[10] (Kral Konstantinos'un kardeşi) ve Prens Andreas[11] (1921'de Anadolu'daki harekât sırasında yetersiz kaldığı iddiasıyla Yunan İhtilalci Hükümeti tarafından Divanıharb'e sevkedilen ve ancak İngiliz Hükümeti'nin müdahalesiyle kurtulan bir başka kardeş); ikinci olarak, Kral Konstantinos'un önde gelen üç danışmanının: General Metaksas[12], (Yunanistan'ın savaşa müdahalesinin ilk kez tartışıldığı Ocak 1915'te Genelkurmay Başkanı olan General Ks. Stratigos[13], ve hem 1912-13 Balkan Savaşı'nda, hem de kısa bir süreyle 1921'de Genelkurmay Başkanlığı yapan General Dusmanis[14].

1) Amiral Dartige du Fournet, *Souvenirs de Guerre d'un Amiral* (Paris, Plon, 1920).
2) General Sarrail, *Mon Commandement en Orient* (Paris, Flammarion, 1918).
3) Compton Mackenzie, *Greek Memories* (Londra, Cassell & Co., 1932). Atina'da yayımlanan *Αθηναικα Νέα* gazetesinde bir çevirisi çıkmıştı (1932-33). Venizelos eğilimli.
4) Sir Basil Thomson, *The Allied Secret Service in Greece* (Londra, Hutchinson, 1931). Konstantinos eğilimli.
5) Deville, G., *L'Entente, la Grèce et la Bulgarie* (Paris, s.d.).
6) Kont Alessandro di Bosdari, *Delle guerre Balchaniche, della Grande Guerra, etc.* (Milano, Mondadori, 1927).
7) Bunlar kitap şeklinde yayımlanmadı, ama Atina'da yayımlanan *Proïa* gazetesinde çevirileri çıktı (1928'de).
8) *Greece in her true light as expounded by E.K. Venizelos* (Ksanthaki ve Sakellarios tarafından çevrildi (New York, 1916); ve *Αγορεύσεις Ελ. Βενιζέλου* (Αθηναι, Μαντζελακης, 1917).
9) G. Melas, *Ex-King Constantine and the War* (Londra, Hutchinson, 1920).
10) *Political Memories 1914-1917*, Yunanistan Prensi Nikola (Londra, Hutchinson, 1928).
11) *Δορύλαιον- Σαγγάριος 1921*, Yunanistan Prensi Andreas (Paris, Imprimerie 'Agon', 1928).
12) Albay Metaksas tarafından Venizelos'a 1915 Ocak ayında teslim edilen ve 1-3 Temmuz 1924'te Atina'da çıkan *Πολιτεία*'da ve *Η Ιστορία του Εθνικου διχασμου*'da (Atina, 1935) yayımlanan notlar.
13) *Ξ. Χτρατηγου, Η. Ελλάς εν Μίκρα Ασία* (Atina, S. Hristou, 1925).
14) *Β. Δούσμανη, Η εσώτερική όψις της Μικρασιατικης εμπλοκης* (Atina, Pirsos, 1928).

İkinci olarak da, her iki taraftan sayısız propagandacı ve resmi savunucunun savaş sırasında ya da savaştan sonraki eserleri var:

Venizelosçular tarafından D. Vaka (Mrs. Kenneth Brown)[15]; Konstantinos'çular tarafınaın Paxton Hibben[16], G. Abbott[17] ve S. Cosmin[18]. Bunların hepsi, gerek vazifelendirilme ve gerekse ihmal günahları nedeniyle, genellikle güvenilmezdir ve olayların tek yanlı ve büyük ölçüde tahrif edilmiş bir versiyonunu sunarlar.

Sözü geçen dönemde hem Yunan basınında, hem de yabancı basında çıkan gazete yazıları da aynı propagandacı literatür başlığı altında, tasnif edilmeli, çünkü basın, sansürün ve ulusal çıkarların ya da parti çıkarlarının bileşik etkisi altında, kendi görüşleri açısından elverişsiz durumdaki bütün olguları ya hasıraltı etmiş ya da tahrif etmiştir.

Üçüncü olarak da, İtilafçı devlet adamları, generalleri, vb.nin savaştan sonra yayımladığı çeşitli anılarda Yunanistan'da savaş sırasındaki itilaf politikasına ilişkin göndermeler var: Vikont Grey of Fallodon[19], Asquith[20], Winston Churchill[21], Poincaré[22], Kont Sforza[23], Feldmareşal Sir H. Wilson[24] Kont Sazonov[25] ve diğerleri gibi. Bunlar, yazarları kendilerinin ya da hükümetlerinin davranışlarını savunmayı ya da yorumlamayı amaçladıkları için tabii ki tamamen tarafsız değildir, ama buna rağmen, o sıralarda olayların akışına şekil vermeye yardımcı olan Avrupa siyaset sahnesindeki bellibaşlı aktörlerin güdülerini ve bakış açılarını gösterme açısından aslî bir değer taşırlar.

Dördüncü olarak, Yunan hükümeti ya da diğer hükümetler tarafından çıkarılmış, Yunan sorunuyla ilgili resmi belge yayınları vardır; örneğin, Venizelos hükümeti tarafından 1920 yılında yayımlanmış, 1913-17 olaylarını ele alan Yunan Beyaz Kitabı[26]; sosyalist milletvekilinin yayına hazırladığı , savaşın kökeni üzerine Alman Devlet Belgeleri[27] ve Sovyet Hükümeti'nin 1919'da yayımladığı, 1915-17 Gizli Antlaşmalarına ilişkin Rus Devlet Evrakı.[28] Yunan Beyaz Kitabı, belgelerin metni siyasi amaçlarla kısmen değiştirildiği için, güvenilir bir kaynak sayılmaz.

Yukarıdakiler tarihin hammaddesini oluşturur, ama kendi içlerinde tarihi oluşturmazlar.

Beşinci olarak, savaştan sonra yazılmış, yazımında şimdiye kadar basıl-

15) Demetra Vaka (Mrs. Kenneth Brown), *Les intrigues Germaniques en Grèce* (Paris, Plon, 1918).
16) Paxton Hibben, *Constantine I and the Greek People* (New York, The Century Co., 1920).
17) G. Abbott, *Greece and the Allies (1914-22)*, (Londra, Methuen, 1922).
18) S. Cosmin, *Diplomatie et Presse dans l'Affaire Grecque* (1914-16) (Paris, 1921).
19) Vikont Grey of Fallodon, *Twenty-Five Years, 1892-1916* (Londra, 1925).
20) H. Asquith, *The Genesis of the War* (Londra, Cassell, 1933).
21) Winston Churchill, *The World Crisis - The Aftermath* (Londra, Butterworth, 1929).
22) R. Poincaré, *Au Service de la France. IX. L'Annee Trouble 1917*, ve *La Revue des Deux Mondes*'daki yazılar (1920-21).
23) Kont Carlo Sforza, *Les Batisseurs de l'Europe* (Paris, Gallimard, 1931).
24) *Diaries of Field-Marshal Sir H. Wilson*, Tümgeneral Callwell tarafından basılmış (Londra, Cassell, 1927).
25) S. Sazonov, *Les Années Fatales* (Payot, 1927).
26) *Ministère des Affaires Etrangères de Grèce – Livre blanc* (Atina), 1917 (birinci baskı), 1920 (ikinci baskı).
27) *Die deutschen Documente zum Kriegsausbruch*, Kont Mougelas ve Dr. W. Schirking tarafından yayımlandı (Charlottenburg, 1919).
28) *Document publiés par les Bolchéviks* (Paris, Bossard, 1919).

muş bütün malzemelerden olduğu gibi, Yunanistan diğer Dışişleri Bakanlıkları'nın arşivlerinden yararlanılmış ve tarafsız tarihi incelemeler sayılabilecek şeyler var.

Bunların bellibaşlıları ise şunlardır: Yunanca olarak: G. Ventiris, *1910-20 arası Yunanistan* (1931'de basıldı), Venizelos'çu bakış açısıyla yazılmış; Fransızca olarak: A. Frangulis, *La Grèce et la Crise Mondiale* (1926'da basıldı), Antivenizelos'çu görüşle yazılmış; E. Driault ve M. Lhéritier, *Histoire Diplomatique de la Grèce Contemporaine de 1921 jusqu'à nos jours* (1926'da basıldı); İngilizce olarak: Profesör Mowat'ın *History of European Diplomacy*'si (3. cilt); ve, İtalyanca olarak: M. Caracciolo, *L'intervento della Grecia nella guerra mondiale* (1925'te basıldı).

Profesör Driault ile Profesör Mowat'ın kitapları, ele aldıkları olaylarla dolaylı ya da dolaysız hiçbir kişisel bağlantıları olmamış profesyonel tarihçilerin eserleridir. Bunun bir sonucu olarak da, yargıları tarafsız olarak kabul edilebilir.

Fransız Eğitim Dairesi'nin seçkin bir üyesi olan Profesör Driault, Venizelos'un hükümeti tarafından 1920 yılında Yunanistan'ın diplomatik tarihini yazmakla görevlendirilmişti. Bu görevi, Quai d'Orsay'ın onayıyla yerine getirirken, hem Yunanistan ve hem de Fransız Dışişleri Bakanlığı kayıtlarından yararlandı. Vardığı sonuçlarda, 1915-22 yıllarında kendi ülkesinin Yakın Doğu'da izlediği politikayı eleştirmekten kaçınmadığı gibi, İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'a karşı politikasını da hatırı sayılır bir sertlikle yargılıyor. 1925 yılındaki Yunan Hükümetinin, siyasi amaç gözetmek gibi talihsiz bir gerekçeyle ve besbelli Driault'nun 1915-22 olaylarına ve Yunan müdahalesi konusunda Kral Konstantinos'un (yazarın kendisinin biraz mülayim bir şekilde yargılama eğilimi gösterdiği) yaklaşımına ilişkin olarak o sıralara kadar kabul görmüş versiyonu tam anlamıyla onaylamayı hazmedememesinden ötürü, Driault'nun çağdaş olayları ele aldığı beşinci cildinin (1908-23) yayımlanmasını engellemesi üzücüdür.[29]

Yukarıda alıntı yapılan iki Yunan eserinden Ventiris'inki, 1910-16 yılları arasındaki olaylar konusunda özellikle aydınlatıcı olmakla birlikte, yargı melekesi aşırı ölçüde duygusal milliyetçilik tarafından çarpıtıldığı için, Anadolu seferini ele alırken tarafsızlığını yitirir. Frangulis, sefere ilişkin diplomatik belgelerden çok daha eleştirel bir şekilde yararlanır.

İster özgün, ister ikinci elden olsun, bütün bu malzeme zenginliğine rağmen, Yunanistan'ın Anadolu seferine yol açan nedenlerin açık, az ve öz bir tablosu şimdiye kadar ortaya çıkmamıştır. Driault, Ventiris ve Frangulis'inki gibi eserler, duruma açıklık getirdikleri ve gerekli belgesel temeli sağladığı halde, fazlasıyla hacimlidir ve öylesine çok ayrıntı içerirler ki, insan ağaçlardan ormanı göremez.

Bellibaşlı olgular ve sonuçları ortaya çıkarabilmek için ben bu metinde, daha önce basılmış eserler vasıtasıyla kamuoyunun tasarrufuna sunulmuş olan bütün ayrıntılı belgesel kanıtları tekrarlamaktan kasıtlı olarak kaçındım.

29) Bu entrikanın garip hikâyesi için bkz. Driault, *Le Roi Constantin* (Post-scriptum). Driault, hatırı sayılır bir Yunanlı hukukçu ve diplomat olan ve İtilafçı ve Venizelos'çu sempatisi şüpheden ari olan, N. Politis'ten, anlatımının tarafsızlığını kanıtlayan bir mektup aktarır.

Gerektiği yerde, okur eğer isterse özgün kaynakları doğrulayabilsin diye onlara gönderme yapıyorum ve birkaç tane de temel alıntı veriyorum.

Aşağıda, ülkelere göre tasnif edilmiş olarak ana bibliyografyayı bulacaksınız; sanırım bu, herhangi bir ülkenin bu konudaki politikasını incelemek isteyen okura yardımcı olacak bir düzenleme. Benzer nedenlerle, Büyük Güçler'den her birinin sorumluluklarını, bir miktar kaçınılmaz tekrar pahasına, ayrı bölümlerde ele aldım.

İNGİLİZ

Asquith, H. (Başbakan, 1914-16), *The Genesis of the War.*
Arthur, Sir G., *Kitchener and the War.*
Grey, Vikont, (Dışişleri Bakanı, 1914-16), *Memoirs.*
Ronaldshay, Lord, *Life of Lord Curzon* (Lord Curzon 1919-1924 arasında Dışişleri Bakanıydı).
Callwell, Tümgeneral, *Diaries of Field-Marshall Sir H. Wilson* (Sir H. Wilson, 1918-20 arasında İmparatorluk Genelkurmay Başkanı'ydı).
Robertson, Feldmareşal, *The General Direction of the War* (Feldmareşal Sir W. Robertson, 1915-18 arası Genelkurmay Başkanı'ydı).
Churchill, Winston, *The World Crisis - The Aftermath* (Donanma Bakanı, 1914-15, Savaş Bakanı, 1918-21).
Toynbee, Arnold, *The Western Question in Greece and Turkey* (Londra, Constable, 1922).
Compton Mackenzie, *Greek Memories* (İngiliz Gizli Servisi Başkanı, Atina, 1915-16).
Thomson, Sir Basil, *The Allied Secret Service in Greece.*
Armstrong, H.C., *Grey Wolf* (Londra, Barker, 1932).

AMERİKAN

Morgenthau, H., *Mémoires de l'Ambassadeur Morgenthau* (ABD İstanbul Büyükelçisi, 1913-16) (Paris, Payot, 1919).
Lansing, R., *The Peace Negotiations* (Dışişleri Bakanı)
Seymour, C., *The Intimate Papers of Colonel House* (Albay House, Paris Konferansı'ndaki Amerikan Barış Komisyonu'nun Başkanı'ydı).
House ve Seymour, *What Really Happened in Paris in 1918-19.*

FRANSIZ

Deville, G., *L'Entente, la Grèce et la Bulgarie* (Atina'da Fransız Ortaelçisi, 1912-15) (Paris, E. Figuière, 1919).
Clémenceau, G., *Grandeurs et Misères d'une Victoire* (Paris, Plon, 1930).
Poincaré, R., 1) *Au Service de la France. IX. L'Année Trouble 1917.*

2) *Revue des Deux Mondes*'daki makaleler, 1919-20-1 (Cumhurbaşkanı).
Recouly, R., *M. Jonnart en Grèce et l'abdication de Constantin* (1917'de Yunanistan'da Yüksek Komiser olan M. Jonnart'ın Sekreteri).
Sarrail, General, *Mon Commandement en Orient* (Selanik Ordusu Başkomutanı).
Dartige du Fournet, Amiral, *Souvenirs de Guerre d'un Amiral* (Akdeniz Donanması Başkomutanı) (Paris, Plon, 1920).
Ebray, Alcide, *Chiffons de papier* (Paris, 1926).
Bujac, Albay, *Les Campagnes de l'Armée hellénique 1918-1922* (Paris, Laranzelle, 1930).

RUS

Sazonov, S., *Les Années Fatales* (Dışişleri Bakanı, 1914-17).
Demidof, S., Memoirs, Yunan gazetesi *Proïa*'da yayımlandı.
Luloy, E., *Les Documents secrets des archives de Ministères des Affaires Etrangères de Russie publiés par les Bolchéviks.*
Adamov, *Die grosse politik der Maechte im Weltkrieg.* Zweiter Teil: Die europaeischen Maechte und Griechenland (Reissner, Dresden, 1932).

İTALYAN

Bosdari, Kont A., *Delle guerre Balcaniche, della Grande Guerra* (Atina'daki İtalyan Ortaelçisi, 1914-17) (Milano, 1917.)
Caracciollo, M., *L'intervento della Grecia nella guerra mondiale* (Roma, 1925).
Sforza, Kont C., *Les Bâtisseurs de l'Europe* (Paris, Gallimard, 1931).
Dictatures et dictateurs de l'après-guerre (Paris, Gallimard, 1931) (İstanbul'da İtalyan Yüksek Komiseri, 1918-19; İtalyan Dışişleri Bakanı, 1920-2).
Nitti, F., *L'Europe sans Paix* (1922).

ALMAN

Falkenhayn, General von, *Le Commandement Supréme de Armée Allemande 1914-1916* (Genelkurmay Başkanı).
Sanders, Liman von, *Cinq Ans de Guerre en Turquie* (Türkiye'deki Alman Askeri Heyeti Başkanı).

TÜRK

Mustafa Kemal Pasha, *Discours du Ghazi Moustafa Kemal Octobre 1927* (Leipzig, 1929).

YUNAN

a) Yunanca

Apostolopulos, N., *Ο Ελληνικός Μοναρχισμός 1915-17 (Yunan Monarşisi, 1915-17)* (Venizelos'çu parti Genel Sekreteri, 1928-32) (Atina, 1922).
Venizelos, E., 1917'de Meclis'te yaptığı konuşmalar.
Dusmanis, General V., *Η εσώτερική οΨις της Μικρασιατικης εμπλοκης (Anadolu Meselesinin Dahili Yanı)* (Genelkurmay Başkanı, 1921).
Stratigos, General Ks., *Η Ελλάς εν Μικρα Ασία (Küçük Asya'da Yunanistan)* (Genelkurmay Başkanı, 1921).
Ventiris, G., *Η Ελλάς του 1910-20. (1910-20 Arası Yunanistan).*

b) Fransızca

Frangulis, *La Grèce et la Crise Mondiale* (Cemiyet-i Akvam'da Yunanistan Temsilcisi, 1920-22).
Cosmin, S., *Diplomatie et Presse dans l'Affaire Grecque*, 1914-1916 (Paris, 1921).

c) İngilizce

Yunanistan Prensi Nikola, *My Fifty Years. Political Memories 1914-17* (Londra, 1928).
Yunanistan Prensi Andreas, *War Memoirs* (Londra, 1928).

EK II
BAŞLICA TARİHLER LİSTESİ

1) Balkan Krizi (1911-14)

1911, 29 Eylül	İtalyan-Türk Savaşı başlıyor
1912, 21 Nisan	İtalya Oniki Ada'yı işgal ediyor
15 Ekim	Ouchy Antlaşması (İtalya ile Türkiye arasında)
18 Ekim	Birinci Balkan Savaşı Başlıyor
1913, 30 Mayıs	Londra Antlaşması (Balkanlı Müttefikler ile Türkiye arasında)
1 Haziran	YUNAN-SIRP İTTİFAK ANTLAŞMASI
1 Ağustos	Londra Konferansı'nın Ege Adalarının Yunanistan'a iadei ilhak kararı.
10 Ağustos	BÜKREŞ ANTLAŞMASI (Balkanlı müttefikler ve Bulgaristan arasında)
29 Eylül	İstanbul Antlaşması (Bulgaristan ve Türkiye arasında)
15 Kasım	ATİNA ANTLAŞMASI (Yunanistan ve Türkiye arasında)
15 Kasım	Türk-Bulgar Nüfus Mübadelesi Konvansiyonu
17 Kasım	Arnavutluk sınırlarını saptayan Floransa Protokolü
1914, 21 Mayıs	İlk Yunan-Türk Anlaşması: nüfus mübadelesi üzerine.
30 Mayıs	Korfu Protokolü: Kuzey Epir'in Özerkliği üz.

2) Avrupa Savaşı

a) Savaş İlânları

1914, 28 Haziran	Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da katli
28 Temmuz	Avusturya Sırbistan'a savaş ilân ediyor
1 Ağustos	Almanya Rusya'ya savaş ilân ediyor
3 Ağustos	Almanya Fransa'ya savaş ilân ediyor
4 Ağustos	İngiltere Almanya'ya savaş ilân ediyor
29 Ekim	Türkiye Rusya'ya karşı hasmane tavır içine giriyor
1915, 23 Mayıs	İtalya Avusturya'ya savaş ilân ediyor
11 Ekim	Bulgaristan Sırbistan'a saldırıyor
1916, 26 Ağustos	Romanya İttifak Devletleri'ne savaş ilân ediyor
27 Kasım	Yunanistan Selânik Hükümeti, Bulgaristan ve Almanya'ya savaş ilân ediyor
1917, 14 Mart	Rus İhtilâli patlak veriyor.
2 Nisan	Yunanistan İttifak Devletleri'ne savaş ilân ediyor
1918, 18 Aralık	Ukrayna seferi

b) Yunanistan'daki Olaylar (1913-17)

1915, 24 Ocak	Sir E. Grey, Yunanistan'a Anadolu'da (Küçük Asya) imtiyazlar teklif ediyor
24 Ocak	Venizelos'un Kral'a, Kavala-Drama'nın Bulgaristan'a verilmesini öneren İlk Muhtırası
30 Ocak	Aynı konuda İkinci Muhtıra
30 Ocak	Albay Metaksas'ın, Yunanistan'ın Çanakkale seferine katılımına muhalefet eden Muhtırası
19 Şubat	İlk Çanakkale bombardımanı
2 Mart	Venizelos'un Kral'a Üçüncü Muhtırası
6 Mart	Venizelos Çanakkale seferi nedeniyle istifa ediyor
11 Mart	İtilaf Devletleri Limni'yi işgal ediyor
31 Mart	Genel Seçim. Venizelos'çu partinin zaferi
1 Ekim	İtilaf kuvvetleri Selânik'e giriyor
5 Ekim	Yunanistan'ın savaşa müdahalesi üzerine Kral Konstantinos ile Venizelos'un ikinci anlaşmazlıkları
15 Ekim	İngiltere Yunanistan'a Kıbrıs'ı teklif ediyor
29 Ekim	Kral, Meclis'i feshediyor
1916, 10 Ocak	İtilaf Devletleri, Korfu'yu işgal ediyor
27 Mayıs	Ruppel Kalesi'nin Alman-Bulgar kuvvetlerine teslim olması
26 Ağustos	Romanya savaşa giriyor
30 Ağustos	Selanik İhtilalci Hareketi'nin patlak vermesi
29 Eylül	Venizelos Atina'dan ayrılıp Selânik'e gidiyor
1917, 14 Haziran	İtilaf Devletleri, Kral Konstantinos'u tahttan indiriyor
27Haziran	Venizelos Atina'ya dönüyor

c) Gizli Antlaşmalar (1915-17)

1915, 4 Mart	İngiltere, Fransa ve Rusya arasında; Rusya'ya İstanbul'u, Çanakkale Boğazı'nı, Enez-Midye hattına kadar Trakya'yı ve Sakarya nehrine kadar İzmit Sancağı'nı veren Londra Antlaşması
26 Nisan	İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında, İtalya'ya Vallona'yı, Oniki Ada'yı ve hinterlandı ile birlikte Antalya'yı veren Londra Antlaşması
1916, 16 Mayıs	İngiliz-Fransız anlaşması: Suriye, Filistin, Mezopotamya ve Anadolu üzerine
18 Ağustos	İtilaf Devletleri ve Romanya arasında, Romanya'ya Transilvanya ile Bukovina'yı veren Antlaşma
1917, Ocak	Rusya, İngiltere ve Fransa arasında, 4 Mart 1915 Antlaşması'nı teyit eden ve Rusya'ya Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerini; Fransa'ya Suriye ile Adana vilayetini; İngiltere'ye ise Mezopotamya ve Filistin'i veren Antlaşma
19 Nisan	İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında, İtalya'nın nüfuz bölgesini İzmir'e kadar uzatan St. Jean-de-Maurienne Antlaşması

18 Ağustos	İngiltere, Fransa ve İtalya arasında anlaşma; Anadolu üz.

d) Barış Antlaşmaları Dönemi (1918-23)

1918, 3 Mart	İttifak Devletleri ve Sovyetler arasında Brest-Litovsk Antlaşması
7 Mayıs	İttifak Devletleri ve Romanya arasında Bükreş Antlaşması
29 Eylül	Bulgaristan ile Ateşkes
30 Ekim	Türkiye ile Mondros Ateşkes
1919, 28 Haziran	Versailles Antlaşması
20 Eylül	St. Germain Antlaşması
18 Ekim	Yunanistan Batı Trakya'yı işgal ediyor
30 Aralık	Venizelos'un Barış Konferansı'na muhtırası
15 Mayıs	Yunanlılar İzmir'e çıkıyor
19 Mayıs	Mustafa Kemal Samsun'a çıkıyor
29 Temmuz	Venizelos-Tittoni Anlaşması; Oniki Ada üz.
27 Kasım	Neuilly Antlaşması
1920, 20 Temmuz	Yunanlılar Doğu Trakya'yı işgal ediyor
10 Ağustos	Sevr Antlaşması
10 Ağustos	Yunan-İtalyan Sevres Konvansiyonu; Oniki Ada üz.
1921, 16 Mart	Türkiye ile Sovyetler arasında Moskova Antlaşması
30 Ekim	Fransız-Türk Ankara Anlaşması
1922, 26 Ağustos	Türkler Anadolu'da Yunanlıları yenilgiye uğratıyor
9 Eylül	Türkler İzmir'i geri alıyor
29 Eylül	Mudanya Ateşkesi
1923, 30 Ocak	Nüfus mübadelesi için Yunan-Türk Konvansiyonu
24 Temmuz	İtilaf Devletleri, Yunanistan ve Türkiye arasında Lozan Antlaşması

e) Çanakkale Seferi'ndeki Olaylar

1914, 3 Kasım	Dış istihkâmların denizden ilk bombalanışı
25 Kasım	Churchill sefer önerisini Savaş Konseyi'ne sunuyor
1915, 28 Ocak	İngiltere Kabinesi seferi onaylıyor
19 Şubat	Dış istihkamların denizden ikinci kez bombalanışı
25 Şubat	Dış istihkamların denizden üçüncü kez bombalanışı
11 Mart	Müttefikler Limni'yi işgal ediyor
18 Mart	Felaketle sonuçlanan Boğaz'ı boydan boya geçme girişimi
28 Nisan	Seddülbahir ve Kumkale'ye çıkış
1916, 8 Ocak	Çanakkale'nin boşaltılması

f) Anadolu Savaşı

1919, 15 Mayıs	Yunanlılar İzmir'e çıkıyor
19 Mayıs	Mustafa Kemal Samsun'a çıkıyor
19 Temmuz	Batum'da Pontuslu Rumlar kongresi
23 Temmuz	Erzurum Kongresi
13 Eylül	Sıvas Kongresi

- - Eylül	Fransızlar Kilikya'yı işgal ediyor
1920, 28 Ocak	Misak-ı Milli ilan ediliyor
16 Mart	İtilaf Devletleri Milliyetçi liderleri hudut dışı edip Malta'ya gönderiyor
23 Nisan	Büyük Millet Meclisi Ankara'da toplanıyor
22 Haziran	İlk Yunan saldırısı. Yunanlılar Bursa ve Bandırma'yı işgal ediyor
7 Temmuz	Ermenistan'a Türk ültimatomu
20 Temmuz	Yunanlılar Doğu Trakya'yı işgal ediyor
10 Ağustos	*Sevr Antlaşması imzalanıyor*
24 Ağustos	İlk Türk-Sovyet Anlaşması
3 Ekim	Konya'da gerici ayaklanması
25 Ekim	İkinci Yunan saldırısı. Yenişehir ve İnegöl'ün ele geçişi
30 Ekim	Türkler Kars'ı ele geçiriyor
3 Aralık	Gümrü Antlaşması (Türkiye ve Ermenistan)
29 Aralık	Çerkes Ethem İsyanı
1921, 6 Ocak	Üçüncü Yunan saldırısı. Türklerin Birinci İnönü Zzaferi
22 Ocak	Asi Çerkes Ethem'in yenilgiye uğratılması
23 Şubat	Türkiye Ardahan ve Batum'u işgal ediyor
25 Şubat	Kemalistler Londra Konferansı'na katılıyor
16 Mart	Moskova Antlaşması (Türkiye ve Sovyetler)
24 Mart	Dördüncü Yunan saldırısı. Türklerin İkinci İnönü Zaferi
10 Temmuz	Beşinci Yunan saldırısı
19 Temmuz	Yunanlılar Eskişehir'i işgal ediyor
23 Ağustos	Sakarya saldırısı başlıyor
13 Eylül	Sakarya saldırısı sona eriyor
30 Ekim	Fransız-Türk Ankara Anlaşması
1922, 26 Ağustos	*Nihai Türk saldırısı başlıyor. Dumlupınar*
9 Eylül	Türkler İzmir'i geri alıyor
29 Eylül	Mudanya Konferansı
1 Kasım	Sultanlık kaldırılıyor
21 Kasım	Lozan Konferansı başlıyor
1923, 24 Temmuz	Lozan Antlaşması imzalanıyor
13 Ekim	Ankara başkent yapılıyor
28 Ekim	Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı
1924, 3 Mart	Halifelik kaldırılıyor

g) Yunanistan'da Siyasî Olaylar (1920-4)

1920, 25 Ekim	Kral Aleksandros'un ölümü
14 Kasım	Genel Seçim. Venizelos'un yenilgiye uğraması
20 Kasım	Plebisit
6 Aralık	Kral Konstantinos'un dönüşü
1922, 23 Eylül	Midilli'de askeri ihtilâl
27 Eylül	Kral Konstantinos'un ikinci kez tahttan indirilişi
28 Kasım	Beş Bakan ile General Hacanestis'in idamı
1923, 11 Ocak	Konstantinos'un ölümü

21 Ekim	Gargalides'in karşı-devrimci hareketi
19 Aralık	Kral İkinci Georgios'un yurtdışına çıkarılışı
1924, 4 Ocak	Venizelos'un dönüşü
10 Mart	Venizelos tekrar Yunanistan'dan ayrılıyor
25 Mart	Cumhuriyetin ilanı

EK III

BÜKREŞ ve SEVR Antlaşmalarından sonra 1913 ve 1920 yıllarında Yunan hudutlarının uzunluğunu gösteren tablo
(Rakamlar Yunan Genelkurmayı tarafından verilmiştir)

Hudutlar	*1913 (km)*	*1920 (km)*
Yunan-Arnavutluk	270	270
Yunan-Sırp	225	245 (2)
Yunan-Bulgar	296 (1)	705 (3)
Yunan-Türk (Avrupa)	—	90 (4)
Yunan-Türk (Asya)	—	440
Toplam	*791*	*1.750*

1) Kuzey 228, Doğu 68.
2) Ustrumça bölgesinin Yugoslavya'ya devri yüzünden artmıştır.
3) Makedonya ve Batı Trakya 486, Doğu Trakya 210.
4) Çatalca hattı.

EK IV

BÜKREŞ ve SEVR Antlaşmalarından sonra 1913 - 1920'de Yunanistanın (teorik) seferberlik gücünü gösterir tablo

	1913		*1920*	
Toplam Nüfus		4.820.000		6.473.000
Çıkarılabilecek nüfus:				
Müslüman [1]	402.000		1.101.000	
Yabancı	50.000		73.000	
Toplam		452.000		1.174.000
		4.368.000		5.299.000
Teorik seferberlik gücü: yüzde 8 (Kara ve Deniz)		349.440		423.920
Fiili silah altındaki [2]				306.000

1) Müslümanlar kanunen askerlikten muaf değildi ama fiilen askere alınmıyorlardı.
2) Yalnız kara kuvvetleri.

EK V

1913 BÜKREŞ ve 1920 SEVR Antlaşmalarından sonra Yunan topraklarına katılan toprakları ve Rum nüfusu gösterir tablo
(Rakamlar bin olarak okunmalı)

		NÜFUS			
	Toprak (km²)	*Rum*	*Müslüman*	*Diğer*	*Toplam*
Balkan harplerinden evvelki Yunanistan	65.000	2.782.000	3.000	44.000	2.829.000
1913'te elde edilen topraklar:					
Makedonya	34.000	518.000	348.000	213.000	1.079.000
Epir	7.000	271.000	20.000	2.000	293.000
Girit	8.000	321.000	23.000	3.000	347.000
Ege Adaları	4.000	247.000	8.000	5.000	260.000
1920'de elde edilen topraklar:					
Batı Trakya	8.000	109.000	100.000	40.000	209.000
Doğu Trakya	21.000	188.000	300.000	27.000	515.000
İzmir Çevresi	20.000	550.000	299.000	92.000	941.000
Toplam	*167.000*	*4.946.000*	*1.101.000*	*426.000*	*6.473.000*

Toplam nüfusun nisbeti

	Yüzde
Rum	76
Müslüman	17
Diğerleri	7
	100

EK VI

Barış Konferansı'nda Ermeni Delegasyonunun iddiasına göre 1912 yılındaki Ermeni nüfusunu gösterir tablo

	Ermeni	*Rum ve öteki Hristiyan*	*Müslüman*[5]	*Muhtelif*[6]	*Toplam*
1. Trabzon Vilayeti[1]	80.000	140.000	400.000	—	600.000
2. 6 Vilâyât-ı Sitte[2]	1.018.000	165.000	1.178.000	254.000	2.615.000
3. Kayseri Sancağı	50.000	20.000	100.000	—	170.000
4. Adana Vilayeti [3]	407.000	60.000	197.000	60.000	724.000
5. Maraş Sancağı [4]					
Toplam	*1.535.000*	*385.000*	*1.875.000*	*314.000*	*4.109.000*

1) Canik Sancağı hariç.
2) Erzurum, Van (Hakkâri Sancağı hariç), Bitlis, Diyarbekir (Mardin Sancağı hariç), Mamuretülaziz ve Sivas (Amasya ve Tokat Sancakları hariç).
3) İçel Sancağı hariç.
4) Kilikya .
5) Türk, Kürt, Laz, Kafkas vs.
6) Yabancılar ve Yezidiler vs.

EK VII

Milliyetlere göre 1912'deki Anadolu nüfusunu gösterir tablo

Bölgeler	*Rum*	*Ermeni*	*Müslüman*[7]	*Muhtelif*[8]	*Toplam*
1. Batı Anadolu[1]	773.756	23.914	1.187.694	82.922	2.068.286
2. Boğazlar Bölgesi[2]	180.421	86.531	380.132	31.228	678.312
3. Kuzey Anadolu[3]	378.452	53.829	1.896.301	2.087	2.330.669
4. Orta ve Güney Anadolu[4]	359.745	361.633	3.442.535	30.626	4.194.539
5. Doğu Vilayetleri[5]	129.537	935.884	1.385.286	314.000	2.764.707
6. Adana[6]	66.200	97.450	102.000	16.050	281.700
Toplam	*1.888.111*	*1.559.241*	*8.393.948*	*476.913*	*12.318.213*

1) Aydın Vilayeti, Balıkesir Sancağı (Bursa Vilayeti) (Ege Adaları hariç).
2) Üsküdar Kazası, İzmit ve Çanakkale Sancakları.
3) Trabzon ve Kastamonu Vilayetleri.
4) Bursa Vilayeti (Balıkesir Sancağı hariç), Ankara, Konya ve Sivas.
5) Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbekir ve Mamuretülaziz (Hakkâri ve Mardin sancakları hariç, buraların nüfusuelde edilememiştir.)
6) Adana Vilayeti.
7) Türkler, Kürtler, Lazlar, Kafkaslar vs.
8) Yahudiler, yabancı uyruklular, Levantenler, Nesturiler vs.

EK VIII

SEVR Antlaşması uyarınca Yunanlılar'a verilen İzmir Bölgesinin milliyetlere göre nüfus durumunu gösterir tablo

Kazalar	*Rum*	*Ermeni*	*Müslüman*[1]	*Muhtelif*[2]	*Toplam*
1. Balıkesir Sancağı:					
Ayvalık	46.130	—	89	—	46.219
2. İzmir Sancağı:					
İzmir	243.879	7.628	96.250	68.737	416.494
Urla	40.670	—	4.445	275	45.390
Çeşme	50.709	—	7.780	550	59.039
Karaburun	15.510	—	8.000	—	23.510
Sivrihisar	11.667	—	9.800	140	21.607
Foça	19.514	360	2.100	350	22.314
Kuşadası	11.052	59	8.775	340	20.226
Menemen	11.216	508	10.309	1.600	23.633
Bayındır	6.850	150	9.300	25	16.325
Tire	5.000	—	20.500	310	25.810
Ödemiş	7.700	1.200	19.500	200	28.600
Bergama	25.277	1.500	22.735	1.586	51.098
3. Manisa Sancağı:					
Manisa	38.926	2.000	37.900	1.600	80.426
Akhisar	9.586	882	14.500	—	24.968
Kasaba	6.090	1.000	20.900	600	34.590
Toplam	*549.776*	*15.277*	*298.883*	*76.313*	*940.249*

1) Türkler, Kafkasyalılar, Arnavutlar, Kızılbaşlar vs.
2) Yabancı uyruklular, Yahudiler, Bulgarlar.

1936'da yazılıp ertesi yıl yayımlanan, Yunanlıların çoktan unuttuğu, bizimse farketmediğimiz bu kitap, öncesi ve sonrasıyla Milli Mücadele'mize ve o yılların Türk-Yunan ilişkilerine "karşı taraf"tan ama şimdiye kadar alıştıklarımızdan çok farklı ve objektif bir bakış açısı getiriyor.

"Yunanlıların Anadolu Macerası"nın yazarı Pallis, kendi ifadesiyle, "Yunanistan tarihinin o fırtınalı döneminin siyasal olaylarına karışmış bir kişi": Venizelos'un savaş yanlısı politikasının inanmış bir taraftarı ve onun kurduğu ihtilal hükümetine katılan ilk memurlardan biri. Ama, "Tarihi yazanlar, yapanlara sadık kalmalıdır" doğrusunun da dürüst bir uygulayıcısı...

Aradan 70 yıldan uzun bir süre geçti; ama hâlâ bir "Milli Mücadele Kütüphanesi" oluşturamadık. "Cumhuriyet ve Türkiye" dizimizin bu kitabının, bu yolda küçük ama önemli bir adım olmasını diliyoruz.

kitapsan

ISBN 975-363-343-2

9 789753 633437